

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN'DA
NEF' VE DURR KAVRAMLARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mohtaseb Rakad SHARİFEEN

BURSA – 2016

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**KUR'ÂN'DA
NEF' VE DURR KAVRAMLARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mohtaseb Rakad SHARİFEEN

Danışman:

Doç.Dr. Celil KİRAZ

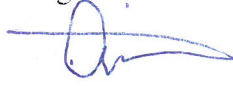
BURSA – 2016

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

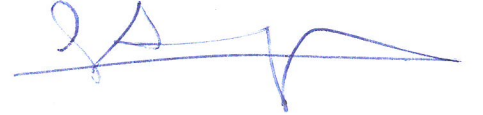
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 701323025 numaralı Mohtaseb Rakad Sharifeen'in hazırladığı "Kur'an'da Nef ve Durr Kavramları" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 28.07/ 2016 günü 9:00 - 10:30 saatleri arasında yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınbaşarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği..... (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Doç. Dr. Celil KIRAZ
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Selçuk AYDIN
Malova Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk BİLGEİN
Uludağ Üniversitesi

28/07/2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kur’ân’da Nef’ ve Durr Kavramları” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

28.07.2016

Adı Soyadı : Mohtaseb Rakad SHARİFEEN
Öğrenci No : 701323025
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

Adı, Soyadı : Mohtaseb Rakad SHARİFEEN

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı : Tefsir

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xii+119

Mezuniyet Tarihi:

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Celil KİRAZ

KUR'ÂN'DA NEF' VE DURR KAVRAMLARI

Araştırmada, Kur'an'ın iki temel kavramı olan “nef” ve “durr” kavramları çalışılmıştır. Araştırma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve kaynakları kısaca anlatılmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde, “nef” kavramının lügavî, istilahî ve Kur'ânî tahlîli yapılmıştır. “Nef” kavramının Kur'ânî tahlîli başlığının altında, Kur'ân'da “nef” kavramı ve türevleri, Kur'ân'da fayda vereceği belirtilen varlıklar, Kur'ân'da fayda veremeyeceği belirtilen varlıklar ve Kur'ân'da “nef” kavramına yakın anlamlı kelimeler hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümünde, “durr” kavramının lügavî, istilahî ve Kur'ânî tahlîli yapılmıştır. “Durr” kavramının Kur'ânî tahlîli başlığı altında, “durr” kavramı ve türevleri, Kur'ân'da zarar vereceği belirtilen varlıklar, Kur'ân'da zarar veremeyeceği belirtilen varlıklar, Kur'ân'da zarar verilmemesi emredilen kimseler ve Kur'ân'da durr kavramına yakın anlamlı kelimeler hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, “nef” ve “durr” kavramlarıyla ilgili “fayda ve zararın kaynağı”, “Allah'ın Nâfi' ve Dârr isimleri”, “Allah'ın fayda ve zarar vermesinin sebebi ve amacı” ve “insanların fayda ve zarar karşısındaki tutumları” gibi diğer konular hakkında bilgi verilmiştir. Aynı bölümde “nef” ve “durr” kavramlarının hadis, fıkıh ve kelam ilimlerindeki yeri kısaca açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, tefsir, nef, durr, fayda, zarar.

ABSTRACT

Name, Surname : Mohtaseb Rakad SHARİFEEN
University : Uludağ University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Basic Islamology
Science : Hermeneutics
Thesis Qualification : Master thesis
Number of Pages : xii+119
Graduation Date :
Thesis Advisor : Assoc. Prof. Dr. Celil KİRAZ

NEF' AND DURR CONCEPTS IN THE QUR'AN

There are studied two main concepts of Qur'an; "nef" and "durr" in research. It is shortly stated about subject, importance, purpose, method and sources of research in introduction part. "Nef" concept is analysed in research first part as lexical, terminological and Koranic. "Nef" concept in Koran and it's derivatives, benefiter beings and non benefiter beings which are mentioned in Koran and the homoionyms of "Nef" concept in the Qur'an are informed under the title of "Nef" concept Qur'anic analyses. In second part of research, "durr" concept is analysed as lexical, terminological and Qur'anic. There are informed about "Durr" concept and it's derivatives, benefiter beings and non benefiter beings which are mentioned in Koran, people who must not be damaged are mentioned in Koran as well and the homoionyms of "Durr" concept under the title of "Dur" concept Qur'anic analyses. In the third part of research, many subjects are expressed like; "benefit and loss sources" regarding the concepts of "nef" ve "durr", Nef' and Dârr names of God, "God's purpose on benefit and damage" and "people's attitudes to benefit and damage". Again in the same part, "nef" and "durr" concepts position in hadith, islamic law and kalam sciences are shortly explained.

Key words: Koran, hermeneutics, nef', durr, benefit, damage.

ÖNSÖZ

Dünyada ve ahirette tüm insanlara fayda, iyilik ve her türlü nimetlerinden veren ve onları zarar, kötülük ve her varlığın şerrinden muhafaza eden Allah'a hamdu senalar olsun. Yüce Allah'ın insanı yaratması ve ona nimet vermesi sebebiyle, insanın yalnız O'na ibadet ve şükretmesi gerekir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Peygamber'e rehber ve kaynak olarak indirmiş, onun için de insanın faydası, saadeti ve mutluluğu için pek çok yönlendirmeler vardır. Yine onların zarar görmemesi ve kötülüğe düşmemesi için pek çok uyarılar vardır. Çünkü o öyle bir kitap ki, insanlara hidayet yolunu gayet açık ve net bir şekilde gösterir ve onların dalalet yoluna düşmelerini engellemektedir. O Yüce Kur'ân, bir ahlâk kaynağı olduğu için iman eden her kimsenin ahlâkı ve davranışları, Kur'ân'ın ahlâkına göre olması gerekir. Hz. Aîşe validemiz'e Peygamberimizin ahlakının nasıl olduğu sorulduğunda, "O'nun ahlakı Kur'an idi" demiştir.¹

Yine müminler Kur'ân'ı iyi anlasalar ve hayatlarını onun emrine ve yasaklarına göre şekillendirirler, onlara dünyada ve ahirette çok fayda sağlar. Aksine onlar Kur'ân'ı iyi anlamaz ve hayatlarını onun emrine ve yasaklarına göre şekillendirmezlerse, dünya ve ahirette zarar görürler. Bundan dolayı Kur'ân'ın iyi anlaşılması, bilinmesi ve müminlere tüm işlerinde örnek olması için, Peygamber efendimiz ve Ashab-ı kiram, Tabiûn, ulemâ, müfessirler vb büyük gayretlerini sarfetmişlerdir. Onların bu gayretleri, Kur'ân-ı Kerim'in tüm insanlara kurtuluş kaynağı ve büyük bir mucize olduğunu göstermektedir. O öyle bir mucizedir ki, şu zamana kadar onun hakkında son söz söylenmemiştir. Bundan dolayı sonradan gelen müctehidlerin ve Kur'ân talebelerinin de aynı şekilde çalışmaları gerekir.

Malum olduğu üzere Kur'ân-ı Kerim Allah tarafından gönderilen son ilâhi kitaptır. Bundan dolayı o kitap Allah tarafından sonsuza kadar korunmaktadır. Şu ayet-ı kerime bu konuyla ilgilidir:

¹ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, XLI, 148.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”²

Kur'ân'da nef' ve durr kavramları adlı çalışmamız, Kur'ân ile ilgili kavramsal bir çalışma olup, Kur'ân'da insanlara fayda ve zarar verip veremeyeceği belirtilen varlıkları da ele almaktadır.

Bu vesileyle derslerinden istifade ettiğim bütün hocalarıma; tez çalışmam esnasında çeşitli katkılarda bulunan Ramazan DOĞANAY'a; özellikle ders döneminde, tez konusu tesbitinde ve tezi hazırlamada karşılaştığım problemlere sabırla çözüm üreten, bana her türlü yardımı esirgemeyen, bu tezin hazırlanmasında büyük emeği olan tez danışmanım Doç. Dr. Celil KİRAZ'a; jüride yer alan ve katkılarda bulunan Yrd. Doç. Dr. Ömer Faruk BİLGİN ve Yrd. Doç. Dr. Süleyman AYDIN'a teşekkür eder, saygı, sevgi ve şükranlarımı arz ederim.

Mohtaseb Rakad SHARİFEEN

BURSA 2016

² Hicr 15/9.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI	1
II- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

NEF' KAVRAMININ TAHLİLİ

I- NEF' KAVRAMININ LÜGAVÎ, İSTİLÂHÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLİLİ	5
A-NEF' KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLİLİ.....	5
B-NEF' KAVRAMININ İSTİLÂHÎ TAHLİLİ	9
C-NEF' KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLİLİ	11
II- KUR'ÂN'DA FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR.....	13
A-İNSANLARA FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR.....	13
1- Dünya Hayatının Metâi.....	13
2- Akrabalar	14
3- Ehlî Hayvanlar	15
4- İnsanlar ve Onların Hayvanları İçin Yarar Kaynağı Olarak Belirtilmiş Şeyler.....	15
5- Demir	16
6- Ateş	17
7- Deniz.....	18
8- Gemiler	18
B-MÜMİNLERE FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR.....	19

1- İman	19
2- Salih Ameller	20
3- Peygamberlerin Nasihatleri.....	21
4- Hac Fiilleri ve Kurbanlık Hayvanlar	22
III-KUR'ÂN'DA FAYDA VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR	23
A-ALLAH'TAN BAŞKA İBADET EDİLEN VARLIKLAR.....	23
B-HZ. PEYGAMBER (S.A.V)'İN, KENDİNE VE BAŞKASINA ALLAH'IN DİLEDİĞİNİN DIŞINDA FAYDA VE ZARAR VEREMEMESİ	25
C-DÜNYA MALI VE EVLATLAR.....	26
D-AKRABALAR.....	27
E-DOSTLAR	28
F- ŞEFAAT	28
G-TOPLULUK VE ÇOKLUK.....	29
H-ZULMEDENLERİN MAZERETLERİ, NEDAMETLERİ, TUZAKLARI VE KAZANDIKLARI ŞEYLER	30
İ- ZAMANINDA EDİLMEYEN İMAN	31
J- KÂFİRLERE VERİLEN İMKÂN VE İKTİDAR (KULAKLAR, GÖZLER VE KALPLER).....	32
K-AYETLER VE UYARILAR.....	33
L- ÖLÜMDEN VEYA SAVAŞTAN KAÇMAK.....	34
IV-KUR'ÂN'DA NEF' KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KELİMELER.....	34
A-HAYIR	34
B-NİMET	36
C-KESB.....	36
D-METÂ.....	37
E-HASENE	40
F- RAHMET	41
G-İĞNÂ.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

DURR KAVRAMININ TAHLİLİ

I- DURR KAVRAMININ LÜGAVÎ, İSTİLÂHÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLİLİ.....	44
A-DURR KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLİLİ	44
B-DURR KAVRAMININ İSTİLÂHÎ TAHLİLİ.....	54

C- DURR KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLİLİ.....	58
II- KUR'ÂN'DA ZARAR VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR.....	60
A- İÇKİ VE KUMAR	61
B- İHTİYAÇ VE YOKSULLUK.....	63
C- AÇLIK.....	64
D- KURAKLIK	65
E- DENİZ DEHŞETİ	66
F- HASTALIK.....	67
G- SİHİR	67
H- BELA, SIKINTI VE ŞİDDET	69
III- KUR'ÂN'DA ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR	70
A- ALLAH'A ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN KİMSELER	70
1- Küfürde Yarışanlar	71
2- Allah'a ve Peygamber'e Muhalefet Edenler.....	72
3- Dinden Dönenler.....	72
B- PEYGAMBER'E VE MÜMİNLERE ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN KİMSELER.....	73
1- Allah'tan Başka İbadet Edilen Varlıklar.....	73
2- Ehli Kitap ve Münafıklar	74
3- Dalalete Düşenler.....	76
4- Hıyanete Düşenler.....	76
5- Şeytan	78
IV- KUR'ÂN'DA ZARAR VERİLMEMESİ EMREDİLEN KİMSELER.....	78
A- ANNE VE BABA	80
B- KÂTİP VE ŞAHİTLER	80
C- İDDET BEKLEYEN BOŞANMIŞ KADINA ZARAR VERİLMEMESİ	80
D- VARİSLER	81
V- KUR'ÂN'DA DURR KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KELİMELER	82
A- ŞERR.....	82
B- SÛ'	82
C- EZÂ	83
D- İSM.....	84
E- SEYYİE.....	84
F- BE'S	85

G-ANET	85
--------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEF' VE DURR KAVRAMLARIYLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

VE BUNLARIN İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ.....	87
I- NEF' VE DURR KAVRAMLARIYLA İLGİLİ DİĞER KONULAR	88
A. FAYDA VE ZARARIN KAYNAĞI	88
B. ALLAH'IN NÂFİ' VE DÂRR İSİMLERİ	91
C. ALLAH'IN FAYDA VE ZARAR VERMESİNİN SEBEBİ VE AMACI.....	94
D. İNSANLARIN FAYDA VE ZARAR KARŞISINDAKİ TUTUMLARI.....	95
II- NEF' VE DURR KAVRAMLARININ İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ.....	97
A. HADİS.....	97
B. FIKIH	101
C. KELAM.....	105
SONUÇ	109
KAYNAKLAR	112
ÖZGEÇMİŞ	119

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.s. : Aleyhisselâm
b. : Bin
b.k.z. : bakınız
c. : Cilt
c.c. : Celle celâlühü
D.İ.A. : Diyânet İslâm Ansiklopedisi
F.S. : Felsefe Sözlüğü
Hz. : Hazreti
ö : Ölüm Tarihi
r.a. : Radiyallâhü anh
s. : Sayfa
s.a.v. : Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
T.D.V. : Türkiye Diyânet Vakfı
t.y. : Yayın tarihi yok
vb. : Ve benzeri
y.y. : Yayın yeri yok

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Bu araştırmanın konusu, Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli türevleri ile geçmekte olan “nef” ve “durr” kavramlarının incelenmesi olacaktır. Bu iki kavramın lügavî olarak kullanılma şekilleri ve içerdiği anlamlar, Arapça sözlüklerden faydalanılarak açıklanmaya çalışılacaktır. İstilahî olarak ise, bu iki kavram ıstılah, felsefe ve fıkıh sözlüklerinden yararlanılarak izah edilecektir.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de “nef” ve “durr” kavramları ve türevlerinin geçtiği ayetler tesbit edilecektir. O ayetlerdeki geçen fayda ve zarar verip veremeyeceği belirtilmiş varlıklar tefsir kitaplarından yararlanılarak ele alınacaktır. Bu kavramlara yakın anlamlı kelimeler hakkında da bilgi verilecektir. Yine bu iki kavramla ilgili diğer konulardan bahsedilecek ve onların diğer İslami ilimlerdeki yeri anlatılacaktır.

Bu araştırmanın önemi ve amacı şöyle açıklanmaktadır: Bilinmektedir ki, Allah Teâlâ insanı diğer varlıklara vermediği bazı özelliklerle yaratmıştır. Bu özelliklerden en önemlisi akıl sahibi bir varlık olmasıdır. İnsan bu akıl vasıtasıyla hayır ve şer, fayda ve zarar, iyi ile kötü şeyler arasında ayırım yaparsa, hem dünyada hem de ahirette kurtuluşa erer. Böyle bir ayırım yapmadığı takdirde dünyada ve ahirette kendine zarar verir.

Kur'ân-ı Kerim hakkında birçok araştırma yapılmış ve kıyamete kadar da yapılacaktır. Kur'ân-ı Kerim'in ilâhi kelim ve her yönden mucize olması şüphesiz onun üzerindeki araştırmaları daha da önemli kılmaktadır. Bu araştırmalardan birisi de

kavram çalışmalarıdır. Kur'ân-ı Kerim'in Her kelimesinde ne kadar anlamlar yüklü olduğu ilim ilerledikçe daha iyi anlaşılmaktadır.

Bu araştırma, bir kavram çalışması olarak hazırlanmıştır. Kur'ân'da "nef" ve "durr" kavramları konusunda yapılan bu araştırmamızda, Allah Teâlâ'nın insanlara karşı çok merhametli olduğu; aynı zamanda insanın da Allah katında çok önemli bir varlık olduğu gösterilmektedir. Bu araştırmada, Kur'ân'da insanlara ve özelde müminlere fayda vereceği belirtilen varlıklar dikkate alınmıştır. Bu varlıkların bilinmesi insan için son derece önemlidir. Çünkü bunlar insanı Allah'a şükretmeye teşvik eder ve ona dünya ve ahirette fayda verir. Öte yandan bu araştırmada, insanlara fayda veremeyeceği belirtilen varlıklara da yer verilmiştir. Nitekim insan onları bildiğinde, onlara güvenmemesi, onlardan uzak durması ve sadece Allah'tan fayda ve iyilik istemesi gerekir.

Daha sonra insanlara zarar verecek varlıklar belirtilmiştir. Bunlar ise, insana imtihan ya da ikâb olarak açıklanmıştır. Ayrıca Allah'a, Peygambere ve müminlere zarar veremeyecek varlıklar da belirtilmiştir. Bunlar izah edilince, Allah'ın dilediğinin dışında hiçbir varlığın zararlı olamayacağı bilinecektir. Bu açıdan "nef" ve "durr" kavramlarını araştırmak ve incelemek son derece önemlidir.

II- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Bu araştırma, bir kavram çalışması olması sebebiyle, başta "nef" ve "durr" kelimelerin sözlüklerden lügat anlamları açıklanmasıyla başlamaktadır. Daha sonra aynı kelimelerin ıstılahî anlamı ve tanımı üzerinde durulacaktır. Son olarak o kavramların geçtiği ayetler Kur'ân-ı Kerim'den tesbit edilecek ve konularına göre gruplandırılacaktır. Genellikle ayetlerde geçen kelimeler izah edilecek ve tefsir kitaplarından yararlanılarak ayet hakkında görüş belirtilecektir.

Bu araştırmanın öncelikli kaynakları, lügat kitapları ve Kur'ân sözlüklerinden oluşmaktadır. Meselâ, "es-Sihâh", "Lisânu'l-Arab", "Esâsü'l-Belâğa", "el-Kâmûsü'l-Muhît", "Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs", "el-Mu'cemü'l-Vasît", "Mu'cemü'l-Lügatü'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra", "Basâiru Zevi't Temyîz fi Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz", "Müfradâtu Elfâzi'l-Kur'ân", "Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz", "Nüzhetü'l-

A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir", " Diyanet İslam Ansiklopedisi" ve onun gibi eserlerdir.

Erken tarihlerden itibaren müslümanlar hem Allah rızası için hem de dünya ve ahiret saadeti için Kur'ân-ı Kerim'e ve araştırmalarına büyük önem vermişlerdir. Muhakkak ki müfessirler ve tefsirleri, Kur'ân araştırmalarına hizmet eden en önemli vesilelerden biridir. Bundan dolayı, bu araştırmanın ikinci sıradaki kaynakları, rivayet, dirayet, ictimaî ve lügavî tefsirlerden oluşmaktadır. Meselâ, "Câmiu'l-Beyân", "el-Keşşâf", "Mefâtihu'l-ğayb", "el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân" "Zâdü'l-Mesîr", "Envâru't-Tenzîl", "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm", "Rûhu'l-Meânî", "Tefsîru'l-Menâr", "fî Zılâli'l-Kur'ân" ve bunlar gibi çeşitli tefsirlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM
NEF' KAVRAMININ TAHLİLİ

I- NEF' KAVRAMININ LÜGAVÎ, ISTILÂHÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLİLİ

A- NEF' KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLİLİ

“Nef” kelimesi, hayırlara ulaşmada kendisinden yardım ya da destek istenen şey demektir. Hayra vâsita olmada, ulaşmada veya erişmede vasita edinilen şey de hayırdır. Kısaca نَفْعٌ bir hayırdır.³

Sözlüklerde “Nef” ve türevleriyle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

“Nef” نَفْعٌ kelimesi Türkçe’de yarar (fayda) anlamına gelir. Lügatlere göre “Nef” kelimesi نَفَعْتُ، يَنْفَعُهُ، مَنْفَعَةٌ، نَفَعًا kökünden türemiş bir mastardır. Zıddı ise “Darr” الضَّرُّ kelimesidir.⁴

المَنْفَعَةُ “Menfaat” kelimesi ise mîmli bir mastardır. Çoğulu مَنَافِعٌ kelimesidir. Arapça’da şöyle denir: نَفَعْتُهُ بِكَذَا فَانْتَفَعَ بِهِ yani ona bir şeyin vasıtasıyla fayda verdim ve ondan faydalandı. وَكَذَا وَكَذَا يَنْتَفِعُ بِكَذَا وَكَذَا yani o birkaç şeyden istifade eder. نَفَعَكَ اللَّهُ بِعِلْمِهِ Allah sana ilminle fayda versin demektir.⁵

³ Râğıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, **Müfradâtü Elfâzî'l-Kur'ân (el-Müfradât fî Ğarîbî'l-Kur'ân)**, 4.baskı, tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1430/2009, s. 819; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, **Basâiru zevi't Temyîz fî Letâîfî'l-Kitâbî'l-Azîz**, 3.baskı, I-VI, tahkik: Muhammed Ali en-Neccâr, Lecnetü İhyâ'it-Turâsî'l-İslâmî, Kâhire, 1996, V, 104.

⁴ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, **Lisânu'l-Arab**, I-VI, tahkik: Abdullah b. Ali el-Kebîr ve diğeri, Dâru'l-Maârif, Kâhire, 1401/1981, VI, 4507; Ayrıca bkz: el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye**, 4.baskı, I-VI, tahkik: Ahmed Abdulğafur Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1990, III, 1292; ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî, **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, I-XXXX, tahkik: Ali Hilâlî ve diğeri, Matbaatü Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1993, XXII, 268.

⁵ İbn Manzûr, **age**, VI, 4507. Ayrıca bkz: el-Cevherî, **age**, III, 1292; ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, **Esâsü'l-Belâğa**, I-II, 1. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998, II, 294; el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, I-IV, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, Kâhire, 1983, III, 87; ez-Zebîdî, **age**, XXII, 268.

“Nâfi” kelimesi ism-i fâil olarak geçip نَفَعُ، يَنْفَعُ، نَفْعاً kökünden türemiş bir kelimedir ve fayda veren manasına gelir. مُنْتَفِعٌ “Müntefi” kelimesi ise ism-i fail olarak geçip اِنْتَفَعُ، يَنْتَفِعُ، اِنْتِفَاعاً kökünden türemiş bir kelimedir ve faydalanan manasına gelmektedir.⁶

اِنْتَفَعُ fiili genel olarak ب (bi) ve من (min) harf-i cerleri ile kullanılmaktadır. ب (bi) harf-i cerri ile kullanıldığına misal olarak şu söz bulunmaktadır: اِنْتَفَعُ بِقِطْعَةٍ اَرْضٍ yani bir arsadan faydalandı. من (min) harf-i cerri ile kullanıldığına misal ise şu söz vardır: اِنْتَفَعُ مِنْ مُنْتَفِعٍ vazifesinden yararlanmış demektir. نَفَعُ تَنْفِيعاً fiili mübalağa sigası şeklinde geçer. مُنْتَفِعٌ به “Müntefe’ün bih” ise ism-i mef’ûl olarak geçmektedir.⁷

اِسْتِنْفَاعٌ “İstinfâ” Kelimesi bir şeyin bir şeyden faydalanmak istemesidir. Bu kelime ism-i fail olarak مُسْتَنْفِعٌ şeklinde; ism-i mef’ûl olarak ise مُسْتَنْفَعٌ şeklinde geçmektedir. Misal olarak şu söz vardır: اِسْتَنْفَعُ تاجِراً yani bir tüccardan faydalanmak istemiştir.⁸

نَافِعَةٌ “Nâfi’atün” kelimesi “Nâfi” kelimesinin müennes sigasıdır. Çoğulu ise نَافِعَاتٌ kelimesidir. Bu kelime faydalı veya hayırlı olan şeyler anlamına gelmektedir. Yine bu kelimeye şu yaygın söz misal olarak verilir: رَبُّ ضَارَّةٍ نَافِعَةٌ “Olur ki, bir şey zararlı iken fayda vermiştir.”⁹

التَّفْعَةُ Sopa demektir, çoğulu ise التَّفْعَاتُ kelimesidir. اَنْفَعَ الرَّجُلُ ifadesi, sopalar satan bir kişi olmuş demektir. Hz. Abdullah b. Ömer gaydadan içiyordu ve ona نَفْعَةٌ diyordu. Faydalanacak şeyler ise onlara ya مَنَفَعَةٌ ya نَفِيعَةٌ ya da نُفَاعَةٌ denir. Araplar şöyle derler: ما

⁶ es-Semîn el-Halebî, Ebu’l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim, **Umdetü’l-Huffâz fi Tefsîri Eşrafî’l-Elfâz**, I-IV, 1. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü’s-Sûd, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1417/1996, IV, 207.

⁷ Ahmed Muhtâr Abdu’l-Hamîd Ömer, **Mu’cemü’l-Lügatî’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra**, 1. baskı, I-IV, Âlemü’l-Kütüb, Kâhire, 2008, III, 2259.

⁸ Ahmed Ömer, **age**, III, 2259

⁹ Ahmed Ömer, **age**, III, 2259.

عِنْدَهُمْ نَفِيعَةٌ yani onlarda hiçbir menfaat yoktur. نَفْعٌ وَ نَفْعٌ وَ نَفْعٌ Çokça fayda veren adam veya da insanlara fayda verip zarar vermeyen adama denir.¹⁰

Şu kelimelerin fayda anlamına geldiği söylenmektedir:

a- ثَمَرَةٌ “Semere” kelimesi, bir nesneden sâdır olan her türlü fayda anlamındadır.¹¹

b- أَتَجَعُ fiili, fayda vermek anlamına gelir. تَجَعَّ فِيهِ الْقَوْلُ وَالْوَعْدُ ifadesi, vaaz ve söz onu etkiledi ve ona fayda verdi, demektir.¹²

c- الْجَدَاءُ kelimesi, fayda vermek demektir. مَا يُجِدِي عِنكَ هَذَا ifadesi, bu sana fayda vermez, demektir.¹³

d- عَائِدَةٌ kelimesi, fayda ve menfaat anlamındadır. هَذَا الشَّيْءُ أَعُوذُ عَلَيْكَ مِنْ كَذَا ifadesi, bu şey senin için o şeyden daha faydalıdır, anlamına gelir.¹⁴

e- طَائِلٌ kelimesi de fayda anlamındadır. هَذَا أَمْرٌ لَا طَائِلَ فِيهِ ifadesi, bu faydasız bir iştir, demektir.¹⁵

Modern Arapça’da مَذْهَبُ الْمَنْفَعَةِ الْعَامَّةِ “Utilitaryanizm” ya da “Faydacılık” felsefede etik yaklaşım olarak bilinmektedir. Bu yaklaşım İngiliz filozof Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından ortaya atılmıştır. Onlara göre “Faydacılık” toplum yaşamının her alanında “en büyük sayının en büyük mutluluğu” ilkesine dayanmaktadır. مَنَفَعِيٌّ “Faydacı” kelimesi ise “Faydacılık” ekolünü temsil eden kişiye denir. Aynı zamanda bir şeyden fayda elde etmeye çalışan kişiye denmektedir.¹⁶

نَافِعٌ، نَفَاعٌ، مَنَفَعَةٌ، نَفِيعٌ erkekler için kullanılan isimlerdir. Şu isimler misal olarak verilmektedir:

¹⁰ İbn Manzûr, **age**, VI, 4507. Ayrıca bkz: el-Firûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, III, 78; ez-Zebîdî, **age**, XXII, 268-270.

¹¹ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 176.

¹² İbn Manzûr, **age**, VI, 4354.

¹³ İbn Manzûr, **age**, I, 572.

¹⁴ el-Cevherî, **age**, II, 514.

¹⁵ İbn Manzûr, **age**, IV, 2728.

¹⁶ Ahmed Ömer, **age**, III, 2259. Ayrıca bkz: İbrahim Enis ve diğerleri, **el-Mu’cemü'l-Vasît**, 4. baskı, Mektebetü’ş-Şürûki’d-Devliyye, Kâhire, 1425/2004, s. 942.

Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in ve Hz. İbn Ömer’in نافع adında birer kölesi vardır. Aynı ad Hz. Ali’nin bina ettiği bir hapishaneye verilmiştir. مَنْفَعَةٌ ismine misal ise Sahabe Ebû Menfaat es-Sakafî ve tâbiîn Menfaat b. Küleybe’dir. نَفِيعٌ ismine de misal olarak Sahabe Nüfey’ b. Mesrûh, Nüfey’ b. Hâris, Nüfey’ b. Muallâ’nın ve Temim kabilesinden şair Nüfey’dir.¹⁷

مَنَافِعُ “Menâfi” kelimesi cümlede kullanılmasına göre şu anlamlara gelmektedir:

مَنَافِعُ الدَّارِ ev eşyası demektir. المَنَافِعُ العامَّةُ ise genel menfaat anlamındadır. O menfaat insanlar için ortak bir menfaattir; nitekim tüm insanlar ondan yararlanmaktadır.¹⁸

Esmâ’ul-Hüsna’da Yüce Allah’ın النافع “Nâfi” ismi vardır. Şu anlama gelir: Yarattıklarından istediğine fayda ulaştıran Allah’tır, nitekim Yüce Allah hayır ve şerr fayda ve zarar verici şeyleri yaratandır.¹⁹

Ebû Hureyre’nin rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Ebû Bekr’in malının fayda verdiği kadar bana hiç bir mal fayda vermemiştir.”²⁰

“Nef” kelimesi ve türevleri birkaç şiirde geçmektedir. Mesela el-Lihyânî şöyle söylemiştir:

وإني لأرجو من سعاد نفعاً وإني من عيني سعاد لأوجز

“Suat’tan bir fayda bekliyorum. Ancak onun gözlerinden şüphe duyuyorum”²¹

Ebû Zü’eyb ise şöyle söylemiştir:

قالت أُمَيمة ما لجسيمك شاجبا منذ ابتدلت ومثل مالك تنفع

¹⁷ ez-Zebîdî, **age**, XXII, 268-271. Ayrıca bkz: İbn Manzûr, **age**, VI, 4507; el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, III, 78.

¹⁸ İbrahim Enis ve diğerleri, **age**, s. 942.

¹⁹ İbn Manzûr, **age**, VI, 4507; ez-Zebîdî, **age**, XXII, 270.

²⁰ el-Fîrûzâbâdî, **Basâir**, V, 104. Hadis için bkz: İbn Hibbân, “Menâkıbü’s-Sahabe”, 61.

²¹ ez-Zemahşerî, **age**, II, 294; el-Fîrûzâbâdî, **Basâir**, V, 104; ez-Zebîdî, **age**, XXII, 268.

“Umeyme bana dedi ki: Fayda verecek malın var iken neden eski kıyafeti giyip solgun olmuşsun”²²

B- NEF’ KAVRAMININ ISTILÂHÎ TAHLİLİ

Nef kavramı ıstılah sözlüklerinde tarif edilmemiştir. Ancak İslâmî ilimlerde bu kavramla aynı anlama gelen başka kavramlar kullanılmaktadır. O kavramlar ise şöyle açıklanmaktadır:

1- Maslahat (المصلحة)

Maslahat kelimesi صَلَحَ يَصْلُحُ صَلَاحًا وَصَلُوحًا kökünden türeyip menfaat anlamına gelen bir kelimedir. Çoğulu ise الْمَصَالِحُ kelimesidir. هَذَا الشَّيْءُ يَصْلُحُ لَكَ ifadesi, kişiye bir şey fayda verdiği zaman ya da uygun olduğu zaman kullanılır. أَصْلَحَ فِي عَمَلِهِ yani yaptığı işle fayda vermiştir.²³

Fıkıhta maslahat: Şer’i hükümlerin içerdiği veya akıl ve tecrübe yoluyla belirlenmekle beraber bunlarla uyum içinde olan faydalar anlamında fıkıh ve usul-i fıkıh terimidir.²⁴

Hem kalıp hem mana bakımından maslahatla uygunluk taşıyan menfaat kelimesi "hazın elde edilmesi ve korunması" şeklinde açıklanır. Bunların karşıtı mefsedet ve mazarrattır. Geniş anlamıyla maslahat faydanın sağlanması yanında zararın savulmasını; menfaat de haz (lezzet) ve hazza vasıta olanın temini ve korunması yanında acı (elem) ve acıya vasıta olanın giderilmesini kapsar.²⁵

Fıkıh literatüründe maslahat, rûhî veya bedenî, ferdî veya içtimâî olsun, dünyevî ve uhrevî faydaların sağlanmasını ve zararların giderilmesini belirten bir terim olarak kullanılmaktadır.²⁶

2- Hayır (الخير)

²² İbn Manzûr, **age**, VI, 4507.

²³ İbrahim Enis ve diğeri, **age**, s. 520.

²⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Maslahat”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVIII, Ankara, 2003, s. 79.

²⁵ Dönmez, **agm**, DİA, XXVIII, 97.

²⁶ Dönmez, **agm**, DİA, XXVIII, 97.

Nef kavramı lügatta hayır anlamına geldiği için, ıstılahta hayır anlamına gelmesine mani yoktur. Nitekim hayır ile nef arasında hiçbir fark yoktur. Ancak hayır kavramı nef kavramından daha genel ve kapsamlı olduğu için ıstilah sözlüklerinde ve İslâmî ilimlerde yer almaktadır.²⁷

Bazı fukaha, kelamcı ve mutasavvıflar en genel ifadesiyle hayrı varlık (vücûd), şerri de yokluk (adem) diye açıklamışlardır.²⁸

İslam düşüncesinde hayır ve şer hem ontolojik hem de ahlâkî kavramlar olarak kullanılmıştır. Her iki yönüyle de daha çok kelamcılar ve filozoflar tarafından işlenmiştir. Kelamcılar konuyu genellikle hüsün-kubuh terimleriyle ve ahlâkî boyutuna ağırlık vererek ele alırken, filozoflar hayır-şer terimlerini kullanmış ve konunun metafizik yönü üzerinde durmuşlardır.²⁹

Filozofların hayır ve şer anlayışları, temelde İslâmî telakkiden sapmamak kaydıyla kısmen Aristo felsefesine, kısmen de Aristo'ya isnat edilmekle birlikte, gerçekte Yeni Eflâtuncu felsefenin ürünü olan sudûr teorisine dayanır.³⁰

3- Faydacılık (النفعية) ya da Pragmatizm:

Felsefede, inançları, görüş, tez ve teorileri sonuçlarıyla, işe yararlığı açısından değerlendiren felsefi bir akım olan Metafizik Pragmatizm'e ek olarak, bilimsel, ahlâkî ve dinî Pragmatizm'den söz edilebilir.³¹

Bilimsel pragmatizm bilimsel bir teori ya da yasanın doğruluğuna yalnızca, pratik değerine, uygulamadaki sonuçlarına, başarı ya da başarısızlığına bakarak karar veren anlayıştır.³²

Dini pragmatizm ise, dini inanç ve dogmadan, insan yaşamına katkı yapması, olumlu bir amaca hizmet etmesi, ahlaki yaşama yön vermesi bakımından değerlendirilir.³³

²⁷ bkz: ez-Zebîdî, *age*, XI, 238-251

²⁸ Demirci, Kürşat, "Hayır", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XVII, İstanbul, 1998, s. 44.

²⁹ Demirci, *agm*, DİA, XVII, 44.

³⁰ Demirci, *agm*, DİA, XVII, 44.

³¹ Cevizci, Ahmet, "Pragmatizm" **Felsefe Sözlüğü (FS)**, 6. baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

³² Cevizci, "Pragmatizm", **FS**, s. 1374.

³³ Cevizci, "Pragmatizm", **FS**, s. 1374.

Buna karşı, *ahlâkî pragmatizm*, metafizik görüş, farklı ilke ve yasalarla dinî inançları, ahlak açısından yararlı olması, vicdanın gereklerini yerine getirmesi açısından ele alır, ahlaka hizmet ettiği ölçüde doğru ve değerli bulur.³⁴

C- NEF' KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLİLİ

Kur'ân-ı Kerîm'de “Nef” النفع kelimesi, isim, fiil, mastar gibi çeşitli türevleriyle otuz bir sûrede, kırk dokuz ayette, toplam elli yerde geçmektedir. Bunların otuz biri mazi ve muzari fiil sigaları şeklinde kullanılmış; geri kalan on dokuzu نفعُهُ نفعُهُمَا نفعاً mastar sigası ve “menfaat” kelimesinin çoğulu منافع şeklinde kullanılmıştır.

Başta Allah'ın izniyle fayda verip vermeyeceği belirtilen varlıklar hakkındaki ayetlerle birlikte, çeşitli “Nef” ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de yer almaktadır.

“Nef” kelimesinin mazi fiil olarak geçtiği ayetlere misal olarak şu ayeti göstermek mümkündür:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَنْفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ

“Yunus'un kavminden başka, azabı görmeden iman edip, imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı!”³⁵

Muzâri fiil olarak geçen ayetlere misal ise şu ayettir:

وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ

“Allah'i bırakıp da sana ne fayda, ne de zarar verebilecek olan şeylere yalvarma.”³⁶

İçerisinde “Nef” ve türevlerinin mazi ve muzâri fiil şeklinde geçtiği diğer ayetler ise şunlardır:

Bakara 2/102-123-164; Mâide 5/119; En'âm 6/71-158; Yûnus 10/18-106; Hûd 11/34; Yûsuf 12/21; R'ad 13/17; Tâhâ 20/109; Enbiyâ 21/66; Hac 22/12; Furkân 25/55;

³⁴ Cevizci, “Pragmatizm”, FS, s. 1374.

³⁵ Yûnus, 10/98.

³⁶ Yûnus, 10/106.

Şu'arâ 26/73-88; Kasas 28/9; Rûm 30/57; Secde 32/29; Ahzâb 33/16; Sebe' 34/23; Mü'min 40/52-85; Zuhruf 43/39; Zâriyât 51/55; Mümtehine 60/3; Müddessir 74/48; Abese 80/4; A'lâ 87/9.

“Nef” kelimesi نَفْعُ şeklinde sadece şu ayette geçmektedir:

يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ

“Zararı faydasından daha yakın olana tapar.”³⁷

نَفْعُهُمَا kelimesine ise şu ayet misal olarak verilebilmektedir:

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”³⁸

“Menfaat” kelimesinin çoğulu مَنَافِعُ kelimesine misal olarak şu ayeti göstermek mümkündür:

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

“Kendisine müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlınsınlar).”³⁹

Aynı kelimenin geçtiği diğer ayetleri şöyle sıralamak mümkündür:

Bakara 2/219; Nahl 16/5; Hac 22/28-33; Mü'minûn 23/21; Yâsin 36/73; Mü'min 40/ 80.

“Nef” kelimesinin نَفْعَا şeklinde geçen ayetlere misal ise şu ayettir:

آبَاؤَكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

“Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz.”⁴⁰

³⁷ Hac, 22/13.

³⁸ Bakara, 2/219.

³⁹ Hadîd, 57/25.

Aynı kelimenin geçtiği diğer ayetleri şöyle sıralamak mümkündür:

Mâide 5/76; A'râf 7/188; Yûnus 10/49; Ra'd 13/16; Tâhâ 20/89; Furkân 25/3; Sebe' 34/42; Fetih 48/11.

II- KUR'ÂN'DA FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Allah Teâlâ insanların yararına sayılmayacak kadar fayda verici şeyleri var etmiştir. O varlıkların bir kısmı Kur'ân-ı Kerîm'de genel olarak insanlara da, müminlere de fayda verecek şekilde geçmektedir. Onları şöyle gruplandırmak mümkündür:

A- İNSANLARA FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Müminlere, kâfirlere, ehli kitaba ve tüm insanlara fayda vermek için yaratılan varlıklar, Allah'ın rahmeti, lütfu ve adaletinin tüm insanları içerdiğini göstermektedir. Bu varlıklar, insanların iman etmesi ve şükretmesi için yaratılmıştır, ancak insanların çoğu şükretmezler. İnsanlara fayda vereceği belirtilen varlıkları şöyle sıralamak mümkündür:

1- Dünya Hayatının Metâi

Dünya hayatı insanlar için büyük bir fayda kaynağıdır; nitekim insanların yaşadıkları müddetçe bu dünya hayatından yararlanacaklardır. Ancak dünya hayatı (ahiretin yanında) geçici bir faydadan (aldatıcı bir metâ) başka bir şey değildir. Dünya hayatı bir ayette şöyle gösterilmektedir:

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur.

⁴⁰ Nisâ, 4/11.

Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değıldir."⁴¹

Dünya hayatının bazı geçici faydaları şu ayette zikredilmektedir:

ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

"Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçici faydaları. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır."⁴²

Râzî tefsirinde bu konuyla ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

Dünya metâından faydalanma çeşitli şekillerde olur: (a) Kendisine meta verilen insanın, tek başına bundan istifade etmesi olup bu şekildeki istifade kınanmıştır. (b) İnsanın ihtiyacı olduğı halde, elindeki metâdan istifade etmemesi olup bu da kınanmıştır. (c) İnsanın elindeki meta'ı, kendisini âhiret menfaatlerine ulaştırmayacak şekilde, mubah yollarla kullanmasıdır ki, bu ne medhedilmiş, ne de kınanmıştır. (d) İnsanın elindeki metâdan, kendisini âhiretin güzellik ve faydalarına ulaştıracak bir biçimde istifade etmesidir. Bu ise, medhedilmiş olan istifade şeklidir.⁴³

2- Akrabalar

İman eden kişi, Allah emrettiğı ve kendi faydası için her zaman babalarına, çocuklarına ve tüm akrabalarına yardım edip iyilik yapması ve onlara ayırım yapmadan adaletli bir şekilde davranması gerekir.

Yüce Allah Nisa Sûresi'nde mirastan bahseden ayette miras vermeyi emreder, mirastan yakınların payını açıklar ve bunun sebebini bize açıklayarak şöyle buyurur:

آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُم أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

*"Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz"*⁴⁴

⁴¹ Hadîd 57/20.

⁴² Âl-i İmrân 3/14.

⁴³ Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali, **Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)**, I-XXXII, 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1401-1981, VII, 213-214.

⁴⁴ Nisâ 4/11.

Taberî der ki: Müfessirler “hangisinin size fayda bakımından daha yakın” ifadesi tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları “hangisi size fayda bakımından daha yakın” yani ahirette demişlerdir; diğerleri ise dünyada demişlerdir.⁴⁵

3- Ehlî Hayvanlar

İnsanların yararına yaratılan en önemli varlıklardan biri ehlî hayvanlardır. İnsanlar için bu hayvanlarda bir takım faydalar vardır. Bu faydalardan bir kısmı Kur’ân-ı Kerîm’in bazı ayetlerinde geçmektedir. O faydalar ise şunlardır:

İnsanlar için onlarda (hayvanlarda) ısıtıcı şeyler vardır;⁴⁶ onlardan bir kısmı yenir;⁴⁷ onlarda ayrı bir zevk ve keyif vardır;⁴⁸ ağırlıkları taşırlar;⁴⁹ binek olarak kullanılır;⁵⁰ gözlere zinet olur;⁵¹ onlarda ibret vardır;⁵² karınlarındaki sütlerden içilir.⁵³

Allah Teâlâ insanların yararına bu hayvanların diğer faydalarını da meydana getirmektedir. O faydalar ise şu ayette zikredilmektedir:

وَمِنْ أَفْئِدَتِهَا وَأُوبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ

“Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağularından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi.”⁵⁴

4- İnsanlar ve Onların Hayvanları İçin Yarar Kaynağı Olarak Belirtilmiş Şeyler

Şu ayet-i kerime’de insanlar ve onların hayvanları için fayda kaynağı olarak yaratılmış şeyler belirtilmektedir:

مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَابِكُمْ

⁴⁵ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, I-XXIV, 1. baskı, tahkik: Abdullah b. Abdu’l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kâhire, 1422/2001, XI, 471.

⁴⁶ Nahl 16/5.

⁴⁷ Nahl 16/5; Mü’minûn 23/21; Yâsîn 36/72; Mü’min 40/79.

⁴⁸ Nahl 16/6.

⁴⁹ Nahl 16/7.

⁵⁰ Nahl 16/8; Mü’minûn 23/22; Yâsîn 36/72; Mü’min 40/79.

⁵¹ Nahl 16/8.

⁵² Mü’minûn 23/21.

⁵³ Mü’minûn 23/21; Yâsîn 36/73.

⁵⁴ Nahl 16/80.

“(Ey inkârcılar!) Sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı? Onu Allah kurmuştur. Onu yükseltmiş ve ona düzen ve âhenk vermiştir. O göğün gecesini karanlık yaptı, ışığını da çıkardı. Ardından yeri düzenleyip döşedi. Ondan suyunu ve merasını çıkardı. Dağları sağlam bir şekilde yerleştirdi. Bunları sizin için ve hayvanlarınız için bir yarar kaynağı yaptı.”⁵⁵

Bu ayette zikredilen yeryüzünün bu şekilde döşenmesi, ondan suyun ve otların çıkarılması faydaları, insanlara ve onların hayvanlarına erişmektedir. Çünkü burada otlardan maksat, insanların da, hayvanların da yedikleri gıdalardır.⁵⁶

Şu ayette insanlar ve onların hayvanları için başka yarar kaynakları zikredilmektedir:

“Her şeyden önce insan, yediği yemeğine bir baksın! Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı, iyiden iyiye yarıdık! Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık. Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için.”⁵⁷

5- Demir

Hadîd Sûresi’nde Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır:

وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ

“Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır”⁵⁸

Ayetteki “demiri indirdik” ifadesi hakkında iki görüş vardır:

Birincisi: Allah Teâlâ Hz. Adem ile beraber cennetten örs, çekiç ve maşa indirdi. Bunu Abdullah b. Abbâs (r.a) söylemiştir.⁵⁹

⁵⁵ Nâzi’ât 79/27-33.

⁵⁶ Ebussuûd, Kâdî'l-Kudât Ebussuûd b. Muhammed el-Îmâdî el-Hanefî, **İrşâdû'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm**, I-V, tahkik: Abdülkadir Ahmed Ata, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyad, ty, V, 472.

⁵⁷ Abese 80/24/32.

⁵⁸ Hadîd 57/25.

⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, **Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, I-VIII, 3. baskı, tahkik: Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1404/1984, VIII, 174.

İkincisi: Mana: “Onu var ettik ve yarattık”, demektir; tıpkı “sizin için sekiz sınıf hayvan indirdi” ayetinde olduğu gibi.⁶⁰

“Demirdeki büyük kuvvet”ten maksat kılıç, harbe, mızrak, ok, zırh ve benzeri silahlardır.⁶¹

Yine onda, insanlar için faydalar bulunan; yani yaşayışlarında kullandıkları kazık, balta, keser, testere, çekiç, kazma ve ziraatta, dokumacılıkta, aşçılıkta, fırıncılıkta kullanılan ve onlar olmadan insanların hayatlarının yürümediği çeşitli aletler yapılır ve daha başka faydalar da vardır.⁶²

6- Ateş

Yüce Allah Vâkıa Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

نَحْنُ جَعَلْنَاهَا تَذَكُّرًا وَرَمَاقًا لِلْمُقِيمِينَ

“Şimdi bana (yeşil bir ağaçtan) çakıp yakmakta olduğunuz ateşi söyleyin. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz? Biz onu hem bir ibret, hem çöl yolcularına bir fayda kıldık...”⁶³

Râzî’nin tefsirinde “ateş ağacı” ifadesinin ne demek olduğu hususunda şu izahlar yapılmaktadır:

1) Bu, Merh ağacı gibi, çakmak ve kapsülle, kendisinden ateş çıkartılan ağaç anlamına gelir.⁶⁴

2) Kütük, vb. şeyler gibi ateşi tutuşturmaya elverişli ağaçtır. Zira, odun ve kütük, vb. şeyler olmasaydı, ateş yakmak kolay olmazdı. Çünkü, ateşin odunla olan alâkası kadar, başka hiçbir şeyle alâkası yoktur.⁶⁵

3) Onun alevlerinin kökleri ve ağacının tutuşması. Çünkü eğer o ateş, alevli olmasaydı, o zaman yiyeceklerin pişmesi için uygun olmazdı.⁶⁶

⁶⁰ İbnü’l-Cevzî, **age**, VIII, 174.

⁶¹ İbn Kesîr, el-Hâfiz İmadüddîn Ebü’l-Fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dimeşkî, **Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm**, I-XV, 1. baskı, tahkik: Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğerleri, Müessesetü Kurtuba, Cîze, 1421/2000, II, 291-292.

⁶² İbn Kesîr, **age**, XIII, 432-433.

⁶³ Vâkıa 71-73.

⁶⁴ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

⁶⁵ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

Ayette “ibret” kelimesi ile ilgili olarak şu iki izah yapılabilir:

1) “Kıyamet ateşini hatırlatıcı olarak...” anlamındadır. Binâenaleyh, insanın bu cayır cayır yanan dünya ateşini gördüğünde Allah’tan ve O’nun azabından haşyet edip korkması ve sakınması gerekir.⁶⁷

2) “Öldükten sonra dirilmenin doğru olduğunu hatırlatıcı olarak.” Çünkü, yemyeşil bir ağacın içine ateşi bırakmaya kadir olan zât, ölmüş kimsenin bedenine, bolca sıcaklık bırakmaktan aciz değildir.⁶⁸

Ayette *ومتاعا للمقوين* ifadesindeki “mukvî” kelimesi, o ateşi tutuşturan ve onu iyice yakan kimse anlamına gelir. Burada şöyle bir incelik vardır: Allah Teâlâ uhrevî fayda ve hikmetin daha tam ve hatırlanmaya daha değer olduğu için, ateşin hatırlatıcı olması yönünü, onun bir fayda olması yönünden önce zikretmiştir.⁶⁹

7- Deniz

Şu ayet denizin müminlere vereceği bazı faydaları belirtmektedir:

أُجِلَّ لَكُمْ ﴿﴾ يُدُّ الْبَحْرَ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ

*“Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (faydalanmanız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helal kılındı.”*⁷⁰

Denizin diğer faydaları ise şu ayette belirtilen faydalardır:

*“O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün.”*⁷¹

8- Gemiler

Gemilerde insanlar için nice faydalar vardır. Onun faydalarından biri insanlara fayda veren şeyleri taşımasıdır. Allah Teâlâ Bakara Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ

⁶⁶ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

⁶⁷ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

⁶⁸ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

⁶⁹ er-Râzî, **age**, XXIX, 185.

⁷⁰ Mâide 5/96.

⁷¹ Nahl 16/14.

“...insanlara fayda veren şeylere yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde...”⁷²

Diğer faydalarından biri de binek olarak kullanılmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etti.”⁷³

B- MÜMİNLERE FAYDA VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Kur’ân-ı Kerîm’de müminlerin elde edecekleri faydalar, müminlere fayda vereceği belirtilen varlıklardan daha fazla ayette geçmektedir. Ancak müminlerin elde edecekleri faydaların geçtiği ayetlerde, fayda verme şeklinde değil, mükafaat, sevab, kazanç ve ecir şeklinde geçmektedir. Bundan dolayı müminlere fayda vereceği belirtilen varlıklar konumuzla daha alakalıdır ve burada yer almaktadır. O varlıklar şöyle gösterilebilir:

1- İman

Muhakkak ki Allah’a iman etmek, mümin kişiye de topluma da dünyada ve ahirette fayda vermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de iman etmesinden faydalanan topluma Hz. Yunus’un kavmi misal olarak gösterilmektedir. Onların durumu şu ayet-i kerime’de belirtilmektedir:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَنْفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ

“Yunus’un kavmi müstesna, (yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke kendilerine azap gelmeden iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi. Yunus’un kavmi iman edince onlardan dünya hayatında rezillik azabını kaldırdık ve kendilerini faydalanan kıldık”⁷⁴

Hz. İsa’nın Allah’a inanan muvahhid takipçileri (havârîler) hakkında ise Yüce Allah Mâide Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

⁷² Bakara 2/164.

⁷³ Zuhruf 43/12.

⁷⁴ Yûnus, 10/98.

“Bu, doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür.”⁷⁵

İbn Abbas (r.a) bu ayeti, “muvahhidlere tevhitlerinin fayda vereceği gün” şeklinde tefsir etmiştir.⁷⁶

2- Salih Ameller

Kur’ân-ı Kerîm’de müminlerin durumu belirten ayetlerin çoğu “İman edip sâlih amel işleyenler” şeklinde geçer ve bu durum iman ile sâlih amelin birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. Bu ayetlerde “sâlih amel müminlere fayda verecek” şeklinde geçmese de, genel olarak bu anlama işaret vardır.

İman etmek, sâlih ameller işlemek ve Allah’a derin saygı duymak müminlere fayda vermektedir. Bu faydalardan birkaçı mükâfat şeklinde geçerek Beyyine Sûresi’nde şu iki ayette zikredilmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

“Şüphesiz, iman edip, sâlih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısidirler. Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.”⁷⁷

Müminlere fayda verecek sâlih amellere misal ise istiğfardır. Şu ayet-i kerime istiğfarın faydalarını açıklamaktadır:

فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا

“Rabbinizden mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler ihsan etsin; sizin için ırmaklar akıtsın.”⁷⁸

⁷⁵ Mâide 5/119.

⁷⁶ İbn Kesîr, **age**, V, 431.

⁷⁷ Beyyine 98/7-8.

⁷⁸ Nûh 71/11-12.

3- Peygamberlerin Nasihatleri

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e öğüt vermeyi emretmiş ve öğüdün kime fayda vereceğini belirtmiştir. Şu ayette öğüdün müminlere fayda vereceği belirtilmiştir:

*“Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir.”*⁷⁹

Şu ayette Allah'tan korkanlar öğütten yararlanıp kâfirler onu almaktan kaçınacağı belirtilmektedir:

فَذَكِّرْ إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى

*“O halde, eğer öğüt fayda verirse, öğüt ver. Allah'a karşı derin saygı duyarak ondan korkan öğüt alacaktır. En büyük ateşe girecek olan en bedbaht kimse (kâfir) ise, öğüt almaktan kaçınır.”*⁸⁰

Ayette “öğüt ver”; yani Mekke halkına nasihat et *إِن نَّفَعَتِ الذِّكْرَى* “Eğer öğüt fayda verirse” buyrulmaktadır. Buradaki “in” edatı hakkında üç görüş vardır:⁸¹

Birincisi: O şart edatıdır, bu durumda kelamın manasında da iki görüş vardır: Birincisi: Öğüt kabul edilirse. Bunu Yahyâ b. Sellâm söylemiştir. İkincisi: Fayda verse de vermese de. Bunu da Ali bin Ahmed en-Nîsâbûrî söylemiştir.⁸²

İkincisi: *قَد* “kad” manasındadır; takdiri de *قَد نَّفَعَتِ الذِّكْرَى* “öğüt şimdiden fayda verdi”. Bunu da Mukâtil söylemiştir.⁸³

Üçüncüsü: O *مَا* “mâ” manasındadır; takdiri de *مَا نَّفَعَتِ الذِّكْرَى* “öğüt fayda verdiği sürece” demektir. Bunu da Mâverdî nakletmiştir.⁸⁴

Yüce Allah Hz. Peygamber'e (s.a.v) zengin ve fakir, güçlü ve zayıf, şerefli ve sıradan insanlara (tüm insanlara ayırım yapmadan) öğüt vermeyi emretmiştir, çünkü Hz. Peygamber öğüdün kime fayda vereceğini bilmez ve onu bilen ancak Allah Teâlâ'dır.

⁷⁹ Zâriyât 51/55.

⁸⁰ A'lâ 78/9-12.

⁸¹ İbnü'l-Cevzî, *age*, VIII, 90.

⁸² İbnü'l-Cevzî, *age*, VIII, 90.

⁸³ İbnü'l-Cevzî, *age*, VIII, 90.

⁸⁴ İbnü'l-Cevzî, *age*, VIII, 90.

Bu konuyla ilgili Peygamber Efendimiz ve ona gelen âmâ Sahabî İbn Ümmi Mektum arasında gerçekleşen durumun şu ayetlerde açıklaması vardır:

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَى

“Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Ey Muhammed!) Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek.”⁸⁵

Şu ayet ise Hz. Nûh’un kavmi Allah onları azdırdığı için öğütlerden faydalanamadıklarını belirtmektedir:

وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُعْزِبَكُمْ

“Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz”⁸⁶

4- Hac Fiilleri ve Kurbanlık Hayvanlar

Hac Sûresi’nde Yüce Allah hacca giden insanlar hakkında şöyle buyurmaktadır:

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ

“Ta ki kendilerine ait birtakım faydalara şahit olsunlar; Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanları belli günlerde kurban ederken O’nun adını ansınlar.”⁸⁷

Yine aynı Sûre’de Allah (c.c) hacca gidenler için hac mevsimindeki hac fiilleri, kurbanlık hayvanlar ve başka yapılan işlerde belli bir süreye kadar bir takım faydalar var olduğunu belirtmiştir.⁸⁸

Müfessirler bu ayetlerde geçen “Faydalar” kelimesinin anlamında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas’a göre bu kelime pazarlar, ticaret ve dünya işleri anlamına gelmiştir. Mücâhid’e göre dünyadaki ticaret veya ahirette Allah’ın razı olacağı ameller anlamında, diğerlerine göre af ve mağfiret anlamındadır. Taberî’ye göre bu görüşlerin en doğrusu bu kelimenin dünyadaki ticaret ve ahirette Allah’ın razı olacağı ameller

⁸⁵ Abese 80/1-4.

⁸⁶ Hûd 11/34.

⁸⁷ Hac 22/28.

⁸⁸ Hac 22/33.

manasına geldiğini söyleyenlerin görüşüdür. Allah (c.c) ayetteki “Faydalar” kelimesini genelleştir; o kelimeyi herhangi bir hadis veya rivayet kayıtlamadığı için hac mevsiminin tamamında Mekke’de var olan dünyevi ve uhrevi faydalar anlamı taşımaktadır.⁸⁹

III- KUR’ÂN’DA FAYDA VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah Teâlâ insanları uyararak onlara dünyada ve ahirette fayda veremeyeceği şeyleri belirtmiştir. Ancak insanların bir kısmı Allah’ı bırakıp kendilerine fayda ve zarar veremeyeceği varlıklara tapmış, güvenmiş ve tabi olmuşlardır. Onlar iyice düşünseydiler, Allah’ın dilediğinin dışında onlara hiçbir şey fayda veremeyeceğini bilirlerdi. İnsanlara fayda veremeyeceği belirtilen varlıkları şöyle göstermek mümkündür:

A- ALLAH’TAN BAŞKA İBADET EDİLEN VARLIKLAR

Kur’ân-ı Kerîm’de zikredildiğine göre bu varlıklar ne kendilerine ne de başkasına fayda ya da zarar verebileceklerdir. Ancak birtakım insanlar Allah’ı bırakıp da o varlıklara tapmışlardır; hâlbuki o insanlar için Allah’tan başka bir fayda veya bir zarar verebilen yoktur. Bu varlıklarla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’tan başka ibadet edilen varlıkların geçtiği ayetler çoğunlukla putlardan bahsetmektedir. O ayetlerde putların kendilerine ve onlara tapan insanlara fayda ve zarar veremediği beyan edilmiştir. Putların kendilerine fayda ve zarar veremeyeceği belirtilen ayetlerden birisi şu ayettir:

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا

“Onlar onu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda vermeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen tanrılar edindiler.”⁹⁰

Bu ayette Yüce Rabbimiz kendisiyle birlikte putlara ibadet eden müşriklerin bilgisizliklerini haber vermektedir. Bu müşriklerin ibadet ettikleri putlar kendilerine

⁸⁹ et-Taberî, **age**, XVI, 519-522.

⁹⁰ Furkân 25/3.

gelecek bir zararı önleyemez ve bir fayda sağlayamazlar. Üstelik “öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye de güçleri yetmez.” Onlar bunların hiçbirisini yapamazlar. Aksine bütün bunları yapan Aziz ve Celil olan Allah’tır.⁹¹

Putlar kendilerine fayda ve zarar veremezse, onlara ibadet edenlere hiç fayda ve zarar veremezler. Kur’ân-ı Kerîm’de putların müşriklere, kâfirlere, Hz. İbrahim’in kavmine ve başka ibadet eden gruplara fayda ve zarar veremeyeceği belirtilmektedir. Furkân Sûresi’nde şu ayet bu konudan bahsetmektedir:

“Onlar, Allah’ı bırakıp, kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeylere kulluk ederler. Kâfir, Rabbine karşı (şeytana) arka çıkandır.”⁹²

Taberî bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Müşrikler Allah’ı bırakıp, ibadet ettiği takdirde fayda veremeyen ve ibadet etmediği takdirde zarar veremeyen şeylere kulluk ederler.⁹³

Hız. İbrahim babasına ve kavmine, putların fayda ve zarar veremeyeceğini açıklamıştır: O kavmine sorarak demiş ki: “O putlar yalvardığınızda sizi işitiyorlar mı ya da fayda ve zarar verebiliyorlar mı?”⁹⁴ Yine babasına sorarak şöyle demiştir: “Babacığım, duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?!”⁹⁵

Şu ayet ise Hız. Mûsa’nın kavminin taptığı buzağı heykelinden bahsetmektedir:

“Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi?”⁹⁶

Bu ayette Allah Teâlâ buzağıya ibadet edenleri kötileyerek ve onlarla alay ederek şöyle buyurmaktadır: Onlar kendilerinin ve iddia ettiği ilahın, onlarla konuşmadığını, sözlerine karşılık vermediğini ve kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi? O sıfatları taşıyan nasıl ilah olabilir?!⁹⁷

⁹¹ İbn Kesîr, **age**, X, 284.

⁹² Furkân 25/55.

⁹³ et-Taberî, **age**, XVII, 476-477.

⁹⁴ Şu’arâ 26/73.

⁹⁵ Meryem 19/42.

⁹⁶ Tâhâ 20/89.

⁹⁷ et-Taberî, **age**, XVI, 143.

B- HZ. PEYGAMBER (S.A.V)’İN, KENDİNE VE BAŞKASINA ALLAH’IN DİLEDİĞİNİN DIŞINDA FAYDA VE ZARAR VEREMEMESİ

A’râf Sûresi’ndeki Hz. Peygamber’in Allah’ın dilediğinden başka kendine herhangi bir fayda veya zarar verme gücünde olmadığını açıklayan ayet şudur:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

*“De ki: Ben, Allah’ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok faydalar edinirdim ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”*⁹⁸

İbn Kesîr diyor ki: Ayetin *“Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok faydalar edinirdim”* kısmının tefsirine dair en iyi görüş, Dahhâk’ın İbn Abbas’tan naklettiği: *“Gaybı bilseydim daha çok mal kazanırdım”* görüşüdür. Başka bir rivayette şöyle demiştir: Gaybı bilseydim, bir şey satın aldığımda ondan kazanacağım kârı bilir, böylece ancak kâr edeceğim şeyi satın alırdım.⁹⁹

Ayetle ilgili Taberî der ki: *“Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok faydalar edinirdim”* ifadesi, *“Kıtlığın olacağı yıllara bolluk yıllarından hazırlık yaptım. Fiatların pahalı ve ucuz vakitlerini bilip pahalı vakitlere ucuz vakitlerinden hazırlık yaptım”* anlamındadır.¹⁰⁰

Ayetteki *“Ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı”* ifadesi de, bana zarar dokunmazdı¹⁰¹ ya da bana fakirlik isbat etmezdi, anlamındadır.¹⁰² Abdurrahman b. Zeyd bu ifade hakkında şöyle der: Bir fenalık olmadan önce ondan sakınır ve uzak dururdum.¹⁰³

Müşrikler Hz. Peygamber’e kıyametin zamanını sormuşlar; Yüce Allah da Rasûlullah (s.a.v)’e onlara şöyle cevap vermesini emretmiştir:

⁹⁸ A’râf 7/188.

⁹⁹ İbn Kesîr, **age**, VI, 478.

¹⁰⁰ et-Taberî, **age**, X, 616.

¹⁰¹ et-Taberî, **age**, X, 617.

¹⁰² İbn Kesîr, **age**, VI, 478.

¹⁰³ İbn Kesîr, **age**, VI, 479.

“De ki: Ben kendime bile Allah’ın dilediğinden başka ne bir zarar, ne de bir fayda verme gücüne sahibim.”¹⁰⁴

Bu ayette Hz. Peygamber şöyle demiş olmaktadır: “Benim bunların hiçbirine, hiçbir şekilde gücüm yetmemektedir.” Allah Teâlâ’nın ayette zararı yarardan önce zikretmesinin nedeni, Hz. Peygamber’in aczini ortaya koymak içindir. Yararın zikredilmesi ise ta’min içindir. Yani maksat aczin kemalini izhar etmektir.¹⁰⁵

Cin Sûresi’nde Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır:

قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا

“De ki: Şüphesiz ben, size ne zarar verebilir, ne de fayda sağlayabilirim.”¹⁰⁶

Bu ayette Allah Teâlâ Peygamber’e hitaben, “Ey Muhammed! Onlara verdiğin öğütleri reddeden Arap müşriklerine de ki: Size dininizde ve dünyanızda ne zarar verebilirim, ne de irşat edebilirim; çünkü o şeylere tek gücü yeten Yüce Allah’tır.” buyurmaktadır.¹⁰⁷

C- DÜNYA MALI VE EVLATLAR

İnkâr eden kişilere kıyamet gününde ne mallarının ne de oğullarının (Allah’a karşı) fayda verebileceğini açıklayan ayet şudur:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُغْنِي عَنْهُمْ أَهْوَاءَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا

“Şüphesiz, inkâr edenlere, ne malları, ne de evlatları Allah'a karşı hiçbir fayda sağlar. Onlar ateşin yakıtıdırlar.”¹⁰⁸

Aynı şekilde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“O gün ki ne mal fayda verir, ne de oğullar!”¹⁰⁹

Taberî bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Dünyada kâfir ve isyan eden kişi için dünyadaki malları ve oğulları bu günde ona fayda vermezler. Nitekim Allah ona azap

¹⁰⁴ Yûnus 10/49.

¹⁰⁵ Arslan, Ali, **Büyük Kur’ân Tefsiri (Hulâsatü’t-Tefasir)**, I-XVI, Arslan Yayınları, İstanbul, VII, 432.

¹⁰⁶ Cin 72/21.

¹⁰⁷ et-Taberî, **age**, XXIII, 348.

¹⁰⁸ Al-i İmrân 3/10.

¹⁰⁹ Şu’arâ 26/88.

etmeyi dilerse, ne malları, ne de evlatları bu azabı engelleyebilirler ve onu kesinlikle kurtaramazlar.¹¹⁰

D- AKRABALAR

Kişinin malları ve oğulları (kıyamet gününde) kendisine fayda veremezse, akrabaları hiç fayda veremez. Bu hususta Yüce Allah Mümtehine Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

لَنْ نَنْفَعَكُمْ أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ

“Yakınlarınız ve çocuklarınız size asla fayda vermeyecektir. Kıyamet günü Allah aranızı ayıracaktır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”¹¹¹

Bu ayet Hâtib hakkında nazil olmuştur. Hâtib, Mekkeliler arasında çocuklarının ve akrabalarının bulunduğunu belirterek özür beyan edince, Yüce Rabbimiz de “Akrabanızın da, evlâdınızın da size hiç faydaları olmaz” buyruğu ile; akrabanın ve çocukların eğer onlar dolayısıyla Allah'a isyan edilecek olursa, kıyamet gününde hiçbir faydalarının olmayacağını açıklamaktadır.¹¹²

“Kıyamet gününde sizin aranızı ayıracaktır” ifadesi, müminleri cennete, kâfirleri de cehenneme koyacaktır, anlamına gelir.¹¹³

Kıyamet günü geldiğinde aralarında akrabalık bağı bulunanlar birbirine fayda vermemek bir tarafa, birbirinden kaçacaklardır. Şu ayet-i kerime kıyamet günündeki akrabaların aralarını göstermektedir:

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَآلِ حَبَّتِهِ وَتَنِيهِ لِكُلِّ امْرِيٍّ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ

“Kişinin kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacağı gün kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit, işte o gün herkesin kendini meşgul edecek bir işi vardır.”¹¹⁴

¹¹⁰ et-Taberî, **age**, XVII, 595.

¹¹¹ Mümtehine 60/3.

¹¹² el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XXIV, 1. baskı, tahkik: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1427/2006, XX, 402.

¹¹³ el-Kurtubî, **age**, XX, 402.

¹¹⁴ Abese 80/34-37.

E- DOSTLAR

Dostların kıyamet gününde birbirine fayda veremeyeceği hususunda Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ لَا يُعْنِي مَوْلَىٰ عَنْ مَوْلَىٰ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

“O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez.”¹¹⁵

Cenâb-ı Hak bu günü tavsif ederek, “Şüphe yok ki o gün dost dostuna, hiçbir akraba hiçbir akrabasına hiçbir şekilde fayda vermez. Onlara yardım edilmez” yani “onlara yardım edebilecek kimseler yoktur” buyurmuştur ki, bu: “Kendisinden yardım beklenen, ya din ya neseb bakımından yakın olanlardır; yahut da azad edilmiş kölelerdir. İşte bütün bunlara, “mevlâ” denir. Binâenaleyh bunlardan böylesi bir yardım sâdir olamayacağına göre, bunların dışındakilerden yardım hiç sâdir olmaz” demektir.¹¹⁶

F- ŞEFAAT

Kıyamet gününde şefaath hiç kimseye fayda vermez. Ancak Allah’ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığı kimseler müstesnadır; onlara (Allah’ın izniyle) şefaath fayda verir. Yüce Allah konuyla ilgili şöyle buyurmaktadır:

فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ

“Onlar şöyle derler: “Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik. Bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalardık. Ceza gününü de yalanlıyorduk. Nihayet ölüm bize gelip çattı.” Artık şefaathçilerin şefaathi onlara fayda vermez.”¹¹⁷

“Artık şefaathçilerin şefaathi onlara fayda vermez” ifadesi, mü’min günahkârlara şefaathin mümkün olduğuna delildir. Çünkü tevhid ehlinde birtakım kimseler, günahları sebebiyle azab gördükten sonra onlara şefaath edilecektir. Yüce Allah da tevhidleri ve şefaath edilmesi sebebiyle onlara merhamet buyurup, cehennemden çıkartacaktır. Kâfirler hakkında ise şefaath edecek bir şefaathçi olmayacaktır.¹¹⁸

Yine Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

¹¹⁵ Duhan 44/41.

¹¹⁶ er-Râzî, **age**, XXVII, 251-252.

¹¹⁷ Müddessir 74/43-48.

¹¹⁸ el-Kurtubî, **age**, XXI, 398.

وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى

“Göklerde nice melekler vardır ki onların şefaatleri; ancak Allah'ın izniyle, O'nun dilediği ve hoşnut olduğu kimselere yarar sağlar.”¹¹⁹

G- TOPLULUK VE ÇOKLUK

Huneyn Savaşı'nda müslümanların çokluğunun kendilerine hiçbir faydası olmamıştır. Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmaktadır:

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْيَبْتَكُمْ كَثُرْتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا

“Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn Savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş; fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamıştı.”¹²⁰

Kâfirlerin topluluğunun ve çokluğunun (Allah'a, Peygamber'e ve Müslümanlara karşı) hiçbir faydası olmaz. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

وَلَنْ تُغْنِي عَنْكُمْ فِئَتِكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ

“Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih gelmiştir, eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır, yine (Peygamber'e düşmanlığa) dönerseniz, biz de (ona) yardıma döneriz. Topluluğunuz çok bile olsa size hiç bir şekilde fayda vermez.”¹²¹

Bu ayette “Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih gelmiştir” ifadesi, Mekkelilere alay yollu bir hitaptır; zira onlar savaşa çıkmak istedikleri zaman Ka'be'nin örtüsüne sarıldılar ve: Allah'ım! İki askerden üstün olana yardım et! İki bölükten doğru yolda olana yardım et ve iki partiden saygılı olana yardım et, dediler.¹²²

Ayetteki “eğer vazgeçerseniz” ifadesi, küfürden ve Peygambere düşmanlıktan vazgeçerseniz anlamındadır. “Bu sizin için daha hayırlıdır.” İfadesi de, içinde iki yurdun esenliğini ve iki konağın hayrını barındırması anlamında kullanılmıştır.¹²³

¹¹⁹ Necm 53/26.

¹²⁰ Tevbe 9/25.

¹²¹ Enfâl 8/19.

¹²² el-Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, I-V, tahkik: Muhammed b. Abdurrahman el-Mer'âşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ty., III, 54.

¹²³ el-Beyzâvî, **age**, III, 54.

Beyzâvî'ye göre “Eğer dönerseniz” ifadesi, Peygamberle savaşmaya anlamında olup; “biz de döneriz” ifadesi de size karşı ona yardım ederiz, anlamındadır.¹²⁴

Ayetteki “Topluluğunuz çok bile olsa size hiç bir şekilde fayda vermez.” İfadesi de, topluluğunuz ve kalabalığınız çok olsa bile size hiçbir yarar vermez ve sizden hiçbir zarar defetmez, anlamındadır.¹²⁵

Şöyle de denilmiştir: Hitap müminleredir, mana da şöyledir: Eğer yardım istiyorsanız yardım gelmiştir. Eğer savaşta tembellikten ve peygamberin kendine ayırdığı şeyi istemekten vazgeçerseniz, sizin için daha hayırlıdır. Eğer dönerseniz biz de döneriz, reddetmeye ve düşmanı üzerinize kışkırtmaya. O zaman kalabalığınız size fayda vermez. Eğer Allah yardımı ile sizinle beraber değilse. Çünkü O, imanı kâmil olanlarla beraberdir.¹²⁶

Benzer bir şekilde kıyamet gününde A'râftakiler simalarından tanıdıkları (cehennem ehlinde) bir takım adamlara da seslenerek şöyle derler: “Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı.”¹²⁷

H- ZULMEDENLERİN MAZERETLERİ, NEDAMETLERİ, TUZAKLARI VE KAZANDIKLARI ŞEYLER

Şu ayet kıyamet gününde zalimlere mazeretlerinin fayda vermeyeceğini açıklamaktadır:

فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ

“O gün zulmedenlere mazeretleri fayda sağlamaz. Allah'ı razı edecek amelleri işleme istekleri de kabul edilmez.”¹²⁸

Nedametinin zalimlere fayda vermeyeceğini açıklayan ayet şudur:

وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْكُم فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ

“Kim Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz bir arkadaşısıdır. Muhakkak bunlar onları yoldan

¹²⁴ el-Beyzâvî, **age**, III, 54

¹²⁵ el-Beyzâvî, **age**, III, 54

¹²⁶ el-Beyzâvî, **age**, III, 54

¹²⁷ A'râf 7/48.

¹²⁸ Rûm 30/57.

alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidayette olduklarını sanırlar. Nihayet o bize geldiğinde diyecek ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü bir arkadaşmışsın. Onlara, "(Bu nedametiniz) bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz. Hepiniz azapta ortaksınız" denir."¹²⁹

Ayetteki "Bugün size asla fayda vermeyecektir. Çünkü zulmettiniz" buyruğundaki: ۞ "Çünkü" lafzı اليوم "bugün" lafzından bedeldir. Yani Allah kâfire şöyle diyecektir: Siz dünya hayatında şirk koştüğünüz için bu sözün bugün size faydası olmayacaktır. Bu ise kâfirin söyleyeceği söz olan: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı" (Zuhruf, 43/38) sözleridir. Yani o günde pişmanlık fayda vermeyecektir.¹³⁰

Zalimlerin kurdukları tuzaklar da kıyamet gününde onlara hiçbir fayda vermeyecektir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

*"O gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermeyecektir ve kendilerine yardım da edilmeyecektir."*¹³¹

Şu ayet ise zalimlerin dünyada kazandıkları şeylerin onlara kıyamet gününde hiçbir fayda vermeyeceğini belirtmektedir:

*"Kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi."*¹³²

İ- ZAMANINDA EDİLMEYEN İMAN

İnkâr edenler (kıyamet gününde) Allah'ın azabını gördükleri zaman iman ederler, ancak o günde iman etmeleri kendilerine fayda vermez.

Yüce Allah En'âm Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

"Onlar kendilerine meleklerin gelmesini mi yoksa Rabbinin gelmesini mi, yoksa Rabbinin bazı mucizelerinin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin bazı mucizeleri geldiği gün, daha önce iman etmemiş ya da imanı doğrultusunda bir hayır kazanamamış olan

¹²⁹ Zuhruf 43/36-39.

¹³⁰ el-Kurtubî, **age**, XVIII, 49.

¹³¹ Tûr 52/46.

¹³² Hicr 15/84.

kimseye o günkü imanı bir fayda sağlamaz. Onlara de ki: Bekleyin bakalım, biz de bekliyoruz."¹³³

Bu ayette Yüce Allah kâfirlere cevaben buyuruyor ki: Şayet istedikleri bazı mucizeler gerçekleşecek olursa bunların devamı da gelecektir. Çünkü Allah'ın bazı ayetlerinin gerçekleştiği gün her şeyin sonu olacaktır.¹³⁴

Daha önce inanmamış ve imanı doğrultusunda iyi işler yapmamış birinin o gün inanması kendisine hiçbir yarar sağlamayacaktır. Çünkü İslâm ölçüsüne göre iyi işler yapmak, imanın belirtisi ve onun tercümanı niteliğindedir.¹³⁵

"Rabbinin bazı mucizelerinin geldiği gün"den kastedilenin, kendisinden sonra inanmanın ve iyi işler yapmanın hiçbir yarar sağlamadığı kıyamet şartları ve belirtileri olduğuna ilişkin değişik rivayetler vardır. Buradan hareketle de birtakım şartları sıralarlar.¹³⁶

J- KÂFİRLERE VERİLEN İMKÂN VE İKTİDAR (KULAKLAR, GÖZLER VE KALPLER)

Kâfirlere verilen imkânların, yani kulakların, gözlerin ve kalplerin, kıyamet gününde onlara fayda vermeyeceğini belirten ayet şudur:

فَمَا أَعْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْبَادُهُمْ مِنْ شَيْءٍ

*"Andolsun, size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlardı."*¹³⁷

Bu ayette Yüce Allah, "Onlara kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik." buyurmuştur ki bu: "Biz onlara her türlü nimet kapılarını açtık; onlara kulak verdik, ama onlar bu kulaklarını, delilleri dinlemede; göz verdik, ama onlar bu gözleri ibret alınacak şeyleri düşünmede ve onlara kalpler verdik; ama onlar bu gönülleri, marifetullahı talep etmede kullanmadılar. Tam aksine onlar, bütün bu kuvvetlerini, dünyayı ve onun zevklerini elde etmek için kullandılar. İşte bu sebeple de hiç şüphesiz,

¹³³ En'âm 6/158.

¹³⁴ Seyyid Kutub, **fi Zılâli'l-Kur'ân**, I-VI, 32. baskı, tahkik: Ali b. Nayif el-Şehûd, Dâruş-Şurûk, Beyrût, 1423/2003, III, 1238-1239.

¹³⁵ Seyyid Kutub, **age**, III, 1239.

¹³⁶ Seyyid Kutub, **age**, III, 1239.

¹³⁷ Ahkâf 46/26.

onların kulakları, gözleri ve gönülleri, Allah'ın azabından, herhangi bir şeyi onlardan savuşturamamıştır.” Anlamındadır. Daha sonra Cenâb-ı Hak, onların kulaklarının, gözlerinin ve gönüllerinin, onların, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri sebebiyle fayda vermediğini beyan buyurmuştur.¹³⁸

K- AYETLER VE UYARILAR

Allah Teâlâ inkârcılara (iman etmeler için) nice ayetler göstermiş ve nice uyarılar göndermiştir. Ancak ayetler ve uyarılar iman etmeyen bir topluma fayda sağlamaz.

Yüce Allah Peygamber'e hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

“Onlara (inkârcılara) de ki: "Göklerde ve yerde neler var, bir baksanıza." Fakat ayetler ve uyarılar inanmayan bir topluma hiçbir fayda vermez.”¹³⁹

Yüce Allah'ın: “De ki: Göklerde ve yerde neler var bir bakın!” buyruğu, kâfirlere ibret almaları ve kemal derecesinde yaratıcı ve kadim olan Allah'a delâlet eden yarattıkları üzerinde dikkatle düşünmelerine dair bir emirdir.¹⁴⁰

Ayetteki “... fayda vermez” anlamındaki buyrukta yer alan وما تغني الآيات ifadesi, nefiy içindir, “Asla fayda vermez” demektir. İstifham için olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifade: Ne fayda verir ki, takdirindedir.¹⁴¹

Buradaki “ayetler” kelimesi, “delâletler ve korkutmalar” ve “peygamberler” demektir. Buna göre “en-Nuzur” kelimesi, “nezir”in çoğuludur. Bu da Peygamber (sav) demektir.¹⁴²

Ayetteki “İman etmeyecek bir topluluğa” kaydı, yüce Allah'ın ilminde iman etmeyeceği bilinen topluluğa uyarılar bir fayda vermez, anlamındadır.¹⁴³

¹³⁸ er-Râzî, **age**, XXVIII, 29.

¹³⁹ Yûnus 10/101.

¹⁴⁰ el-Kurtubî, **age**, XI, 57.

¹⁴¹ el-Kurtubî, **age**, XI, 58.

¹⁴² el-Kurtubî, **age**, XI, 58.

¹⁴³ el-Kurtubî, **age**, XI, 58.

L- ÖLÜMDEN VEYA SAVAŞTAN KAÇMAK

Ölümden korkmak ve savaştan kaçmak münafıkların sıfatlarından. Şu ayette münafıklara ölümden ve öldürülmekten kaçmalarının fayda vermeyeceği belirtilmektedir:

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تُمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız.”¹⁴⁴

Ayette “De ki: Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçışın size asla faydası olmaz.” buyurulmaktadır. Bu ifade, eceli gelen ölür veya öldürülür, anlamına gelir, kaçışın faydası yoktur. “O takdirde de ancak pek az faydalandırılırsınız.” Yani kaçıştan sonra ecelleriniz sona erinceye kadar dünyada elde edeceğiniz fayda pek azdır. Esasen gelecek olan her şey yakın demektir.¹⁴⁵

IV- KUR’ÂN’DA NEF’ KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KELİMELELER

Bu Bölümde Kur’ân’da fayda anlamına gelen hayır, nimet, kesb, metâ, hasene, rahmet ve iğnâ kavramları ele alınacak ve bunların nef kavramı ile ilişkisine değinilecektir.

A- HAYIR

Hayır kelimesinin lügavî manası, herkesin rağbet ettiği, istediği, arzuladığı ya da beğendiği şeydir. Örneğin akıl gibi, adalet, fazl, faydalı ve yararlı bir nesne gibi şeylerdir.¹⁴⁶

Hayır kelimesinin tanımına binaen “nef” kelimesi şöyle tanıtılmıştır:

Hayırlara ulaşmada kendisinden yardım ya da destek istenen şey demektir. Hayra vâsita olmada, ulaşmada veya erişmede vasita edinilen şey de hayırdır. Öyleyse “nef” bir hayırdır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ahzâb 33/16.

¹⁴⁵ el-Kurtubî, **age**, XVII, 101.

¹⁴⁶ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 300.

Hayır kelimesi hem “şerr” hem de “zarar” kelimelerinin mukabili olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁸ Şu ayette hayır kelimesi “zarar” kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır:

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Şayet Allah sana bir zarar dokundursa bunu O'ndan başka giderecek yoktur. Fakat sana bir hayır dokunduracak olsa onu da kimse gideremez. Bil ki O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹⁴⁹

Şu ayetlerde geçen hayır kelimesinin, “nef” anlamına geldiği söylenmektedir:

Birinci ayet: “Eğer kendilerinde hayır görürseniz mükâtebe yapın”¹⁵⁰

Bu ifade “Eğer onları azat etmenin hem size hem de kendilerine bir fayda sağlayacağını, yani sevab kazandıracacağını görürseniz” anlamına gelmektedir.¹⁵¹

İkinci ayet: “Ondan daha hayırlısını getiririz.”¹⁵²

İbnü'l-Cevzî, bu ayetteki “daha hayırlısını” ifadesinin, “أَنْفَعُ” yani “daha faydalı” anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁵³

Üçüncü ayet: “Eğer ben gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapmak isterdim”¹⁵⁴

İbnü'l-Cevzî, bu ayetteki hayır kelimesinin de faydalı şeyler anlamına geldiğini söylemiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁷ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 819.

¹⁴⁸ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 301.

¹⁴⁹ En'âm 6/17.

¹⁵⁰ Nûr 24/33.

¹⁵¹ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 301.

¹⁵² Bakara 2/106.

¹⁵³ İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman, **Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir fi İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir**, 3.baskı, tahkik: Muhammed Abdu'l-Kerîm Kâzım er-Râzî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1407/1987, s. 287.

¹⁵⁴ A'râf 7/188.

¹⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, **age**, s. 288.

B- NİMET

Râğıb el-İsfahânî'ye göre nimet kelimesi, iyi hal anlamına gelir. Onun kökünden türeyen İn'âm kelimesi başkasına iyilik yapmak anlamındadır. Ne'mâ kelimesi ise zarrâ' kelimesinin mükabili olur. en-Na'im kelimesi bol nimet anlamına gelir.¹⁵⁶

Kısaca Allah Teâlâ'nın tüm insanlara verdiği nimetlerde, insanlar için birçok faydalar vardır. O faydalar Allah'ın nimetlerinden bir kısmıdır.

Şu ayetteki nimet kelimesi, zarar kelimesinin karşıtı olarak kullanılmıştır:

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْأَرُونَ

“Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız ona yalvarır yakarırsınız.”¹⁵⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın insanlara verdiği nimetlerin zikredildiği her yerde insanın düşünmesi ve Allah'a şükretmesi amaçlanır; çünkü o nimetler insanlara dünyada ve ahirette fayda verir. Bu nimetler, şu iki ayetteki insanlara fayda vereceği belirtilmiş şeylerdir:

“Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı ve dağlarda da sizin için barınaklar var etti. Sizi sıcaaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi. Böylece Allah Müslüman olasınız diye üzerinizde olan nimetini tamamlıyor.”¹⁵⁸

C- KESB

Kesb kelimesi elde edilen menfaat anlamına gelebilir. Râğıb el-İsfahânî kesb kelimesini şöyle tarif etmiştir: İnsanın yöneldiği, (develer, davar, atlar, esirler veya köleler, ya da herhangi bir ticaret eşyası gibi) bir faydayı ticari amaçla bir yerden

¹⁵⁶ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 814-815.

¹⁵⁷ Nahl 16/53.

¹⁵⁸ Nahl 16/80-81.

diğerine, bir ülkeden veya şehirden diğerine getirme, sürme veya nakletme, ve bir menfaat ya da nasip alma, elde etme veya kazanma çabası. Örneğin mal kesp etme.¹⁵⁹

Ayrıca kesp kelimesi, kişinin kendisi için ve başkası için aldığı, sahibi olduğu veya kazandığıyla ilgili kullanılır.¹⁶⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de kesp kelimesiyle, çoğunlukla zalimlerin kesp ettikleri şeylerden bahsetmektedir; ancak onların kesp ettikleri şeylerin kıyamet gününde onlara hiçbir fayda vermeyeceği belirtilmiştir. Buna misal olarak şu ayetleri göstermek mümkündür:

مَا أَعْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

“Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı.”¹⁶¹

Başka bir ayette ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Fakat kazanmakta oldukları şeyler onlara bir fayda vermemişti.”¹⁶²

D- METÂ

المَتَاعُ : Vakti uzayıp giden ya da zamanı uzun bir faydalanma anlamına gelir. Fiil olarak şöyle kullanılır: *أَمْتَعَهُ* أو *مَتَعَهُ* اللهُ بِكَذَا “Yüce Allah, şöyle bir şeyden yararlansın ya da onu zevkini alsın diye onu bıraktı; (belirli bir süreye kadar) baki kıldı, ya da şöyle bir şeyden yararlanmasını uzattı”. *تَمَتَّعَ بِهِ* “Şundan uzun bir süre yararlandı ya da zevk aldı”. *اسْتَمْتَعَ* “yararlanmak ya da zevk almak” anlamındadır.¹⁶³

Kur'ân-ı Kerîm'de metâ kelimesi ve türevlerinin anlamları ve geçtiği ayetler şöyle gösterilmektedir:

a- Dünya hayatının metâi

¹⁵⁹ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 709.

¹⁶⁰ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 709.

¹⁶¹ Tebbet 111/1-2.

¹⁶² Mü'min 40/82.

¹⁶³ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 757.

Metâ kelimesi Kur’ân-ı kerîm’de dünya hayatı ile birlikte geçince mutlaka belirli (geçici) bir müddete kadar faydalanmak ya da zevk almak anlamına gelir.

Yüce Allah’ın şu sözü buna örnek olarak verilebilir:

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ

“De ki: dünya metâi (geçici faydaları ve zevkleri) ne olsa azdır.”¹⁶⁴

Burada, ahiretle kıyaslandığında bunun hesaba katılmayacak oranda az olduğuna dikkat çekilmektedir.¹⁶⁵

Yine bu anlamda şu ayet zikredilmektedir:

“Oysa ahirete göre dünya hayatının metâi (yararı ya da zevki) pek az bir şeydir.”¹⁶⁶

Bu konuyla ilgili Yüce Allah Bakara Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

“Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve metâ (yararlanma ya da zevk alma) vardır”¹⁶⁷

Burada, her insanın dünyada belirli bir müddet faydalanacağına ya da zevk alacağına dikkat çekilmektedir.¹⁶⁸

b- Evde faydalanılan metâ (Ev eşyası ve başka eşyalar)

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَمَا يُوقَدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلِيَّةٍ أَوْ مَتَاعٍ رَبِّدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الرِّبْدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ

النَّاسَ فَيَمْكُتُ فِي الْأَرْضِ

“Süs eşyası veya metâ (yararlanılacak bir eşya) elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur.”¹⁶⁹

Ayrıca, kendisinden herhangi bir şekilde faydalanılan her şey bir “metâ”dır.¹⁷⁰

Bu anlamda Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

¹⁶⁴ Nisâ 4/77.

¹⁶⁵ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 757.

¹⁶⁶ Tevbe 9/38.

¹⁶⁷ Bakara 2/36.

¹⁶⁸ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 757.

¹⁶⁹ Ra’d 13/17.

“Metâlarını (yüklerini ye de yiyeceklerini) açıp zahire bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler.”¹⁷¹

c- Boşanan kadının metâi (المَتَاعُ), (المُتَعَةُ)

Boşanan kadına iddeti süresince faydalanması için verilen şeylere (المَتَاعُ) ya da (المُتَعَةُ) denir. Fiil olarak أَمْتَعْتُهَا ve مَتَعْتُهَا şekillerinde kullanılır. Kur’ân’da ikinci şekilde gelmiştir.¹⁷² Örneğin:

“Derhal müt’alarını verip onları güzel bir surette salıverin.”¹⁷³

Şu ayet de örnek verilebilir:

“(Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”¹⁷⁴

d- مُتَعَةُ الْحَجِّ (Umreyi hacla birleştirmek):

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser.”¹⁷⁵

e- Müminlerin ve kâfirlerin metâi

مَنَّعٌ fiili faydalandırmak anlamına gelir. Hz. Yûnus’un kavmi iman edince Allah Teâlâ’nın onları faydalandırıldığını açıklayan ayet şudur:

“Yunus’un kavmi iman edince onlardan dünya hayatında rezillik azabını kaldırdık ve kendilerini faydalandırdık.”¹⁷⁶

Kâfirlerin metâi (faydalanması ve zevk alması) şu şekilde belirtilmektedir:

Kâfir cinler ve insanlar birbirinden faydalanması şu ayette geçmektedir:

¹⁷⁰ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 757.

¹⁷¹ Yûsuf 12/65.

¹⁷² Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 757-758.

¹⁷³ Ahzâb 33/49.

¹⁷⁴ Bakara 2/236.

¹⁷⁵ Bakara 2/196.

¹⁷⁶ Yûnus, 10/98.

رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ

“Onların hepsini bir araya toplayacağı gün şöyle diyecektir: "Ey cin topluluğu! İnsanlardan pek çoğunu saptırıp aranızda kattınız." Onların insanlardan olan dostları, "Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık ve bize belirlediğin süremizin sonuna ulaştık" diyecekler. Allah da diyecek ki: "Allah'ın diledikleri (affettikleri) hariç, içinde ebedi kalmak üzere duracağınız yer ateştir.”¹⁷⁷

Münafıkların malları ve çocuklarından faydalanması ise (اسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ) şekliyle şu ayette geçmektedir:

فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ

“(Ey münafıklar!), siz de tıpkı, sizden öncekiler gibisiniz: Onlar sizden daha güçlü, malları ve çocukları daha fazlaydı. Onlar paylarına düşenden faydalanmışlardı. Sizden öncekilerin, paylarına düşenden faydalandığı gibi siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız ve onların daldığı gibi, siz de (dünya zevkine) daldınız.”¹⁷⁸

Şu ayet ise Yüce Allah'ın inkâr edenleri dünyada faydalandıracağını belirtmektedir:

مَتَّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضَلُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ عَلِيمٍ

“Kim inkâr ederse, onun inkârı seni üzmesin. Onların dönüşleri ancak bizedir. Biz de onlara yaptıklarını haber veririz. Allah göğüslerin içindekini (kalplerde olanı) hakkıyla bilendir. Biz onları (dünyada) biraz yararlandırırız. Sonra da onları ağır bir azaba sürükleriz.”¹⁷⁹

E- HASENE

Hasene sözcüğü, insana kendi nefsinde, bedeninde ve vaziyetlerinde erişen, gelen mutluluk verici her nimet demektir.¹⁸⁰

Yine hasene kelimesinin, “insana fayda veren her şey” anlamında da kullanılabilir.

¹⁷⁷ En'âm 6/128.

¹⁷⁸ Tevbe 9/69.

¹⁷⁹ Lokmân 31/23-24.

¹⁸⁰ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 235.

Yüce Allah İsrailoğulları hakkında şöyle buyurmaktadır:

فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَلَّابِئُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ

“Fakat onlara iyilik geldiği zaman, "Bu bizimdir, (biz çalışıp kazandık)" derler. Eğer başlarına bir kötülük gelirse Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı.”¹⁸¹

Ayetteki الْحَسَنَةُ kelimesi, bolluk anlamında, karşıtı olarak geçen سَيِّئَةٌ kelimesi ise, kuraklık anlamındadır.¹⁸²

F- RAHMET

Rahmet sözcüğü, merhamet edilen, acınan veya şefkat duyulan kimseye ihanda bulunmayı gerektiren şefkat, acıma ya da yufka yüreklilik demektir.¹⁸³ Bu kelime zarar karşıtı olarak fayda anlamında da kullanılabilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de rahmet kelimesi zarar, sû’ ve seyyie kelimelerin karşıtı olarak kullanılmaktadır. Şu ayette rahmet kelimesi zarar kelimesinin karşıtı olarak geçmektedir:

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَدَّاهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ

“İnsanlara bir zarar dokunduğu zaman, Rablerine yönelerek ona dua ederler. Sonra Allah onlara kendinden bir rahmet tattırınca da, bir bakarsın ki içlerinden bir grup, Rablerine ortak koşuyorlar.”¹⁸⁴

G- İĞNÂ

الْغِنَاءُ kelimesi mastar olarak kullanılıp nef’ anlamına gelir, ما أغنى عن ifadesi ise (kurtarmadı, yetmedi ve fayda vermedi) demektir. Arapça’da şöyle denilir: ما يُغْنِي عَنْكَ هَذَا yani bu sana yetmez veya fayda vermez.¹⁸⁵

¹⁸¹ A’râf 7/131.

¹⁸² İbnü’l-Cevzî, **age**, s. 300.

¹⁸³ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 347.

¹⁸⁴ Rûm 32/33.

¹⁸⁵ İbn Manzûr, **age**, v, 3309-3310.

Kur'ân-ı Kerîm'de ما أغنى عن، لم يُغني عن ve benzeri ifadelerin geçtiği ayetler, fayda vermeyeceği belirtilmiş şeylerden bahsetmektedir. Bunlar hakkında fayda veremeyeceği belirtilen varlıklar bölümünde bilgiler verilmiştir, onları kısaca tekrar zikretmekte fayda vardır:

Allah'tan başka ibadet edilen varlıklar, mallar, evlatlar, şefaath, dostlar, topluluk, çokluk, ayetler, uyarılar, kâfirlere verilmiş imkânlar ve zalimlerin mazeretleri, tuzakları ve kazandıkları şeyler.

İKİNCİ BÖLÜM
DURR KAVRAMININ TAHLİLİ

I- DURR KAVRAMININ LÜGAVÎ, ISTILÂHÎ VE KUR'ÂNÎ TAHLİLİ

A- DURR KAVRAMININ LÜGAVÎ TAHLİLİ

“*Durr*”: Kötü hâl demektir. (Bu kötü hâl) (a) ya kişinin nefsinde olur. Nedeni ilim veya bilgi, fazilet ve iffet azlığıdır, (b) ya bedeninde olur. Bunun nedeni herhangi bir organın olmaması ve bir noksanlık, eksikliklerdir. (c) ya da mal, itibar, değer, makam veya mevki azlığı (düşüklüğü) gibi zâhire ait bir durumla ilgili olur.¹⁸⁶

Sözlükte “*Durr*” ve türevleriyle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Karşıtı “*Nef*” kelimesi olan “*Darr*” الضَّرُّ kelimesi mastar olup ضَرًّا ضَرَّةٌ يَضُرُّه ضَرًّا kökünden türemiş bir kelimedir. “*Durr*” kelimesi ise isim olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁷

Bu iki kelimenin anlam olarak birbirinden farklı olduğu söylenmiştir. Anlamaları ve aralarındaki farklar şöyle açıklanmaktadır:

Durr kelimesi maruz kalınan zararın mahiyetini ve türünü gösterecek şekilde belâ, hastalık, fakirlik, darlık, tehlike gibi insanı derinden etkileyen sıkıntılı durumları, kişinin bütün benliğini saran ve onun varlığını tehdit eden mücbir sebebe maruz kalma halini ifade eder. Darr lafzında zarar verme, durr lafzında zarar görme yönü hâkimdir.¹⁸⁸

Araplar bu kelimeleri cümlede şöyle kullanıyorlar: Aynı cümlede “*Nef*” ile birlikte gelirse “*Darr*” kelimesini kullanıp tek gelirse “*Durr*” kelimesini kullanmaktadır.¹⁸⁹

Zarar ile aynı kökten türeyen **zarûret** ve **ıztırâr** kişinin maruz kaldığı ağır zarar ve tehlike durumudur. Sonuçta zarar kelimesinin kök ve türevleri kişinin uğradığı maddî

¹⁸⁶ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 503; el-Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 468.

¹⁸⁷ İbn Manzûr, **age**, IV, 2572; ez-Zebîdî, **age**, XII, 384.

¹⁸⁸ Aybakan, Bilal, “Zarar”, **DİA**, I-XLIV, C. XLIV, İstanbul, 2012, s. 130-131

¹⁸⁹ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131. Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

veya manevî kaybı, fakirlik, darlık, hastalık, tehlike, ihtiyaç gibi olumsuzlukları anlatır.¹⁹⁰

التَّضَرُّةُ “*Tedurratü*”, التَّضَرُّةُ “*Tedırratü*” kelimelerinin aynı anlamla kullanılması, (kötü hâl) anlamına geldiğini söylenmektedir. الْمَضَرَّةُ “*Mazarrat*” kelimesi ise mîmli bir mastardır. Zıddı ise الْمَنْفَعَةُ “*Menfaat*” kelimesidir.¹⁹¹

Sözlükte “*Zarar*” kelimesi kapsamına giren birkaç anlam bulunmaktadır. O anlamları şöyle sıralamak mümkündür:

a- Kötü hal: Bu anlam için hem “*Durr*” kelimesi, hem de “*Darr/Zarar*” kelimesi kullanılmaktadır.¹⁹²

Bununla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“¹⁹³لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...”

Bu ayet-i kerimedeki أُولِي الضَّرَرِ sözü, “*Özür sahibi*” anlamına gelir. Bu özür engelli olmak, sakatlık, hastalık veya herhangi bir kişinin savaşa (Cihad) çıkmasını engelleyen mazerettir.¹⁹⁴

b- Sıkıntı “*Zarar*” kelimesinin anlamlarından biridir. Araplar’da مَكَانٌ ذُو ضَرَرٍ ifadesi, sıkıntılı bir yer anlamındadır.¹⁹⁵

c- Dar: Yine yer için bu kelime şu ifadede kullanılmıştır: مَكَانٌ ضَرَّرٌ Dar bir yer demektir.¹⁹⁶

d- Ayrıca mağaranın dış tarafı anlamına geldiğin söylenmiştir.¹⁹⁷

Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

¹⁹⁰ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

¹⁹¹ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; bkz: el-Cevherî, **age**, II, 720; el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, II, 74; ez-Zebîdî, **age**, XII, 385; Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 130.

¹⁹² İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; bkz: el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, II, 74; ez-Zebîdî, **age**, XII, 385;

¹⁹³ Nisâ, 4/95.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573.

¹⁹⁵ İbn Manzûr, **age**, IV, 2574; ez-Zebîdî, **age**, XII, 388.

¹⁹⁶ İbn Manzûr, **age**, IV, 2574; ez-Zebîdî, **age**, XII, 388.

¹⁹⁷ ez-Zebîdî, **age**, XII, 388.

¹⁹⁸“لا ضَرَرَ ولا ضَرَّرَ في الإسلام”

Bu hadisteki “لا ضَرَرَ” ve “لا ضَرَّرَ” ifadelerinin anlamları şöyle açıklanmaktadır:

“لا ضَرَرَ”: Kimse kardeşine zarar vermesin, “لا ضَرَّرَ”: İki kardeş birbirlerine zarar vermesinler de kimse zarar veren kardeşine zararla karşılık vermesin, aksine affetsin, demektir.¹⁹⁹

İbnü’l-Esîr’e göre zikri geçen hadisteki “Zarar” ile “Zırâr” sözcüklerin arasındaki farklar şöyle açıklanmaktadır:

“Zarar” kişinin kardeşinin hakkını eksiltmesi ve o sebeple kardeşine zarar vermesi anlamındadır, “Zırâr” ise kişinin zarar veren kardeşine zararla karşılık vermesidir. “Zarar” bir taraftan olur, “Zırâr” ise iki taraftan olur. “Zarar” kişinin zararla başlaması, “Zırâr” ise kişinin zararla karşılık vermesidir.²⁰⁰

Şöyle de söylenir : “Zarar” kişi bir şeyden faydalanması ve o şeyin vasıtasıyla kardeşine zarar vermiş olmasıdır. “Zırâr” ise kişi faydalanmaksızın kardeşine zarar vermesidir. Bunun aksine “Zarar” kelimesinin “Zırâr” kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı da söylenmiştir. Buna göre hadiste geçen bu iki kelime tekit etmek için tekrarlanmıştır.²⁰¹

“Zırâran”, مُضَارَّةٌ “Muzârraten” ve ضَرَّارًا “Zırâran” kelimeleri sözlükte mastar olarak geçmiştir. ضَرَّارًا kelimesi ضَرَّ به وَأَضَرَّ به وَأَضَرَّه kökünden türemiştir. ضَرَّارًا kelimeleri ise ضَرَّ به و ضَارَّةٌ kökünden türemişlerdir.²⁰²

ضَارَّةٌ “Muzârrun”, verdiği zarar karşılığında aynı şekilde kendisine zarar verilen adama denir. Fiil olarak “Verdiği zarara karşılık ona zarar verdim” anlamında ضَارَّرْتُهُ şeklinde kullanılır.²⁰³

¹⁹⁸ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; Hadis için bkz: Mâlik b. Enes, **el-Muvatta**, “el-Akziye”, 4/1078.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573.

²⁰⁰ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; bkz: ez-Zebîdî, **age**, XII, 385.

²⁰¹ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; bkz: ez-Zebîdî, **age**, XII, 385.

²⁰² İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; ez-Zebîdî, **age**, XII, 385.

²⁰³ Râğîb el-İsfahânî, **age**, s. 504.

Buna binaen اِضْرَارًا kelimesi “Zarar” kelimesinin aynı anlamıyla (zarar vermek anlamında) kullanılır. مُضَارَّةٌ kelimesi ise “Zırâr” kelimesinin aynı anlamıyla (zarara zararlar karşılık vermek anlamında) kullanılmaktadır.²⁰⁴

Asmaî’ye göre اِضْرَارٌ “Izrâr” kelimesi ضَرَّةٌ şeklinde bir eşin üstüne bir başka eş, kuma getirip evlenmek demektir.²⁰⁵

Ayrıca مُضَارَّةٌ “Muzârraten” ve اِضْرَارًا “Zırâran” kelimelerinin şu anlamlara geldiği söylenmektedir:

a- Muhalefet etmek, اِضْرَارًا وَمُضَارَّةٌ ifadesi ona muhalefet ettim demektir.²⁰⁶

b- Kıskançlık, Eşler arasında olur.²⁰⁷

الضَّرِيرُ kelimesi ise مُضَارَّةٌ kelimesinden türemiş ve kör anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁸

Aşağıdaki ayetlerde geçen اِضْرَارٌ ve اِضْرَارٌ fiillerinin iki farklı okunuşu vardır. Bundan dolayı lügavî olarak birden fazla anlam taşıyabilir. Bu fiillerin anlamları şöyle gösterilmektedir:

Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“...وَلَا اِضْرَارًا كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ...”²⁰⁹

Buradaki اِضْرَارٌ Fiilinin: **(a)** Fâile isnâd edilmiş olması mümkündür. Bu durumda sanki yüce Allah “لا اِضْرَارًا” “Zarar vermesin” demiş olur. **(b)** Mefûle isnâd edilmiş olması da mümkündür. Bu durumda ise “Şahitliğini yapmaya çağırılarak sanatından ve geçiminden meşgul edilip ona zarar verilmesin” “لا اِضْرَارًا” denmiş olur.²¹⁰

²⁰⁴ bkz: el-Cevherî, **age**, II, 720; İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; ez-Zebîdî, **age**, XII, 385.

²⁰⁵ el-Cevherî, **age**, II, 720; Râğîb el-İsfahânî, **age**, s. 504; İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; ez-Zebîdî, **age**, XII, 390.

²⁰⁶ İbn Manzûr, **age**, IV, 2575; el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, II, 74; ez-Zebîdî, **age**, XII, 389.

²⁰⁷ İbn Manzûr, **age**, IV, 2575.

²⁰⁸ el-Cevherî, **age**, II, 720; İbn Manzûr, **age**, IV, 2575; el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, II, 74; ez-Zebîdî, **age**, XII, 386

²⁰⁹ Bakara, 2/282.

²¹⁰ Râğîb el-İsfahânî, **age**, s. 504.

Yüce Allah'ın şu sözüne gelince:

“... لا تُضَارُّ وَالِدَهُ بِوَلَدِهَا...”²¹¹

Eğer **ضَارٌّ** fiilindeki ر (ra) harfi merfû okunursa lafzı haber, anlamı emir olur, eğer fethalı okunursa bu durumda bir emir olur.²¹²

Rasûlüllah (s.a.v) Kıyamet gününde Allah Teâlâ'yı görme konusunda şöyle buyurmuştur:

“فإنكم لا تُضَارُّونَ في رؤيته تبارك وتعالى”

“Muhakkak ki siz kıyamet gününde Allah'ı görmesi apaçık ve dosdoğru olduğundan dolayı o konuda birbirinize muhalefet etmezsiniz ya da kalabalık ve sıkışıklık olmadan rahat bir şekilde görürsünüz”²¹³

İbnü'l-Esîr'e göre bu hadiste yer alan “لا تُضَارُّونَ” ifadesindeki (ra) harfinin hem şeddeli hem de şeddesiz geçtiği rivayet edilmiştir. Şeddeli şekilde geçtiği takdirde, “Allah'ı görmesi apaçık ve dosdoğru olduğundan dolayı o konuda birbirinize muhalefet etmezsiniz” ya da “kalabalık ve sıkışıklık olmadan rahat bir şekilde görürsünüz” demektir. Şeddesiz şekilde geçtiği takdirde de birbirinize muhalefet etmezsiniz anlamına gelmiş olur.²¹⁴

الصَّرَاءُ “Zarrâ” sözcüğü السَّرَاءُ “Serrâ” ve النِّعْمَاءُ “Na'mâ” sözcüklerinin mukabili olur. Çoğulu ise أَصْرٌ ve أَثْوَسٌ sözcükleridir. “Zarrâ” sözcüğü engellik, sıkıntı, zorluk, yoksulluk ve darlık anlamına gelmektedir. İbnü'l-Esîr'e göre zarar veren durumun anlamına gelir. Ayrıca nefislerin ve malların eksikliğinin anlamında kullanıldığını söylenir. البَأْسَاءُ “Be'sâ” sözcüğü ise aynı anlamda kullanılır. O iki kelime sadece müennes sigası ile geçmektedir.²¹⁵

²¹¹ Bakara, 2/233.

²¹² Râğib el-İsfahânî, **age**, s. 504.

²¹³ İbn Manzûr, **age**, IV, 2575; Hadis için bkz: et-Tirmizî, **el-Câmiu's-Sahîh** “Safhatu'l-Cenne”, 20.

²¹⁴ İbn Manzûr, **age**, IV, 2575.

²¹⁵ İbn Manzûr, **age**, IV, 2573; bkz: el-Cevherî, **age**, II, 720; Râğib el-İsfahânî, **age**, s. 504.

الصَّارِءُ “Zârûrâ” kelimesi sıkıntı ve kuraklık anlamında kullanılır. الصَّارِءُ “Zarâratü” Nefislerin ve malların eksikliği ve Engelli olmak anlamına gelir. Yalnız çoğunlukla körlük anlamında kullanılmaktadır.²¹⁶

الصَّيْرُ “Zayr” kelimesi صَارَهُ يَصُورُهُ صَيْرًا kökünden türemiştir. Bu kelime “Durr” kelimesiyle aynı anlama geldiği söylenmiştir.²¹⁷ المِضْرَارُ “Mizrâr” kelimesi ise aktiflikten yerinde duramayan at, deve ya da hareketli kadına denir.²¹⁸

صِرُّ “Durr” kelimesi kadının kuma olarak evlenmesi demektir. صِرُّ أَضْرَارٍ “Durr’u-Adrâr” ifadesi ise katıların en katısı demektir.²¹⁹

الصَّرِيرُ “Zarîr” kelimesi fe’îl vezninde bir isimdir. Çoğulu أَضْرَاءُ kelimesidir. Bu kelimenin müennesi ise صَرِيرَةٌ kelimesidir. Bu kelimelerin anlamları şöyle sıralamak mümkündür:

a- Vadinin yan tarafı, الصَّرِيرَانِ kelimesi ise vadinin iki tarafı demektir. نَزَلَ فُلَانٌ عَلَى إِحْدَى جَانِبَيْ الْوَادِي ifadesi, vadinin bir tarafına indi demektir.²²⁰

b- Her şeye karşı çok sabırlı olan insanlar ve hayvanlar için kullanılır. إِنَّهُ لَذُو صَرِيرَةٍ عَلَى الشَّرِّ ifadesi, kötülük ve sıkıntıya karşı çok sabırlı anlamındadır.²²¹

c- Kıskançlık, مُصَارَّة kelimesinin ismi olur. Araplar şöyle derler: مَا أَشَدَّ صَرِيرَهُ عَلَيْهَا yani onu ne kadar kıskanıyor.²²²

d- Nefis ve beden anlamında kullanılır, Araplar az yorulan beden ve çok dayanan nefsin sahibi olan deveye şöyle derler: نَاقَةٌ ذَاتُ صَرِيرٍ.²²³

²¹⁶ İbn Manzûr, *age*, IV, 2573; ez-Zebîdî, *age*, XII, 385.

²¹⁷ İbn Manzûr, *age*, IV, 2573; Ayrıca bkz: es-Semîn el-Halebî, *age*, s. 376.

²¹⁸ Şevki zayf ve diğerleri, *age*, s. 538.

²¹⁹ İbn Manzûr, *age*, IV, 2574-2575.

²²⁰ el-Cevherî, *age*, II, 720; İbn Manzûr, *age*, IV, 2574; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74; ez-Zebîdî, *age*, XII, 386.

²²¹ el-Cevherî, *age*, II, 720; İbn Manzûr, *age*, IV, 2574; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74; ez-Zebîdî, *age*, XII, 386-387.

²²² el-Cevherî, *age*, II, 720; İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74; ez-Zebîdî, *age*, XII, 386.

e- K r, hasta, zarar gören ve zor duruma düşen kişilere de **المضروء** denir. **المضروء** kelimesi de aynı anlamda kullanılır.²²⁴

ضرة “*Zarrat n*” sözcüğü temelde **فعللة** veznindedir. Anlamları ise şoyle sıralanabilir:

a- Kişinin yakınlarının malı, o kişiye destek olursa ona “*Zarrat n*” denir. Ayrıca çok mal veya malın büyük kısmı anlamına gelir. Bu malın çoğunlukla koyunlar olduğunu söylenmektedir.²²⁵

b- Parmak ucunun kök kısmı, memenin kökü ve kıştan sağrıdan sarkan yağ anlamına geldiği de söylenmiştir.²²⁶

c- Aynı adamın evlilik bağı altında olan iki kadından her biri **ضرة** (Kuma) olarak adlandırılmıştır.²²⁷

d- Kötü hal, eziyet ve ihtiyaç anlamında kullanıldığı da söylenmektedir.²²⁸

e- Değirmentaşı anlamında da kullanılmıştır.²²⁹

الضرائر “*Zar ir*” sözcüğü ise birbirlerine karşı gelen şeyler, kuma anlamına geldiği gibi, ihtiyaçlar anlamında da kullanılır.²³⁰

المضير “*Muzirr*” kelimesi bir şeyin vasfı olup şu anlamlarda kullanıldığını söylenmektedir:

a- Malının büyük kısmının sahibi ya da malının büyük kısmını kaybeden kişidir.²³¹

²²³ el-Cevherî, **age**, II, 720;  bn Manzûr, **age**, IV, 2574; el-Fîrûzâbâdî, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, II, 74; ez-Zebid , **age**, XII, 386.

²²⁴ el-Cevherî, **age**, II, 720;  bn Manz r, **age**, IV, 2573; el-F r z b d , **el-K m s 'l-Muh t**, II, 74; ez-Zebid , **age**, XII, 386.

²²⁵  bn Manz r, **age**, IV, 2576; bkz: el-Cevher , **age**, II, 719; el-F r z b d , **el-K m s 'l-Muh t**, II, 74.

²²⁶ R ğib el- sfah n , **age**, s. 504; bkz: el-Cevher , **age**, II, 719-720;  bn Manz r, **age**, IV, 2575-2576; el-F r z b d , **el-K m s 'l-Muh t**, II, 74; ez-Zebid , **age**, XII, 390-391.

²²⁷ el-Cevher , **age**, II, 720; R ğib el- sfah n , **age**, s. 504;  bn Manz r, **age**, IV, 2575; el-F r z b d , **el-K m s 'l-Muh t**, II, 74; ez-Zebid , **age**, XII, 390-391.

²²⁸  bn Manz r, **age**, IV, 2575; el-F r z b d , **el-K m s 'l-Muh t**, II, 74; ez-Zebid , **age**, XII, 391.

²²⁹  bn Manz r, **age**, IV, 2575.

²³⁰ el-Cevher , **age**, II, 719;  bn Manz r, **age**, IV, 2575.

²³¹ el-Cevherî, **age**, II, 720;  bn Manzûr, **age**, IV, 2575; ez-Zebid , **age**, XII, 392.

b- Bir şeye yaklaşan. Mesela şu ifade *سَحَابٌ مُضِرٌّ* yere yaklaşan bulutlar demektir.²³²

c- İki ya da daha fazla eşe sahip adama da denir. *مُضِرَّةٌ* kelimesi ise kuması olan kadına denir.²³³

أَصَرَ “*Edarra*” ve *ضَرَ* “*Darra*” fiilleri ve anlamları ile ilgili şu bilgiler verilmektedir:

“*Darra*” fiili zarar verdi anlamındadır, ancak bir şeyin daha fazlasını vermek ya da üstüne bir şey eklemek anlamında kullanıldığı da söylenir. Araplar şöyle derler: لَا يَضُرُّكَ عَلَيْهِ رَجُلٌ yani “Bu kişinin sana verdiği şeylerin fazlasını kimsede bulamazsın.”²³⁴

“*Edarra*” fiilinin ise çeşitli harf-i cerler ile kullanılıp aşağıdaki anlamlara geldiği söylenmektedir:

a- ب (bi) harf-i cerri ile kullanıldığında, ya zarar vermek ya da bir şeye yaklaşmak manalarına gelmektedir. *أَصَرَ بِهِ الْمَرَضُ* ifadesi, hastalık ona zarar verdi demektir. *أَصَرَ بِي فُلَانٌ* ifadesi ise “O adam bana çok yaklaştı” demektir.²³⁵

b- اَلَى (alâ) harf-i cerri ile kullanıldığında, zorlamak, sabretmek ve ısrar etmek manalarına gelmektedir. *أَصَرَ عَلَى السَّبْرِ* ifadesi, yürümeye sabırlı oldu demektir. *أَصَرَ عَلَى الْأَمْرِ* ifadesi ise, onu bu işe zorladı demektir.²³⁶

c- مِّن (min) ve إِلَى (ila) harf-i cerleri ile kullanıldığında, bir şeye yaklaşmak anlamına gelmektedir. *أَصَرَ السَّحَابُ إِلَى الْأَرْضِ* ifadesi, bulut yere yaklaştı demektir. *أَصَرَ السَّيْلُ مِنَ الْجِدَارِ* ifadesi ise sel duvara yaklaştı demektir.²³⁷

²³² İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; bkz: el-Cevherî, *age*, II, 721; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74; ez-Zebîdî, *age*, XII, 388-389.

²³³ el-Cevherî, *age*, II, 721; Râğîb el-İsfahânî, *age*, s. 504; İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74; ez-Zebîdî, *age*, XII, 390-391.

²³⁴ el-Cevherî, *age*, II, 719; ez-Zemahşerî, *age*, I, 579; İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; ez-Zebîdî, *age*, XII, 394.

²³⁵ İbn Manzûr, *age*, IV, 2573-2574; bkz: el-Cevherî, *age*, II, 721; ez-Zemahşerî, *age*, I, 580; ez-Zebîdî, *age*, XII, 389.

²³⁶ bkz: İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; ez-Zemahşerî, *age*, I, 580; ez-Zebîdî, *age*, XII, 392.

Mecaz olarak “*Edarra*” fiili şu ifadelerde geçmektedir:

أَضَرَ الفَرَسُ عَلَى فَأْسِ اللِّجَامِ ifadesi, biraz serileşti demektir. أَضَرَ يَعْدُو ifadesi, biraz serileşti demektir.²³⁸

الإِضْطِرَارُ “*Iztirâr*”: Bir insanı, kendisine zarar verecek bir işi yapmaya zorlamak, mecbur etmek. Yaygın kullanımda ise onu hoşlanmadığı, kerih, iğrenç veya nahos gördüğü bir işi yapmaya zorlamak, mecbur etmek anlamına gelir. Bu ise, iki çeşittir:²³⁹

Birincisi: Dıştan bir sebebin zorlaması, mecbur etmesi. Örneğin bir işi boyun eğip yapması için ya da yapıncaya kadar dövülen, veya tehdit edilen; ya da zor kullanılarak, cebren bir işi yapmaya zorlanan bir kişi gibidir. Yüce Allah’ın şu sözü bu anlama hamledilmiştir:²⁴⁰

“*İnkâr edeni dahi az bir süre geçindirir, sonra onu cehennem azabına (girmeye) zorlarım*”²⁴¹

İkincisi: İçten bir sebebin zorlaması, mecbur etmesi. Bu ise:

a- Ya defedilmesi kişiyi ölüme götürmeyecek olan bir kuvvenin onu zorlamasıyla olur. Örneğin kendisine şarap (içme) ya da kumar (oyun) arzusunun baskın geldiği bir kişi gibidir.²⁴²

b- Ya da defedilmesi kişiyi ölüme götürmeyecek olan bir kuvvenin kendisini zorlamasıyla olur. Örneğin açlığı çok şiddetlenip murdar et yemek zorunda kalan bir kişi gibi. Yüce Allah’ın şu sözü bu çerçevededir.²⁴³

“*Ama kim mecbur kalırsa, diğerinin hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla...*”²⁴⁴

المُضْطَرُّ “*Muztarr*” kelimesi müfteal veznindedir, mecbur veya zorlanan kişi demektir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:²⁴⁵

²³⁷ İbn Manzûr, *age*, IV, 2575; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, II, 74.

²³⁸ el-Cevherî, *age*, II, 721; bkz: İbn Manzûr, *age*, IV, 2576; ez-Zemahşerî, *age*, I, 580; ez-Zebîdî, *age*, XII, 395.

²³⁹ Râğîb el-İsfahânî, *age*, s. 504; el-Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 470.

²⁴⁰ Râğîb el-İsfahânî, *age*, s. 505; el-Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 470.

²⁴¹ Bakara, 2/126.

²⁴² Râğîb el-İsfahânî, *age*, s. 505; el-Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 471.

²⁴³ Râğîb el-İsfahânî, *age*, s. 505; el-Fîrûzâbâdî, *Basâir*, III, 471

²⁴⁴ Bakara, 2/173.

“Yahut dua ettiği zaman darda kalmışa kim yetişiyor...”²⁴⁶

ضروري “Zaruri” kelimesi ise, üç anlamda kullanılır:

(a) İhtiyârî değil de zorla, ve cebren olan. Örneğin şiddetli bir rüzgarın hareket ettirdiği ağaç gibidir. (b) Bir şeyin varlığının kendisine bağlı olduğu şey. Örneğin bedenin korumasında insan için zaruri, zorunlu olan gıda gibidir. (c) Farklı bir durumda olması mümkün olmayan şeyleri ifade etmek için kullanılır. Örneğin “Aynı cismin aynı durumda iki ayrı yerde bulunması zaruri, zorunlu olarak mümkün değildir”.²⁴⁷

الضرورة “Zarûret” kelimesi isim bir kelime olup mastar olan الإضطراز “İztirâr” kelimesinden türemiştir. Bu kelime çaresizlik, ihtiyaç ve gereklilik anlamına gelmektedir. Çoğulu ise الضرورات “Zarûrât” kelimesidir. ضرور و ضرورة و ضروراة ifadesi muhtaç olan kişiye denir.²⁴⁸

ضرار “Zırâr” erkek ismidir. Aşağıdaki isimler Zırâr ismine misal olarak verilmektedir:

Zırâr b. Ezver, Zırâr b. Ka’kâ ve Zırâr b. Mukrin ve bunların hepsini sahabe olduğu söylenmektedir.²⁴⁹

“Durr” kelimesi ve türevleri şiirde de geçmektedir. Mesela el-Eş’aru’l-Esedî şöyle söylemiştir:

بِحَسْبِكَ فِي الْقَوْمِ أَنْ يَعْلَمُوا بِأَنَّكَ فِيهِمْ عَيٌّْ مُضِرٌّ

“Kabilenin malının çoğunu kaybeden bir zengin olduğunu bilmesi sana yeter”²⁵⁰

Ahtal ise şöyle söylemiştir:

“ظَلَّتْ ظِبَاءُ بَنِي الْبِكَاءِ رَاتِعَةً حَتَّى افْتَبَصْنَ عَلَى بُعْدِ وَإِضْرَارٍ”

²⁴⁵ bkz: Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 505; İbn Manzûr, *age*, IV, 2575.

²⁴⁶ Neml, 27/62.

²⁴⁷ Râğıb el-İsfahânî, *age*, s. 505; Ayrıca bkz: et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn*, I-II, 1. baskı, tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1417/1996, II, 1115.

²⁴⁸ İbn Manzûr, *age*, IV, 2573-2574; el-Cevherî, *age*, II, 720; ez-Zebîdî, *age*, XII, 388; Çınar, Mahmut, “Zarûrât-ı Dîniyye”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I-XLIV, C. XLIV, İstanbul, 2012, s. 138.

²⁴⁹ ez-Zebîdî, *age*, XII, 392-393.

²⁵⁰ el-Cevherî, *age*, II, 720; İbn Manzûr, *age*, IV, 2576.

“Beni’l-Bekkâ kabilesinin antiloları yakından ve uzaktan vuruluncaya kadar otluyordu.”²⁵¹

B- DURR KAVRAMININ ISTİLÂHÎ TAHLİLİ

Zarar kelimesi tıpta hastalık olarak tanıtılır, kanama anlamına da gelir.²⁵² Zarar kavramı hukûkî olarak “hakka konu teşkil eden varlık veya değerın zedelenmesi ya da yok olması” şeklinde tanımlanabilir. Öte yandan zarar kavramından söz ederken bunun ârızî bir durum olduğunu ve mevcut hak varlığında sonradan ortaya çıkan bir kötölemeyi ifade ettiğini de dikkate almak gerekir. Bu sebeple zararın sözlükteki anlam alanı içinde kişinin fizikî, rûhî veya malî varlığında sonradan oluşan kayıp yahut hasar şeklindeki anlamı öne çıkmıştır.²⁵³

Zararın çeşitleri şöyle gösterilebilir: Zarar mağdur sayısına göre umumi ve hususi, zedelenen hakkın niteliğine göre maddî ve mânevî şeklinde ayırırna tâbi tutulabilir. Aslında zarar sonuç itibarıyla “bir hakkın haleldar olması” anlamına geldiğinden haleldar olan hak ekonomik bir değerle ifade edilen türdense, yani mal varlığı kapsamında yer alıyorsa maddî, kişilik hakları kapsamında yer alıyorsa mânevî zarar söz konusudur. İster maddî ister mânevî olsun belirli kişi veya kişiler mağdur oluyorsa hususi, kitlelerin mağduriyeti halinde umumi zarardan söz edilir.²⁵⁴

Modern hukukta zarar kavramı maddî ve mânevî zarar şeklinde tasnif edilmiş, ardından maddî zarar fiilî zarar-kâr mahrumiyeti, doğrudan-dolaylı-yansıma zarar, olumlu-olumsuz zarar, şahsa verilen-şeye verilen zarar, mevcut-müstakbel-muhtemel zarar, somut-soyut zarar şeklinde ayırımlara tâbi tutulmuştur. Fiilî zarar mal varlığını azaltan, kâr mahrumiyeti ise mal varlığının artmasına engel olan zarardır. Zararın sebebi olan fiil ile zarar arasına başka bir şey girmiyorsa doğrudan, başka bir şey giriyorsa

²⁵¹ İbn Manzûr, **age**, IV, 2574.

²⁵² et-Tehânevî, **age**, II, 1112.

²⁵³ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

²⁵⁴ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

dolaylı zarar söz konusudur. Bu ayırım fiille zarar arasındaki uygun illiyet bağının tesbiti açısından önemlidir. Yansıma zarar ise bir kimsenin başkasının zarara uğraması sebebiyle zarar görmesidir. Sözleşmeler çerçevesinde gündeme gelen olumlu olumsuz zarar ayırımında akdin ifa edilmemesi halinde olumlu zarar, akdin belirlenen içerikte kurulamamasının yol açtığı zarar ise olumsuz zarar olarak nitelenmiştir.²⁵⁵

Zarar kelimesinden türeyen الضرورة “Zarûret” (zorunluluk) kelimesi terim olarak şöyle tanımlanmaktadır:

Genel olarak, olumsal olmaya, olduğundan başka türlü olabilmeye karşıt olarak, olduğundan başka türlü olamama durumu; onsuza olunamazlık hali; bir şeyin kendisi olmadan, belli bir şeyin yapılamaması ya da varlığa gelememesi durumudur.²⁵⁶

“Zarûret” kelimesi fıkıh terimi olarak, kişiyi dinî yasakları ihlâl etmekle karşı karşıya bırakan ve ancak bu şekilde savuşturulabilen ciddi özür / mazeret halini ifade eder.²⁵⁷

Mantıksal zorunluluk anlamında, zarûret sadece mantık yasalarının sonucu olma, bu yasalardan kaçınılmazlıkla çıkma durumudur. Buna göre, örneğin "Yağmur yarın ya yağacak ya da yağmayacaktır" önermesi, üçüncünün imkânsızlığı olarak bilinen mantık ilkesinin bir ifadesi olduğu için, mantıksal yapısından dolayı doğru olan bir önermeye özgü mantıksal zorunluluğu tanımlar.²⁵⁸

الضرورات “Zarûrât” kelimesi, “Zarûret” kelimesinin çoğulu olup terim olarak şöyle geçmektedir:

1- الضرورات الدينية- 1 dîniyye)

²⁵⁵ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131

²⁵⁶ Cevizci, “Pragmatizm”, FS, s. 1808.

²⁵⁷ Çalış, Halit, “Zarûret”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XLIV, İstanbul, 2012, s. 141.

²⁵⁸ Cevizci, “Pragmatizm”, FS, s. 1808.

Zarûrât-ı dîniyye, terim olarak “dinden oldukları sübût ve delâlet açısından kesin bir delille belirlenmiş hususlar” şeklinde tanımlanabilir.²⁵⁹

2- الضَّرُورَاتُ الشَّعْرِيَّة (zarûrât-ı şî’riyye)

Zarûrât-ı şî’riyye, şiirin vezin ve kafiye düzeniyle armonik yapısını korumak için şaire tanınan kural dışı tasarruflar anlamında bir terimdir.²⁶⁰

Mantık ve felsefe terimi olarak واجب الوجود أو الضَّرُوري (zorunlu varlık) kavramı vardır. O kavram şöyle tanıtılmaktadır:

Bağımsız, yok edilemez, kendisine neden olunmamış, varlığa getirilmemiş varlık; varoluşu için başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, fakat başka her şeyin varoluşunun nedeni olan, olduğundan başka türlü olamayan, yok edilemeyen, kendinden kaim, kendine yeter varlık; kaynağı, nedeni bakımından, başka şeyler karşısında nedensel ve mutlak bir bağımsızlığı bulunan, özü varoluşunu içeren, var olmayışı düşünülemeyen varlıktır.²⁶¹

الضَّرُوري kelimesinin çoğulu الضَّرُورِيَّات “zarûriyyât” kelimesi, terim olarak şöyle tanıtılmaktadır:

“Zarûriyyât”, islâm dininin toplum ve bireyler için vazgeçilmez gördüğü değerlerin korunmasıyla ilgili düzenlemeler ve bunların sağladığı yararlar; dinin gözettiği gaye ve yararların zarûriyyât-hâciyat-tahsîniyyât şeklindeki üçlü ayırımında en üst dereceyi teşkil eden beş temel değer anlamında fıkıh ve usûl-i fıkıh terimidir.²⁶²

²⁵⁹ Çınar, **agm**, DİA, XLIV, 138.

²⁶⁰ Toprak, M. Faruk, “Zarûrât-ı Şî’riyye”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XLIV, İstanbul, 2012, s. 138.

²⁶¹ Cevizci, “Pragmatizm”, **FS**, s. 1809.

²⁶² Boynukalın, Ertuğrul, “Makâsîdü’ş-Şerîa”, **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXVII, Ankara, 2003, s. 424-425.

Mantık, felsefe, kelâm gibi aklî ilimlerde zanniyyâtın karşıtı olarak yakın seviyesinde kesinlik değeri taşıyan önermeler için el-mukaddimâtü'l-yakniyye, yakniyyât ve zarûriyyât terimlerine yer verilir.²⁶³

slâmî ilimlerde yer alan aşağıdaki kavramlar, zarar kavramıyla aynı anlamda İ :kullanılmaktadır

1- Mefsedet (المفسدة)

Sözlükte “itidal çizgisinden sapsmak, bozulmak” anlamına gelen ve salahın karşıtı olan fesad kökünden türetilmiş olup “bozulmaya sebebiyet veren, fesat ve zarar içeren” demektir. İsim olarak çoğulu mefâsid, karşıtı maslahattır.²⁶⁴

Fıkıh literatüründe mefseadet rûhi veya bedeni, ferdi veya içtimaî olsun dünyevi ve uhrevi zararları (mazarrat), acı ve acıya yol açan sebepleri ifade eden bir terim olarak kullanılır.²⁶⁵

2- Şer (الشر)

Sözlükte “kötü olmak, kötülüğe meyletmek, kötülük yapmak” ve “kötü, en kötü, çirkin, zararlı” gibi anlamlara gelen bir masdar-isim olan şerr, hayrın karşıtıdır.²⁶⁶

Kelimeye terim olarak "kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey; zararlı şeylerin yayılması; bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi" gibi manalar verilmiştir.²⁶⁷

Dini literatürde Allah tarafından yasaklanıp karşılığında ceza tertip edilen inanç ve davranışlar, günahlar şer diye nitelenir.²⁶⁸

²⁶³ Çağrııcı, Mustafa, “Zarûriyyât”, DİA, C. XLIV, İstanbul, 2012, s. 146.

²⁶⁴ Koca, Ferhat, “Mefsedet”, DİA, C. XXVIII, İstanbul, 2012, s. 356.

²⁶⁵ Koca, **age**, DİA, XXVII, 356.

²⁶⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “Şer”, DİA, C. XXVIII, İstanbul, 2010, s. 539.

²⁶⁷ Yavuz, **agm**, DİA, XXVIII, 539.

²⁶⁸ Yavuz, **agm**, DİA, XXVIII, 539.

C- DURR KAVRAMININ KUR'ÂNÎ TAHLİLİ

Kur'ân-ı Kerîm'de “*Durr*” الضُّرُّ kelimesi çeşitli türevleriyle otuz Sûre'de, yetmiş ayette, toplam yetmiş üç yerde geçmektedir. Sigaları ve geçtiği ayetler şöyle belirtilmektedir:

“*Durr*” الضُّرُّ kelimesinin isim olarak geçtiği ayetlere misal olarak şu ayeti göstermek mümkündür:

وإن يمسسك الله يضرّ فلا كاشف له إلا هو

“Şayet Allah sana bir zarar dokundursa, bunu O'ndan başka giderecek yoktur.”²⁶⁹

Aynı şekilde geçtiği diğer ayetler ise şunlardır:

Yûnus 10/12–107; Yûsuf 12/88; Nahl 16/53–54; İsrâ 17/56–67; Enbiyâ 21/83–84; Mü'minûn 23/75; Rûm 30/33; Yâsin 36/23; Zümer 39/8–38–49.

“*Durr*” الضُّرُّ kelimesinin mastar olarak geçen ayetlere misal ise şu ayettir:

قل أتعبُدونَ من دون الله ما لا يملكُ لكم ضراً ولا نفعاً

“Ey Muhammed! De ki: Allah'ı bırakıp da, sizin için ne bir zarara ne de bir yarara gücü yeten şeylere mi tapıyorsunuz...”²⁷⁰

Bu mastar sigasıyla geçtiği diğer ayetler ise şunlardır:

A'râf 7/188; Yûnus 10/49; Ra'd 13/16; Tâhâ 20/89; Hac 22/13; Furkân 25/3; Sebe' 34/42; Fetih 48/11; Cin 72/21.

Muzâri fiil olarak geçtiği ayetlere misal olarak şu ayet verilebilir:

وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئاً

“Rabbim dilerse sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz O'na bir zarar veremezsiniz...”²⁷¹

²⁶⁹ En'âm, 6/17.

²⁷⁰ Mâide, 5/76.

²⁷¹ Hûd, 11/57.

İçerisinde “Durr” kelimesinin Muzâri fiil şeklinde geçtiği diğer ayetler ise şunlardır:

Bakara 2/102; Âl-i İmrân 3/111-120-144-176-177; Nisâ 4/113; Mâide 5/42-105; En’âm 6/71; Tevbe 9/39; Yûnus 10/18-106; Enbiyâ 21/66; Hac 22/12; Furkân 25/55; Şu’arâ 26/73; Muhammed 47/32.

“Durr” kelimesinin ضَرَاءَ “Zarrâ” şeklinde geçen ayetlere misal ise şu ayettir:

فَأَخَذْنَا هُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ

“Onları şiddetli yoksulluk ve darlıkla yakaladık...”²⁷²

Aynı şekilde geçen diğer ayetler ise şunlardır:

Bakara 2/177-214; Âl-i İmrân 3/134; A’râf 7/94-95; Yûnus 10/21; Hûd 11/10; Fussilet 41/50.

ضِرَارًا “Zırâran” kelimesi şeklinde iki ayette geçmektedir; o iki ayet ise şunlardır:

وَلَا تُمَسِّكُوهُمْ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا

“Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın.”²⁷³

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minlere arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır...”²⁷⁴

“Durr” kelimesinin türevleri تُضَارُّ “Tüzârra”, تُضَارُّوهُنَّ “Tüzârruhünne”, يُضَارُّ “Yüzârra”, بِضَارِهِمْ “Bizârrihim”, بِضَارَيْنِ “Bizârriine”, ve مُضَارٌّ “Müzârri” kelimelerin şeklinde birer ayette geçmektedir. Kelimeler ve geçtiği ayetler birlikte şöyle gösterilmektedir:

²⁷² En’âm, 6/42.

²⁷³ Bakara, 2/213.

²⁷⁴ Tevbe, 9/107.

“Bizârrîne” (Bakara, 2/102); “Tüzârra” (Bakara, 2/233); “Yüzârra” (Bakara, 2/282); “Müzârr” (Nisâ, 4/12); “Tüzârrûhünne” (Talâk, 65/6); “Bizârrihim” (Mücâdele, 58/10).

Aynı şekilde اضطرُّهُم “Aztarruhu”, اضطرُّرْتُم “Uzturirtüm”, المضطرُّر “el-Muztarra” نضطرُّرهم “Neztarruhum” kelimeleri de birer ayette geçmektedir. Kelimeler ve geçtiği ayetler birlikte şöyle sıralamak mümkündür:

“Aztarruhu” (Bakara, 2/126); “Uzturirtüm” (En’âm, 6/119); “el-Muztarra” (Nahl, 27/62); “Neztarruhum” (Lokmân, 31/24).

اضطرُّر “Uzturra” şeklinde geçen ayetlere misal ise şu ayet gösterilmektedir:

فَمَنْ اضطرُّر فِي مَحْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِيْمَانِهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyiletmeksizin haram etlerden yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”²⁷⁵

Aynı kelimenin geçtiği diğer ayetler ise şunlardır:

Bakara 2/173; En’âm 6/145; Nahl 16/15.

الضرُّر “Zarar” kelimesi ise sadece bir ayette geçmektedir; o ayet ise şudur:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

“Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın cihattan geri kalıp oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olmazlar...”²⁷⁶

II- KUR’ÂN’DA ZARAR VERECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Allah Teâlâ, insanları uyarmak, hatırlatmak, imtihan etmek ya da azap etmek gibi amaçlarla zarar verecek şeyleri var etmiştir. Nitekim o şeylerin zarar verecek olması, Yüce Allah’ın hikmeti ve takdiridir; çünkü Allah’ın dilediği dışında o varlıklar hiç kimseye zarar veremez.

²⁷⁵ Mâide, 5/3.

²⁷⁶ Nisâ, 4/95.

Kur’ân-ı Kerîm’de insanlara zarar verecek bazı varlıklardan bahsedilmiştir. O varlıkları şöyle sıralamak mümkündür:

A- İÇKİ VE KUMAR

Bilinmektedir ki içki ve kumar dinimizde yasaklanmıştır ve sağlık bakımından zararlı olduğu söylenmiştir. Bakara Sûresi’nde Yüce Allah içki ve kumar ile ilgili şöyle buyurmaktadır:

قُلْ فِيهِمَا إِتْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

*“Sana, içki ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”*²⁷⁷

Bu ayet-i kerime içki ve kumarın daha sonra kesin bir şekilde haram kılınması için hazırlık aşaması olmuştur. Burada o, açıkça söylenmeyip ima edilmiştir.²⁷⁸

İbn Kesîr tefsirinde, içkinin ve kumarın insanlara vereceği zararlar ve faydalar şöyle açıklanmaktadır:

İçkinin ve kumarın günahı/zararı dinî, faydaları ise dünyevîdir. Zira içkinin bedene birtakım faydaları vardır. Hazmı kolaylaştırır, vücuttaki artıkları atar, zihne bir süre canlılık verir, insana moral verir ve rahatlatır.²⁷⁹

Mâide Sûresi’nde içki ve kumarın kesin bir şekilde haram kılınmasını belirten ayetler şunlardır:

*“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”*²⁸⁰

Bu ayette içki ve kumarın zararları zikredilmiştir. Dünyevî zararları şöyle açıklanmaktadır:

²⁷⁷ Bakara 2/219.

²⁷⁸ İbn Kesîr, II, 292.

²⁷⁹ İbn Kesîr, **age**, II, 291

²⁸⁰ Mâide 5/90-91.

İçkiye gelince; içki içen kimse hakkında görünen şudur ki, o içkiyi bir grupla birlikte içmektedir ve içmedeki maksadı ise, arkadaşları ile eğlenmek ve onlarla sohbet edip konuşarak neşelenmektir. Binâenaleyh onun bu beraberlikten gayesi, dostluk ve ülfeti kuvvetlendirmektir. Ancak ne var ki çoğu kez bu durum, tersine döner. Zira içki akı alır. Akıl zail olup gittiğinde ise, aklın hiçbir direnmesi olmaksızın, şehvet ve gazap insanı hâkimiyetine alır. Bunların insana hâkim olması ile de, bu dostlar arasında çekişme ve tartışma meydana gelir. Bu çekişmeler çoğu zaman döğüşe, katillige ve çirkin sözler söylemeye sebebiyet verir. Bu da, en şiddetli bir düşmanlık ve kin doğurur. Bundan ötürü şeytan (devamlı olarak), içki içmek için bir araya gelmenin, ülfet ve muhabbeti kuvvetlendireceği düşüncesini teşvik eder ve güzel gösterir. Durum ahirette de tersine döner ve orada da düşmanlık ve kinin en şiddetlisi meydana gelir.²⁸¹

Kumara gelince; bunda, muhtaç kimseler için bir genişlik ve zenginlik söz konusu olmasına karşılık, mal sahibi (zengin) kimseler için de mallarını yitirme ve fakirliğe düşme söz konusudur. Çünkü insan kumarda bir defa yenildiği zaman, bu durum onu, artık bundan sonra çoğu kez kazanırım ümidiyle, kumar oynamayı sürdürmeye davet eder. Bazen umduğuna ulaşamaz, öyle olur ki elinde hiç bir şeyi kalmaz ve artık sakalı, ailesi ve çocukları üzerine kumar oynamaya başlar. Şüphe yok ki bundan sonra o kimse fakir ve muhtaç bir hale düşer, kendisini yenenlerin en şiddetli düşmanlarından birisi olur. İşte bu bakımdan, içki ve kumarın, insanlar arasında düşmanlık ve kinin tahrik edilip kızıştırmasının, iki büyük sebebi olduğu ortaya çıkar. Hiç şüphe yok ki düşmanlık ve kinin çok şiddetli olması, bazen karışıklık ve fitne gibi çok kötü durumlara sebebiyet verebilir. Bütün bunlar ise, cemiyetin menfaatlerine aykırı olan şeylerdir.²⁸²

İçki ve kumarda bulunan ikinci kötülük, dinî bakımdan olanlardır ki bu da, ayette “sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister” buyruğu ile anlatılmıştır. İçki içmenin, insanı Allah’ı zikretmekten alıkoyması hususu oldukça açıktır. Çünkü içki içmek bir neşe ve bedenî bir haz doğurur. Nefis bedenî lezzetlere ve nazlara daldığı zaman, Allah’ı anmayı unuttur. Kumarın, Allah’ı zikirten ve namazdan alıkoymacı olması da böyledir. Çünkü kişi kumarda kazandığı zaman, kazanma neşesine iyice

²⁸¹ er-Râzî, *age*, XII, 85.

²⁸² er-Râzî, *age*, XII, 85-86.

dalması, aklına başka bir şeyin gelmesine mâni olur. Şüphe yok ki bu durum, insanı Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyan şeylerdendir.²⁸³

Kur'ân'daki içki ile ilgili geçen ayetleri incelendiğinde, insanın zararına şu noktalar dikkatimizi çekmektedir:

a- İçki habis (pis) kelimesiyle izah edilir.

b- İçki put ve dikli taşlarla birlikte yer alır.

c- İçki şetanın işidir. Allah'ın emri değildir.

d- İçki insanı Allahtan uzaklaştırır.

e- Akıl, malı, ve değerli hasletleri korumak ondan kaçınmakla mümkün olur.²⁸⁴

Kur'ân-ı Kerim'de içkiyi zararlı kabul eden ayetler içilmesini yasaklamaktadır. Haram şeyleri yapmak günah ve insanın zararınadır. Bakara 219 ayette içkinin günahı büyük olduğu belirtilmiş, Mâide 90-91 ayette ayetlerde habis olduğu açıklanmıştır. Hemen peşinden kurtulmanın onan sakınma ile olacağı belirtilmiştir. İslam âlimleri arasında şarabın zararı konusunda ittifak bulunmaktadır. Kur'ân'ın ortaya koyduğu bu gerçekler bütün ilâhi dinlerce yasaklanmış hükümlerdir. Akıl ve ilim zıt olması mümkün değildir.²⁸⁵

B- İHTİYAÇ VE YOKSULLUK

Yüce Allah Nahl Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا مَسَّكُمْ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تُجَاوُونَ ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

“Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız ona yalvarır yakarırsınız. Sonra sizden o sıkıntıyı giderince, bir de bakarsınız, içinizden bir kısmı Rablerine ortak koşar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere

²⁸³ er-Râzi, *age*, XII, 86.

²⁸⁴ Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gidalar*, Kaya Matbaası, İstanbul, 1421/2000, 128.

²⁸⁵ Kaya, *age*, s. 128.

karşı nankörlük etmek için böyle yaparlar. Bir süre daha faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz!”²⁸⁶

Ayetteki “Size ulaşan her nimet” ifadesi, sizde olan vücut sağlığı veya rızık bolluğu veya eşya, mal ve evlat çokluğu anlamındadır.²⁸⁷

Ayetteki الضَّرُّ “zarar” kelimesi, fakirlik, belâ, musibet, cesede gelen herhangi bir hastalık, kıtlık ve diğer kederler demektir.²⁸⁸ İbn Abbâs’a göre bu kelime, hastalıklar, zafiyetler ve ihtiyaçlar demektir.²⁸⁹

Başka bir ayette Yüce Allah peygambere hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَإِنْ يَمَسُّنَكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمَسُّنَكَ بِمَخْرَجٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Şayet Allah sana bir zarar dokundursa bunu O’ndan başka giderecek yoktur. Fakat sana bir hayır dokunduracak olsa onu da kimse gideremez.”²⁹⁰

Yüce Allah’ın: “Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa yine O’ndan başka onu giderecek kimse yoktur” buyruğunda geçen “dokunmak” ve “gidermek, açmak” cisimlerin sıfatlarındandır. Burada bir mecaz ve ifadenin kullanımında bir genişlik vardır. Yani: Ey Muhammed, sana fakirlik yahut hastalık gibi bir sıkıntı incek olursa, bunu O’ndan başka kaldıracak ve önleyecek kimse yoktur. Eğer sana bir afiyet, bolluk ve nimet isabet edecek olursa, “işte O, her şeye gücü yetendir” yani, hayır olsun zarar ve sıkıntı olsun.²⁹¹

C- AÇLIK

Hız. Ya’kub’un oğulları, yiyecek almak için Mısır’a gidip Hız. Yûsuf’un huzurunda kendi durumunu açıklamışlardı. Onların durumu şu ayet-i Kerîme’de belirtilmektedir:

قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَكْنَا الضَّرُّ

²⁸⁶ Nahl 16/53-55.

²⁸⁷ ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî, **Meâni’l-Kur’ân ve i’râbühu**, I-V, 1. baskı, tahkik: Abdu’l-Celîl Abduh Şelebî, Âlemü’l-Kutub, Beyrût, 1408/1988, III, 204.

²⁸⁸ Bursavî, İsmail Hakkî, **Rûhü’l-Beyân**, I-X, Eser Yayımevi, İstanbul, 1389/1969, V, 42.

²⁸⁹ İbnü’l-Cevzî, **Zâdü’l-Mesîr**, IV, 457.

²⁹⁰ En’âm 6/17.

²⁹¹ el-Kurtubî, **age**, VIII, 335.

“Yûsuf’un yanına girdiklerinde, dediler ki: “Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır”²⁹²

Ayetteki *مَسْنَا وَأَهْلَنَا الضَّرُّ* ifadesi, bizi ve ailemizi “darlık” yani açlık ve ihtiyaç sardı isabet etti demektir.²⁹³

Bu buyrukta, darlık yani açlık esnasında şikâyetin câiz olduğuna delil vardır. Hatta bir kimse fakirlik ve benzeri şeylerden ötürü kendisine darlık ve sıkıntı geleceğinden korkacak olursa, faydalı olacağını umduğu kimselere halini açıklaması vacibtir. Nitekim kendisini tedavi alması için, doktora duyduğu rahatsızlıklardan şikâyet etmesinin vacib olması gibi. Böyle bir durum tevekküle aykırı değildir. Ancak bu gibi hallerde şikâyetin bir çeşit kızgınlık ve gazaplanmak suretiyle olmaması şartı vardır. Musibetlerde sabır ve metanet göstermek ise daha güzeldir.²⁹⁴

D- KURAKLIK

Yüce Allah Mü’minûn Sûresi’nde, Mekke’deki müşriklerin inkâr ve inat etmeleri hususunda şöyle buyurmaktadır:

وَلَوْ رَحَّمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجُؤُا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Eğer biz onlara acıyıp da içinde buldukları sıkıntıyı açıversek, mutlaka körleşerek azgınlıklarında direnirlerdi.”²⁹⁵

Bu ayetin tefsirine dair birkaç görüş vardır. O görüşleri şöyle sıralamak mümkündür:

a. İbn Abbâs ve İbn Cerîr rivayet ettiklerine göre ayetteki *ضُرٌّ* kelimesi, kuraklık ve açlık manasındadır. Şöyle denir: Hz. Peygamber Kâfirlere beddua etmesi sebebiyle, onlara kuraklık ve açlık isabet etmiştir.²⁹⁶

²⁹² Yûsuf 12/88.

²⁹³ el-Kurtubî, **age**, XI, 437.

²⁹⁴ el-Kurtubî, **age**, XI, 437-438.

²⁹⁵ Mü’minûn 23/75.

²⁹⁶ el-Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbü’l-Dîn es-Seyyid Mahmûd Şükrî el-Bağdâdî, **Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’ânî’l-Kerîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî**, XXX, 1. baskı, tahkik: Alî Abd’l-Bârî Atiyye, Dâru’l-Kutûbi’l-İlmiyye, Beyrût, 1415/1994, XVIII, 255.

b. Ayetteki ضَرُّ kelimesi, Bedir Savaşı'nda kâfirlerin yenilgileri ve onların büyükleri, zenginleri ve putperestlerinin azap edilmesi ve öldürülmesi sebebiyle, üzülmeleri ve acı çekmeleri demektir. O takdirde “Eğer biz onlara acıyıp da içinde buldukları sıkıntıyı açıversek” ifadesi, Yüce Allah, o putperestleri öldürüldükten sonra tekrar diriltilip dünyaya iade edip kâfirlerin sıkıntılarını ve zararlarını gidermiş olsa anlamındadır. طُغْيَانِهِمْ يَغْمَهُونَ ifadesi ise, yine de o kâfirler sapkınlık ve azgınlıkları içinde bocalayıp durarak daha çok küfre koşarlardı ve Peygamber'e de, müminlere de düşmanlıklarını arttırdılar anlamındadır.²⁹⁷

c. Şöyle de denir: Buradaki ضَرُّ kelimesi, putperestlerini öldürüldüğünü gördükten sonra, kâfirlerin öldürülmek, esir edilmek ve daha fazla sıkıntı yaşamaktan korkmaları demektir.²⁹⁸

d. Başka bir görüşe göre, buradaki ضَرُّ kelimesi, ahiret sıkıntısı ve azabı demektir. Böylece Cenâb-ı Hak, onların, inat ve isrâda, artık dünya yurduna dönüşü olmayan bir noktaya vardıklarına ve içinde buldukları küfürlerinde alabildiğince isrâr ettikleri için, “Geri gönderilseler bile, yine vaz geçirilmek istendikleri şeylere döneceklerdir”.²⁹⁹

E- DENİZ DEHŞETİ

Allah Teâlâ İsrâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهُ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا

*“Denizde size bir sıkıntı dokunduğunda bütün taptıklarınız (sizi yüzüstü bırakıp) kaybolur, yalnız Allah kalır. Fakat sizi kurtarıp karaya çıkarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.”*³⁰⁰

Yüce Allah bu ayette inkârcılara şöyle hitap etmiştir: Ey inkârcılar, müşrikler! “Size denizde bir şiddet isabet ettiği zaman” deryada dalgalar ortaya çıkarak boğulacağınızdan korktuğunuz zaman O Yüce Yaratıcıdan başka kendilerine ibadet eder yalvarır, yakarır olduklarınız kendilerini o kerem sahibi Yaratıcıya ortak sandıklarınız kaybolurlar; onları unutursunuz; sizi O'ndan başka kimsenin kurtaramayacağını

²⁹⁷ el-Âlûsî, XVIII, 255.

²⁹⁸ el-Âlûsî, XVIII, 255.

²⁹⁹ el-Âlûsî, XVIII, 255.

³⁰⁰ İsrâ 17/67.

anlarsınız. Sonra Allah Teâlâ sizi kurtarıp karaya çıkarınca da Allah'ın dininden yüz çevirirsiniz. Yine küfr ve şirke düşersiniz. Gerçekte bu nevi insan çok nankördür. Selamete erdiğinde, kendisini kurtarmış olan Kerim Yaratıcısını birlemeye, ona şükretmeye devam etmez; yine başkalarını o benzersiz mabuda ortak koştuktan geri durmaz.³⁰¹

F- HASTALIK

Enbiyâ Sûresi'nde Yüce Allah, Hz. Eyyûb'un uğradığı dert ile ilgili şöyle buyurmaktadır:

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَلَيْسَ مِنِّي الصُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرِّهِ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِن

عِنْدَنَا وَذَكَرَى لِلْعَابِدِينَ

“Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, "Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisin" diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik.”³⁰²

Ayetteki الصُّرُّ kelimesi, bedende hastalık, zayıflık ve onun gibi zarar demektir.³⁰³

Duadaki en güzel şekil budur. Önce rahmete muhtaç durumunu zikretti. İstedliğini açık açık söylemedi. Sanki o şöyle demişti: “Sen merhamet etmeye ehilsin. Eyyûb da merhamet olunmaya; ona merhamet et. Ondan ona dokunan zararı kaldır.”³⁰⁴

G- SİHİR

Yüce Allah Bakara Sûresi'nde sihrin insanlara zarar vereceğini belirterek şöyle buyurmaktadır:

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ

³⁰¹ Bilmen, Ömer Nasûhî, Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, I-VIII, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul, IV, 209.

³⁰² Enbiyâ 21/83-84

³⁰³ en-Nesefî, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mamûd, **Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl**, I-III, 1. baskı, tahkik: Yûsuf Ali Bidiyvi, Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, Beyrût, 1419/1998, II, 416.

³⁰⁴ en-Nesefî, **age**, II, 416.

Böylece (insanlar) onlardan kişi ile karısını birbirinden ayıracakları sihri öğreniyorlardı. Halbuki onlar, Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi. (Onlar böyle yaparak) kendilerine zarar veren, fayda getirmeyen şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı.”³⁰⁵

Cenâb-ı Allah'ın: “İnsanlar o ikisinden karı ile kocanın arasını ayırdıkları şeyi öğreniyorlardı” âyeti ile ilgili birkaç mesele vardır:

Birinci Mesele: Âlimler bu ayırmanın izahı hususunda iki görüş belirtmişlerdir:

a) Bu ayırma ancak sihrin müessir olacağına inanmakla ve insanın böylece kâfir olması sebebiyle olur. Kişi kâfir olduğu zaman mü'min olan hanımının nikâhı ondan düşer. Bu bakımdan ikisi arasında bir ayrılık meydana gelmiş olur.³⁰⁶

b) Sihri yapan, karı ile kocanın arasını, bâtili hak göstermek, hileler, kışkırtma ve diğer sihir çeşitleri ile ayırır.³⁰⁷

İkinci Mesele: Cenâb-ı Hak, bu şeyi açıkça beyân etmemiştir. Çünkü insanlar o iki melekten, ancak bu kadar sihir öğreniyorlardı. Fakat diğer sihir çeşitlerine de dikkat çekmek için sadece bu çeşidi zikretmiştir. Çünkü insanın hanımına olan ülfeti ve meylinin hertürlü sevginin üzerinde olduğu son derece bilinmektedir. Cenâb-ı Hak bu hususu zikrederek, sihir ile bu kadar ileri derecedeki sevgiye rağmen karı koca arasını açmak mümkün olduğuna göre, başka yerlerde haydi haydi mümkün olduğuna dikkat çekmiştir.³⁰⁸

Ayetteki “Allah'ın izni olmadıkça o sihirle hiç kimseye zarar veremezlerdi” ifadesi ise şöyle açıklanmaktadır:

Allah'ın sonuçları kendisine bağladığı sebeplerden başka, büyücülerin gizli bir gücü yoktur. Onlar bu güçleri ile, insanların kabiliyetini aşan ve onlara verilen güç ve kuvvetin üstünde bazı şeyleri yaptıkları şeklinde onları yanıltıyorlar. Tesadüfen bir kimseye, onların yaptıkları sihirden bir zarar dokunursa, muhakkak ki bu Allah'ın

³⁰⁵ Bakara 2/102.

³⁰⁶ er-Râzî, **age**, III, 239.

³⁰⁷ er-Râzî, **age**, III, 239.

³⁰⁸ er-Râzî, **age**, III, 239.

izniyledir. Yani, sebeplerden birisinin meydana gelmesi ile örfe uygun olan zarar ve fayda gibi sonuçların Allah'ın izni ile olmasıdır.³⁰⁹

Yüce Allah büyücülerin, sebepler dışında güçlerinin olmadığını belirttikten sonra şöyle buyurdu:

“Onlar, kendilerine zarar veren, faydası olmayan şeyleri öğreniyorlardı.” Onlara zarar veriyor. Çünkü o insanlara zarar vermeye sebep olur. İnsanlara zarar vermek de yasaklanmıştır. Allah, ahirette bundan dolayı onlara ceza verir. Kim, insanlara eziyet vermekle meşhur olursa, insanlar ona çok kızarlar ve onun aleyhinde olurlar. Bir açıdan zararlı olan bazı şeyler, başka bir açıdan faydalı olunca ve bazen onun faydası zararından daha büyük olunca, Yüce Allah, zararını ispatladıktan sonra onda fayda olmadığını belirtmiştir.³¹⁰

Büyücülerin yanına sürekli gidip gelen ve onlardan kendileri için faydalar ve düşmanlarına zarar vermelerini isteyen beyinsiz kimselerin aklı olsaydı, kendisi mutsuz olan bir kimsenin, başkasına mutluluk bağışlamasının imkânsız olduğunu anlarlardı. Çünkü bir şeyi olmayan kimse, onu başkasına veremez. Bu onların dünyadaki durumlarıdır.³¹¹

“Andolsun, onu satın alanın ahirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı.” Yani onlar, sihri seçen ve onunla dünya ve ahiret mutluluğuna eriştiğini sanan kimsenin, veya onu Allah'ın kendisine hak dini temel prensipleriyle ve adaletle dayanan şeriatın hükümleriyle değiştirmek isteyen kimsenin ahiret nimetlerinden hiçbir payı yoktur. Çünkü Tevrat da sihri öğrenmeyi yasak etmiştir, onu putlara tapmak gibi saymıştır ve onu yapanların ve cinlere, şeytanlara ve kâhinlere uyanların cezasını şiddetli kılmıştır.³¹²

H- BELA, SIKINTI VE ŞİDDET

İnsanoğlunun başına bir bela geldiği zaman da, belalardan kurtulduğu zaman da çelişkili davranışları vardır. O insanın davranışlarıyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ

³⁰⁹ Reşid Rizâ, Muhammed, **Tefsîru'l-Menâr**, I-XII, 2. baskı, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1366/1947, I, 404-405.

³¹⁰ Reşid Rizâ, **age**, I, 405.

³¹¹ Reşid Rizâ, **age**, I, 405.

³¹² Reşid Rizâ, **age**, I, 405.

“İnsana bir zarar dokunduğu zaman Rabbine yönelerek O’na yalvarır. Sonra kendi tarafından ona bir nimet verdiği zaman daha önce ona yalvardığını unuttur ve Allah’ın yolundan saptırmak için O’na eşler koşar.”³¹³

Buradaki “İnsana” yani kâfire “bir zarar” fakirlik ya da bela türünden bir sıkıntı ve darlık “isabet etse Rabbine dönerek O’na dua eder.” Yani üzerindeki bu darlık ve sıkıntının kaldırılması için yüce Allah’a sığınarak, itaat ederek, O’na yönelerek ve dönerek dua eder. “Sonra ona kendi lütfundan bir nimet verirse” ona birtakım bağışlarda bulunur ve birtakım şeylere malik kılırsa demektir.³¹⁴

“Daha önce ona yalvardığını unuttur” ifadesi, üzerindeki sıkıntının açılmasından önce kendisine dua ettiği Rabbini unuttur demektir.³¹⁵

Bir başka açıklamaya göre; o yüce Allah’a yalvarıp yakarırken yaptığı duayı unuttur, demektir. Yani yüce Allah’a duayı terk eder. Bu durumda fiil ile birlikte mastar (yalvarmasını, ibadet etmesini) anlamını ifade eder.³¹⁶

III- KUR’ÂN’DA ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN VARLIKLAR

Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah, müminler, kâfirler ve tüm insanlar sadece O’na ibadet etmesi, güvenmesi ve O’nun izni olmadan kendilerine hiçbir şey zarar veremeyeceğini bilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Bu başlık altında çok önemli konulardan bahsedilecektir. Onlar şu şekilde iki bölüme ayırmak mümkündür.

A- ALLAH’A ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN KİMSELER

Muhakkak ki her şeyi yaratan ve fayda da zarar da vermeye tek gücü yeten Yüce Allah’tır. O’ndan başka fayda ve zarar verebilecek varlık yoktur. O zayıf ve aciz varlıklar kendilerine fayda ve zarar veremezse, kendilerini yaratmış olan Allah Teâlâ’ya nasıl zarar verebilir?! Bu kesinlikle imkânsızdır.

³¹³ Zümer 39/8.

³¹⁴ el-Kurtubî, **age**, XVIII, 252.

³¹⁵ el-Kurtubî, **age**, XVIII, 253.

³¹⁶ el-Kurtubî, **age**, XVIII, 253.

el-Fîrûzâbâdî'ye göre Kur'ân'da Allah'a zarar vermemek, Allah'ın kıymetini eksiltmemek demektir.³¹⁷ Yüce Allah'a zarar veremeyeceği bildirilen kimseler şöyle belirtilmektedir:

1- Küfürde Yarışanlar

Yüce Allah Peygambere hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَلَا يَخْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْآخِرَةِ وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ. إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“Küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah, onlara ahirette bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük azap vardır. İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azap vardır.”³¹⁸

Ayette “İnkârda yarışanlar”dan maksat küfre iyice dalanlar, küfrünü açığa vurmakta tereddüt etmeyenler, fırsat düştüğünde küfrün gereklerini yerine getirenler, her fırsatta İslâm'a ve müminlere saldırmayı, zarar vermeyi, onları üzmeyi bir yarış konusu haline getirenler, diğer insanların da inkârcı olmaları için gayret gösterenlerdir. Hz. Peygamber, müşriklerin inkârda ısrar etmeleri ve Kur'an'a karşı olumsuz tavır almaları, münafıkların aleyhte propagandaları, İslâm'a tam ısınmamış olanlardan bazı kimselerin dinden dönmeleri ve yahdilerin yıkıcı hareketleri sebebiyle üzülmüyordu. Yüce Allah onların bu tutumlarını “inkârda yarışma” olarak değerlendirmekte, bu ve benzeri ayetlerde Hz. Peygamber'i teselli ederek onların bu düşmanca davranışları karşısında kendini üzmemesini tavsiye etmektedir. Çünkü onlar bu davranışlarıyla Allah'a ve O'nun dinine hiçbir zarar veremezler. Onlar istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır. Onların yaptıklarının vebali kendilerine aittir. Hesaplarını Allah'a kendileri vereceklerdir. Bu sebeple Peygamber'in üzülmeye gerek yoktur.³¹⁹

³¹⁷ el-Fîrûzâbâdî, **Basâir**, III, 469.

³¹⁸ Âl-i İmrân 3/176-177.

³¹⁹ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **Kur'ân Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)**, I-V, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007, I, 720-721.

“İman karşılığında küfrü satın alanlar Allah’a hiçbir zarar veremezler.” ayeti, bir önceki ayetin hem teyidi, hem de daha kapsamlı bir izahı mahiyetindedir.³²⁰

Ayetteki “İman karşılığında küfrü satın alanlar.” ifadesi, imanı küfürle değişenler demektir. “Allah’a hiçbir zarar veremezler.” Bilakis kendilerine zarar verirler.³²¹

2- Allah’a ve Peygamber’e Muhalefet Edenler

Yüce Allah Muhammed Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَآذَوْا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يُضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا

“İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet yolu belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler hiçbir şekilde Allah'a zarar veremezler. Allah, onların amellerini boşa çıkaracaktır.”³²²

Ayetteki zikredilen inkâr edenler, Allah’ın birliğini, Hz. Muhammed’in Peygamberliğini inkâr ettiler ve Allah yolunda insanları men ettiler ve İslam dinini kabul etmelerine engel kesildiler. Kendilerine hidayet belli olduktan sonra Son peygamberin risâleti hakkında nice deliller ve mucizeler gelmesini müteakip Peygambere muhalefette bulundular ve Allah katından desteklenmiş bir zata karşı düşmanlık gösterip durdular. Elbette onlar o fena hareketleriyle Allah’a, dinine ve peygamberine hiçbir zarar vermiş olmadılar. Onlar kendilerini ebedi zararlara aday bırakmış oldular ve bunun farkında da değiller. Yüce Allah o kâfirlerin amellerini iptal edecektir.³²³

3- Dinden Dönenler

Şu ayet münafıkların menfi propagandalarına bir cevap ve onlara kapılanlara yapılmış bir uyarı niteliğindedir:

وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا

³²⁰ Hayreddin Karaman, **age**, I, 721.

³²¹ İbn Kesîr, **age**, III, 276

³²² Muhammed 47/32.

³²³ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **age**, IV, 45.

“Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez.”³²⁴

Bu ayet-i kerime şöyle açıklanmaktadır:

Muhammed sadece bir peygamberdir. Ondan önce de birçok peygamber gelmiştir. Bu peygamberlerin bir kısmı ölmüş bir kısmı da öldürülmüştür. Allah, Muhammed’i öldürürse veya kâfirler onu şehid ederse iman ettikten sonra kâfir mi olacaksınız? Kim dininden dönerse Allah’a zarar veremez. O kendini Allah’ın gazap ve azabına arz ettiği için sadece kendine zarar verir.³²⁵

B- PEYGAMBER’E VE MÜMİNLERE ZARAR VEREMEYECEĞİ BELİRTİLEN KİMSELER

Yüce Allah’ın, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’i ve müminleri, kâfirlerden, münafıklardan ve onlara zarar vermek isteyenlerden kurtarması ve muhafaza etmesi, Peygamber’e ve müminlere, Allah’a itaat etmeleri ve dini tebliğ etmeleri için bir mükafat olarak değerlendirilebilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah, Peygamber ve müminler üzülmeler, korkmalar ve Allah’a güvensinler diye, kâfirlerin ve başkalarının onlara zarar vermeyeceklerini bildirmektedir. Peygambere ve müminlere zarar veremeyecek varlıklar şunlardır:

1- Allah’tan Başka İbadet Edilen Varlıklar

Allah’tan başka ibadet edilen varlıkların kendilerine ve başkalarına fayda ve zarar veremeyeceği bilinmektedir. Burada o varlıkların Peygamber ve müminlere zarar verememesinden bahsedilecektir.

Yüce Allah En’âm Sûresi’nde Peygamber ve müminlere hitaben şöyle buyurmaktadır:

³²⁴ Âl-i İmrân 3/144.

³²⁵ es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü’t-Tefâsîr**, I-III, 4. baskı, Dâru’l-Kur’âni’l-Kerîm, Beyrût, 1402/1981, I, 232.

قُلْ أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا

“De ki: Allah'ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım?”³²⁶

Bu ayetin tefsiriyle ilgili şu görüşler vardır: Kâfirler Hz. Peygamber ve Müslümanları putlara tapmaya davet ediyorlardı. Hz. Peygamber ve Müslümanlar onlara cevap vererek şöyle demişlerdir: Bize fayda ve zarar verme gücüne sahip olan Allah'a ibadet ettikten sonra, O'nu bırakıp bize fayda ve zarar veremeyecek şeylere mi tapalım?!³²⁷

Başka bir görüşe göre, kâfirler Müslümanlardan faydalanmak için ya da Müslümanları korkutmak için ya da Müslümanların Allah'ı bırakmaları ve putlara tapmaları için, onları putlara tapmaya davet etmişlerdir. Ondan sonra Yüce Allah Hz. Peygambere hitaben şöyle buyurmuştur “De ki: Allah'ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım?” Yani kâfirlere de ki: Allah'ı bırakıp ibadet ettiğimiz takdirde bize fayda vermeyecek de ibadet etmediğimiz takdirde bize zarar vermeyecek şeylere mi tapalım?!³²⁸

2- Ehli Kitap ve Münafıklar

İslâm'dan önce Medine'de Araplar'la Yahudiler arasında dostluk anlaşmaları vardı. Müminler İslâm'dan sonra da Yahudilerle bu dostluğu devam ettirmek istediler. Fakat Yahudiler ve münafıklar görünüşte dost gibi davransalar da her fırsatta müminlerin aleyhine çaba harcıyorlar; özellikle Hz. Peygamber'in askerî planları hakkında Müslüman dostlarından edindikleri bilgileri müşriklere ulaştırıyorlardı. Bu sebeple yüce Allah kâfirlerle münafıklara karşı müminleri uyararak onlardan sırlarını söyleyecek kadar samimi dostlar edinmemelerini, onlara karşı ihtiyatlı davranmalarını, gerçekte düşman oldukları halde dost görünenlere sırlarını açmamalarını emretmiştir.³²⁹ Âl-i İmrân Sûresi'nde bu konudan bahseden ayetler şunlardır:

³²⁶ En'âm 6/71.

³²⁷ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî el-Hanefî, **Te'vilâtü Ehli's-Sünne**, I-V, 1. baskı, tahkik: Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1425/2004, II, 132.

³²⁸ el-Mâtürîdî, **age**, II, 132.

³²⁹ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **age**, I, 659.

يَأْيُهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِاللَّانَةِ مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَيْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي ۖ لُدُونَهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ. هَا أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقِيتُمْ أَهْلًا مِنْكُمْ أَلْتَمِسُوا مِنْهُمْ الْإِيمَانَ مِنْ أَلْفَاظِكُمْ لَا تَعْقِلُونَ. إِنْ تَمَسَسْتُمْ حَسَنَةً تَسْؤُهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz, onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz halde sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölü!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir. Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.”³³⁰

Yüce Allah bu ayetlerde Medine'deki Yahudiler ve münafıkların Peygamber'e ve müminlere zarar veremeyeceklerini bildirmiştir. Ayetlerdeki bu konuyla ilgili kısım hakkında şu bilgiler verilmektedir:

İnşâdeki *حَسَنَةً* kelimesi, refah, bolluk, zafer, ganimet ve başka menfaatler anlamındadır. *سَيِّئَةٌ* kelimesi ise, o menfaatlerin karşıtı olan şeylerdir. Bu Yahudilerin ve münafıkların Peygamber'e ve müminlere aşırı düşmanlığına delalet eder. Nitekim müminlere bir iyilik dokunursa, onları kıskanırlar, onların başına bir kötülük gelse de, sevinirler.³³¹

³³⁰ Âl-i İmrân 3/118-120.

³³¹ ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmızı't-Tenzil ve Uyûni'l-Akâvîl fi Vücûhi't-Tenzil*, I-VI, 1. baskı, tahkik: Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd ve diğeri, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998, I, 617.

وَإِنْ تَصْبِرُوا ifadesi, onların eziyetlerine sabrederseniz ya da Allah'ın emrine sabrederseniz demektir. وَتَتَّقُوا ifadesi ise, şirkten sakınırsanız ya da günahlardan sakınırsanız demektir.³³²

لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ifadesinde يَضُرُّكُمْ kelimesi يَضُرُّكُمْ şeklinde de okunmuştur. Birisi durr kelimesinden, birisi de dayr kelimesinden türemiştir. Zeccâc, durr ile dayr aynı anlamdadır, demiştir.³³³

3- Dalalete Düşenler

Bu konuyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ

“Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah size yaptıklarınızı haber verecektir.”³³⁴

Bu ayetin, müminlerin, iman çağrısına olumlu karşılık vermemekte direnen ve kötülükler içinde yüzmeye devam eden inkârcıların durumuna üzülmeleri üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir. Zamanla bazı Müslümanların bu ayeti, nemelâzımcı bir anlayışa kapı aralayacak şekilde yorumlamaya başladıklarını görünce Hz. Ebû Bekir onları uyarıp özetle şunları söylemiştir: Siz bu ayeti gayesinin dışına taşıyor ve yanlış yorumluyorsunuz. Ben Resûlullah'ın “İnsanlar bir kötülüğü görüp de onu engellemezlerse Allah'ın onlara genel bir azap göndermesi yakındır” buyurduğunu duydum.³³⁵

4- Hıyanete Düşenler

Yüce Allah Nisa Sûresi'nde hainlerin Hz. Peygamber'e zarar verememesiyle ilgili şöyle buyurmaktadır:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ

³³² İbnü'l-Cevzî, *age*, I, 448.

³³³ İbnü'l-Cevzî, *age*, I, 448.

³³⁴ Mâide 5/105.

³³⁵ Hayreddin Karaman ve Diğerleri, *age*, II, 27.

*“(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütf ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler.”*³³⁶

Bu ayet önceki ayetlerle ilişkilidir. Hainler hakkında yüce Allah'ın: “Hainlerin savunucusu olma” buyruğu ile: "Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma" ayetleri nazil olmuştur. Burada hitap Peygamber (s.a.v)'e yönelik olmakla birlikte, bundan maksat Peygamberin dışında aynı işi yapan Müslümanlardır.³³⁷

Ayetin iniş sebebi ise şudur:

Bu ayet Tu'me bin Ubeyrik ve ondan yana mücadele eden kavmi hakkında nazil olmuştur. Onlar geceleyin insanlardan gizlenerek Rasulullah (s.a.v)'e gidip O'ndan İbn Ubeyrik'ı ithamından ibra edip bu suçu yahudiye atmasını istemişlerdi. Onlar Peygamber'e yalan söyleyerek arkadaşlarını temize çıkarmaya çalıştılar.³³⁸

Yüce Allah'ın; “Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı” anlamındaki; buyruğunda; “Olmasaydı” kelimesinden sonra gelen kelime, Sibeveyh'e göre mübtedâ olarak merfu'dur. Haberi ise, hafzedilir ve izhar edilmez.³³⁹

Anlamı ise şöyledir: “Eğer” hakka senin dikkatini çekmesi suretiyle “senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı...” demektir. Sana peygamberlik vermesi ve seni koruması (masumiyettir) de denilmiştir.³⁴⁰

“Onlardan bir zümre seni” haktan “saptırmaya çalışırlardı”; çünkü bunlar, Rasulullah (sav)'dan İbn Ubeyrik'ı ithamından ibra edip bu suçu yahudiye atmasını istemişlerdi. Aziz ve celil olan Allah, Rasulüne (salât ve selâm ona) buna dikkatini çekip uyarmak ve bu hususu bildirmek suretiyle lütufta bulundu.³⁴¹

³³⁶ Nisa 4/113.

³³⁷ el-Kurtubî, **age**, VII, 116.

³³⁸ İbnü'l-Cevzî, **age**, II, 196.

³³⁹ el-Kurtubî, **age**, VII, 123.

³⁴⁰ el-Kurtubî, **age**, VII, 123.

³⁴¹ el-Kurtubî, **age**, VII, 123.

“Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar.” Çünkü onlar, sapıkların işlerini yapmaktadırlar. Bunun vebali onlara ve onların üzerinedir. “Ve sana hiçbir zarar veremezler.” Çünkü sen Allah tarafından korunmaktasın.³⁴²

5- Şeytan

Şüphesiz ki şeytan müminlerin ezeli düşmanı olarak tüm çabalarıyla ve hileleriyle müminleri her zaman saptırmaya çalışır. Şeytan kötü fısıltılarla müminleri saptırmaya ve onlara zarar vermeye de çalışır. Şu ayet-i kerimede Yüce Allah kötü fısıltıların şeytandan olduğunu ve O'nun izini olmadıkça, şeytan ve hilelerinin müminlere zarar veremeyeceğini bildirmektedir:

إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“O kötü fısıltılar iman edenleri üzme için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, müminlere hiçbir zarar verebilecek değildir. Öyle ise müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.”³⁴³

Ayetteki النَّجْوَى kelimesinden maksat, Yahudiler ve münafıkların müminleri üzme ve korkutmak için yaptıkları fısıldaşmadır ya da insanın kendisini üzecek gördüğü rüyadır.³⁴⁴

Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Üç kişi olduğunuz takdirde sair insanlarla karışincaya kadar birisi dışarıda tutularak iki kişi kendi arasında -onu kederlendirmesinler diye- fısıldaşmasınlar.”³⁴⁵

IV- KUR'ÂN'DA ZARAR VERİLMEMESİ EMREDİLEN KİMSELER

Malum ki dinimizde insanın kendisine ve başkasına zarar vermesi haram kılınmıştır. Buna delil olarak Kur'ân-ı Kerîm'de birkaç ayet vardır. O ayetler şöyle gösterilmektedir:

³⁴² el-Kurtubî, **age**, VII, 123.

³⁴³ Mücâdele 58/10.

³⁴⁴ el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, **en-Nüket ve'l-Uyûn**, I-VI, tahkik: Abdu'l-Maksûd b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kutûbi'l-İlmiyye, Beyrût, ty, V,491.

³⁴⁵ el-Buhârî, “İstizân”, 47.

Şu ayet insanın kendisine zarar vermesini yasaklayan ayetlerden biridir:

وَلَا تُلْفُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

“Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.”³⁴⁶

Başka bir ayette ise, Yüce Allah şöyle buyurur:

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”³⁴⁷

İnsanın hem maddi, hem de manevi olarak başkasına zarar vermesini yasaklayan ayetlere misal ise şu ayettir:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hakimlere (rüşvet olarak) vermeyin.”³⁴⁸

Başka bir ayette ise, Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْمُسْتَوْقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا

“Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğeri alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da diğeri kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir. Ey iman edenler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin giybetini yapmayın.”³⁴⁹

³⁴⁶ Bakara 2/195.

³⁴⁷ Nisa 4/29.

³⁴⁸ Bakara 2/188.

³⁴⁹ Hucurât 49/11-12.

Allah (c.c) Kur’ân-ı Kerîm’de bir takım insanlara zarar verilmemesi için dikkat çekmektedir. Çünkü yaşadıkları durum, onlara zarar verilmeye sebep olur. Bunun gibi insanlar hakkında şu bilgiler verilmektedir:

A- ANNE VE BABA

Bu konuyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurur:

لَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ

“Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın”³⁵⁰

Ayetteki وَلَا تُضَارُّ وَالِدَهُ بِوَلَدِهَا ifadesi, kadın çocuğun babasının yetiştirmesini engellemek için, çocuğunu ona vermemeye kalkışmamalıdır demektir. وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ ifadesi ise, erkek sırf çocuğun annesine zarar vermek maksadıyla çocuğu annesinden çekip almaya kalkışmamalıdır demektir.³⁵¹

B- KÂTİP VE ŞAHİTLER

Kâtip ve şahitlere zarar verilmemesinden bahseden ayet şudur:

وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ

“Alış-veriş yaptığımız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin.”³⁵²

Bu ayetin tefsirine dair iki görüş vardır:

Birincisi şu manadadır: Yazan kendisine söylenenden farklı yazmasın, şahit de işittiğinde farklı şahitlikte bulunmasın. Veya bunlar bildiklerini tamamen gizlemeye kalkışmasınlar. İkincisi: katip ile şahide zarar verilmesin manasındadır.³⁵³

C- İDDET BEKLEYEN BOŞANMIŞ KADINA ZARAR VERİLMEMESİ

Kur’ân-ı Kerîm’de boşanan kadına zarar verilmemesi konusuyla ilgili iki ayet vardır. Yüce Allah birinci ayette şöyle buyurur:

وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا

³⁵⁰ Bakara 2/233.

³⁵¹ İbn Kesîr, **age**, II, 376.

³⁵² Bakara 2/282.

³⁵³ İbn Kesîr, **age**, II, 511.

“Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın.”³⁵⁴

Bu ayette Allah Teâlâ erkeklere emrederek “fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın” buyuruyor. Bu ayet hakkında İbn Abbas, Mücâhid, Dahhâk ve Mukâtil b. Hayyân ile daha başkaları şöyle demişlerdir: Önceleri koca, karısını boşardı ve iddetinin bitmesine yakın bir vakitte, başkasına gitmesini önlemek ve ona zarar vermek amacıyla nikâhı altına alırdı. Sonra tekrar boşar ve kadın tekrar iddet beklerdi. İddetinin bitimine yakın vakitte iddetinin uzaması için tekrar boşardı.³⁵⁵ Ayette bu davranışlar yasaklanmaktadır.

Diğer ayet ise şudur:

وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِضَيِّقِهِنَّ عَلَيْهِنَّ

“Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.”³⁵⁶

Ayetteki “Kendilerine zarar vermeye kalkışmayın” ifadesi, imkânınız geniş iken onları mesken ve nafaka hususunda sıkıştırmayın, demektir.³⁵⁷

D- VARİSLER

Bu konuyla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

مَنْ بَعْدَ وَوَلِيَّةٍ يُوَلِّي بِمَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَوَلِيَّةٍ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ خَلِيمٌ

“(Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir.”³⁵⁸

Ayetteki “zarar vermeksizin yapılan vasiyet” ifadesi hakkında şu bilgiler verilmektedir: Varisleri zarara sokmak için terekenin üçte birden fazlasını vasiyet etmek, varislerin muvafakatleri bulunmayınca geçerli olmaz. Varisleri mirastan mahrum bırakmak için başkalarına yoktan borç ikrar etmek câiz değildir. Bu, varisler hakkında bir zarardır.³⁵⁹

³⁵⁴ Bakara 2/231.

³⁵⁵ İbn Kesîr, **age**, II, 368.

³⁵⁶ Talâk 65/6.

³⁵⁷ İbnü'l-Cevzî, **age**, VIII, 296.

³⁵⁸ Nisa 4/12.

³⁵⁹ Bilmen, **age**, II, 28.

V- KUR'ÂN'DA DURR KAVRAMINA YAKIN ANLAMLI KELİMELER

Bu Bölümde Kur'ân'da zarar anlamına gelen şerr, sû', ezâ, ism, seyyie, b'es ve anet kavramları ele alınacak ve bunların durr kavramı ile ilişkisine değinilecektir.

A- ŞERR

Şerr kelimesi, Râğıb el-İsfahânî'nin tarif ettiğine göre, hiç kimsenin arzulamadığı, istemediği, herkesin uzak durduğu, içtinap ettiği veya imtina ettiği bir şeydir demektir.³⁶⁰ Kısaca şer insanın uğradığı zarar ve kötülüktür.

Şerr kelimesi şu ifadelerde kullanılmaktadır:

رَجُلٌ شَرِيْرٌ ifadesi, şerli işler yapan adama denir. قَدْ أَشْرَثَهُ ifadesi ise, ona şer isnat ettim demektir.³⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'de Şerr kelimesi zarar anlamına gelmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَخَلِيقٌ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

“Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır. Ona bir hayır dokunduğunda da eli sıkıdır.”³⁶²

Ayetteki إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ ifadesi, ona fakirlik, hastalık, şiddet, bela, sıkıntı ve onun gibi başka zararlar dokunduysa demektir.

B- SÛ'

Sû' kelimesi, insanın üzüntü, keder veren her türlü dünyevi ve uhrevi işler, ve ruhsal, bedensel, bir malın veya çok sevilen birinin kaybı gibi hâricî (insanın dışında gerçekleşen) haller demektir.³⁶³

Sû' kelimesinden türeyip hasenenin zıddı olan seyyie kelimesi, çirkin, fena veya kötü fiil, amel ya da iş anlamına gelir.³⁶⁴

³⁶⁰ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 448.

³⁶¹ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 448.

³⁶² Meâric 70/19-21.

³⁶³ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 441.

³⁶⁴ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 441.

Arapça'da şöyle denir: ساءه كذا Ona hoşlanmayacağı, nahoş, kötü veya iğrenç bir şey yaptı, demektir. Onu gücendirdi, üzdü, kederlendirdi de demektir. أسأت إلى فلان ise, ona kötülük, fenalık ettim veya kötü bir şekilde davrandım demektir.³⁶⁵

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضَلَّلَ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ

“Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile birlikte başka ilah mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz!”³⁶⁶

İbnu'l-Cevzî'ye göre bu ayetteki وَيَكْشِفُ السُّوءَ ifadesi, insanın kendisine dokunan zararı kaldıran demektir.³⁶⁷

C- EZÂ

Ezâ kelimesi, bir canlının nefesine, cismine ya da kazancına servetine ilişen dünyevi ya da uhrevi zarar demektir.³⁶⁸

Fiil olarak أذيتُه أذيه şeklinde kullanılır. Bu fiilin mastarı ise, إيداء أذى أذية şekillerinde gelir.³⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de ezâ kelimesinin geçtiği ayetler, insanlara maddi ve manevi eziyet veya zarar verecek şeylerden bahsetmektedir. O ayetlere misal şudur:

لَنْ يَضُرُّوَكُمْ إِلَّا أذى

“Onlar size eziyetten başka bir zarar veremezler.”³⁷⁰

Bu ayetteki eziyet zararın bir çeşidi anlamındadır. Buradaki eziyet kelimesi, sövmek demektir.³⁷¹

³⁶⁵ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 442.

³⁶⁶ Neml 27/62.

³⁶⁷ İbnu'l-Cevzî, **age**, s. 368.

³⁶⁸ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 71.

³⁶⁹ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 72.

³⁷⁰ Âl-i İmrân 3/111.

³⁷¹ İbnu'l-Cevzî, **age**, s. 162.

D- İSM

İsm, sevabı geciktiren ya da yavaşlatan fiillerin adıdır, günah, suç veya kabahat anlamındadır. Çoğulu آثم şeklinde gelir.³⁷²

Fiil olarak اثم şeklinde kullanılır. Bu fiilin mastarı اثم ve اثم şekillerinde, ismi faili ise, اثم، اثم، اثم، اثم şekillerinde gelir.³⁷³

Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Bir, nefsin rahatlamak, huzur bulmak ya da sakinleşmek için kendisine dayandığı, itimat ettiği, güvendiği şeydir. İsm ise, kalbe huzursuzluk veren şeydir.”³⁷⁴

Hz. Peygamber’in bu sözü, birrin ve ismin hükmünü ifade etmektedir.³⁷⁵

Yüce Allah’ın içki ve kumar ile ilgili şu buyruğundaki ism kelimesi, zarar anlamındadır.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا

“Sana, içki ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”³⁷⁶

E- SEYYİE

Seyyie kelimesi, hasene kelimesinin karşıtı olup çirkin fena veya kötü fiil, amel veya iş demektir.³⁷⁷ Yine seyyie kelimesinin, insanlar için zararlı olan şeyler anlamındadır.

Allah Teâlâ kâfirleri korkutarak şöyle buyurur:

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ

“Bir de senden, iyilikten önce kötülüğün acele gelmesini istiyorlar. Oysa onlardan önce ibret alınacak birçok azap gelip geçmiştir.”³⁷⁸

³⁷² Râğıb el-İsfahânî, age, s. 63.

³⁷³ Râğıb el-İsfahânî, age, s. 63.

³⁷⁴ Muslim, “el-Bir ve’s-Sıle ve’l-Âdâb”, 2553.

³⁷⁵ Râğıb el-İsfahânî, age, s. 64.

³⁷⁶ Bakara 2/219

³⁷⁷ Râğıb el-İsfahânî, age, s.441.

Ayetteki سَيِّئَةٌ kelimesi, Allah'ın, Peygamber'e karşı gelen müşriklere vereceği bela ve azaptır demektir. الْحَسَنَةُ kelimesi ise, Afiyet ve bolluk anlamındadır.³⁷⁹

F- BE'S

البأساء، البؤس، البأس kelimeleri, Şiddet (güç, kuvvet, yiğitlik, cesaret, darlık, güçlük veya zorluk) ve mekruh (hoşlanmayan veya tiksiniilen) anlamındadır. “البؤس” kelimesi daha çok fakirlikle ve savaşla ilgili, “البأس ve البأساء” kelimeleri ise, nikâyetle (düşmanı kılıçtan geçirirken, öldürüp yaralarken gösterilen yiğitlikle, cesaretle ilgili kullanılır.³⁸⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de “البؤس” kelimesi geçmiyorken “البأس ve البأساء” kelimeleri birkaç ayette geçmektedir. O kelimelerin geçtiği ayetlere misal olarak şu ayeti göstermek mümkündür:

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالصَّرَاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ

“zorluk ve sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır.”³⁸¹

Bu ayet zararın birkaç çeşidi ihtiva etmiştir. Ayetteki الْبَأْسَاءِ kelimesi, şiddet ve sıkıntı, الصَّرَاءِ kelimesi, zor durum veya zarar veren durum, الْبَأْسِ kelimesi ise, savaş ve düşmanla karşılaşmak anlamındadır.³⁸²

G- ANET

Bu kelime عَنِتَّ fiilin mastarıdır. Arapça'da şöyle denir: عَنِتَّ فَلَانٌ و يَعْنتُ عَنَّا yani kişi helak olma, ölüm korkusu duyulan bir işin içine düştü. أَعْنَتُهُ غَيْرُهُ ifadesi ise, başkası onu zorluk ve sıkıntıya soktu demektir.³⁸³

³⁷⁸ Ra'd 13/6.

³⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, **age**, s. 162.

³⁸⁰ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s.441.

³⁸¹ Bakara 2/171.

³⁸² el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, **Mehâsinu't-Te'vîl**, I-IX, 2. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003, I, 485.

³⁸³ Râğıb el-İsfahânî, **age**, s. 589.

Yüce Allah şu ayette münafıkların ve Ehl-i kitabın müminlerinin zorluğa ve sıkıntıya düşmeleri istemelerini zikretmektedir:

وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ

“Hep sıkıntıya düşmenizi isterler.”³⁸⁴

Ayetteki عَنِتُّمْ ifadesi, Onlar size zarar verecek ve zor gelen şeyleri severler demektir.³⁸⁵

³⁸⁴ Âl-i İmrân 3/118.

³⁸⁵ eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr**, I-V, tahkik: Abdurrahmân Umayrah, Dâru'l-Vefâ, yy, ty, I, 615.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
NEF' VE DURR KAVRAMLARIYLA İLGİLİ DİĞER KONULAR
VE BUNLARIN İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ

I- NEF' VE DURR KAVRAMLARIYLA İLGİLİ DİĞER KONULAR

A. FAYDA VE ZARARIN KAYNAĞI

Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiği gibi, insana fayda ve zarar verecek kaynaklar çoktur. Hayattaki her şey insan için, ya faydalı ya da zararlı ya da aynı zamanda bir yönden faydalı diğer yönden zararlı olur. Ancak Allah'ın dilediğinden başka bu kaynakların insan için ne faydası ne de zararı olur.

İnsan, kendisine dokunan iyilik ve faydanın Allah'tan olduğunu unutup kendi ilmine ve gücüne nispet eder. Ancak ona bir kötülük ve zarar dokunduğu zaman, der ki: Bu Allah'ın takdiridir. Kesinlikle bu insanın nankörlüğüdür.

Şu iki ayette insana dokunan iyilik, fayda ve zararın kaynağı belirtilmektedir:

وَإِنْ تُصِيبُهُمْ حَسَنَةٌ يُقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
خَدِيثًا . مَا أَتَاكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَتَاكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ

*"Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır" derler. Onlara bir kötülük gelirse, "Bu, senin yüzündendir" derler. (Ey Muhammed!) De ki: "Hepsi Allah'tandır." Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar! Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir."*³⁸⁶

Ayetteki Yüce Allah'ın: "Eğer onlara bir iyilik dokunursa bu Allah'tandır derler" buyruğu şu demektir: Münafıklara bolluk isabet edecek olursa bu Allah'tandır, derler. "Şayet onlara bir kötülük dokunursa" bir kuraklık baş gösterir ve yağmur yağmayacak olursa, "bu da sendendir" derler. Yani "Bu musibet bize senin ve arkadaşlarının uğursuzluğu dolayısıyla isabet etmiştir" derler.³⁸⁷

Buradaki iyilikten kastın, esenlik ve güvenlik, kötülükten kastın ise hastalıklar ve korku olduğu söylendiği gibi, iyilikten kasıt zenginlik, kötülükten kasıt fakirliktir de denilmiştir. İyilikten kastın nimet ve zafer, Bedir günü elde edilen ganimet, kötülükten

³⁸⁶ Nisa 4/79.

³⁸⁷ el-Kurtubî, age, III, 467.

kastın ise belâ, sıkıntı ve Uhud günü öldürülmek olduğu söylendiği gibi, iyilikten kasıt, bolluk, rahatlık, kötülükten kasıt da, darlık, sıkıntı ve hastalık olduğu da söylenmiştir.³⁸⁸

İbn Abbas der ki: “Bu sendendir” ifadesi, “Senin kötü irade ve tasarrufundan dolayıdır” anlamına gelir. “Bu sendendir” buyruğu, belirttiğimiz gibi, senin uğursuzluğunun getirdiğidir. Yani, senin uğursuzluğun gelip bizi bulmuştur, anlamında olduğu da söylenmiştir. Onlar bu sözlerini uğur ile ilgili kanaatleri dolayısıyla söylemişlerdi.³⁸⁹

Yüce Allah: “De ki: Hepsi Allah’tandır” buyurmaktadır. Yani darlık, bolluk, zafer ve yenilgi hep Allah’tandır. Allah’ın kaza ve kaderi iledir.³⁹⁰

Yüce Allah’ın: “Sana gelen her iyilik Allah’tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir” buyruğunun anlamı ise şudur: Ey Muhammed! Sana gelen bolluk, verimlilik, sağlık ve esenlik, Allah’ın sana olan lütfu ve sana olan ihsanı ile gelip seni bulur. Yine sana isabet eden kuraklık ve sıkıntı da, işlemiş olduğun ve bundan dolayı da cezaya çarptırıldığın bir günah sebebiyledir.³⁹¹

Hitap Peygamber (s.a.v)’e olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. Yani, ey insanlar! Sizi gelip bulan bolluk ve geniş rızık, Allah’ın size olan lütfundandır. Size gelip çatan kuraklık ve dar rızık kendinizdendir. Yani sizin işlemiş olduğunuz günahlardan dolayı bu başınıza gelmiştir.³⁹²

İnsana dokunan fayda ve zarar Allah’ın takdiri olduğu için, onları gidermek de Allah’ın takdiridir. Bu hususta Yüce Allah En’âm Sûresi’nde Peygamber’e hitaben şöyle buyurmaktadır:

وَإِنْ يَمَسُّنَكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمَسُّنَكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Şayet Allah sana bir zarar dokundursa bunu O’ndan başka giderecek yoktur. Fakat sana bir hayır dokunduracak olsa onu da kimse gideremez. Bil ki O her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁹³

³⁸⁸ el-Kurtubî, **age**, III, 467.

³⁸⁹ el-Kurtubî, **age**, III, 468.

³⁹⁰ el-Kurtubî, **age**, III, 468.

³⁹¹ el-Kurtubî, **age**, III, 468.

³⁹² el-Kurtubî, **age**, III, 468.

³⁹³ En’âm 6/17.

Bu ayete göre, Zarar (belâ), elem, hüzn, korku ve veyahut da bunlardan birine sebebiyet veren şeye denir. Fayda, lezzet, sevinç ve bu ikisine veya birisine sebebiyet veren şeye denir. Hayır ise, zararı giderme ve faydayı elde etme arasında müşterek olan şeye denir. Durum böyle olunca, insanın ya zarar ya da hayırda olduğu hususu sabit olmuş olur. Çünkü zararın giderilmesi, ister kendisinde lezzet bulunsun, isterse bulunmasın, hayırdır. Bu sabit olunca, şüphe yok ki Allah Teâlâ, zararın azının da çoğunun da, ancak Allah'ın sayesinde def edilebileceğini, az olsun çok olsun, hayrın da yine ancak Allah sayesinde elde edilebileceğini beyan etmiştir.³⁹⁴

Bunun delili şudur: Varlıklar, ya “vâcibu'l-vücûd”dur, ya da “mümkünü'l-vücûd”dur. Vacibu'l-vücud olan tek (Allah)'tır. Binâenaleyh O'nun dışındaki her şey “mümkünü'l-vücûd” (var olması da, olmaması da mümkün olan varlıklardır). Mümkünü'l-vücûd olanlar ise, ancak vâcibu'l-vücûd olanın yaratmasıyla var olur. O halde, Cenâb-ı Hakk'ın dışında kalan her şey O'nun yaratması ve var etmesiyle mevcut olmuştur. Binâenaleyh bütün zararların giderilmesinin ve bütün hayırların ve menfaatların elde edilmesinin, ancak O'nun sayesinde olabileceği sabit olur. Böylece bu açık aklî delil ile de, ayetin gösterdiği mananın doğruluğu sabit olur.³⁹⁵

Bu konuyla ilgili eğer, “Biz bazen insanın, başına gelen zararı, malı, adamları ve yardımcıları sayesinde savuşturduğunu, yine bazen kendi gayreti ve başkalarının yardımı ile hayır (fayda) elde ettiğini görüyoruz. Bu durum, ayetin umûmî (herkes için söz konusu) oluşunu zedelemektedir. Hem sonra zararların en büyüğü inkârdır. Binâenaleyh bunun da ancak Allah'ın yardımı ile defedilebileceğinin söylenilmesi gerekir. Yine hayırların en büyüğü imandır. Binâenaleyh bunun da, ancak Allah'ın yaratması ile elde edilebileceğinin söylenmesi gerekir. Durum böyle olunca da, insanın küfründen dolayı bir ikâba, imanından dolayı da her hangi bir mükafaata müstahak olmaması gerekir. Yine biz insanların, ilaçlardan istifade edebildiklerini ve zehir içmekle zarara uğradıklarını görmekteyiz. Bütün bu durumlar, ayetin zahirî manasını zedelemektedir” denilir ise, bunlara şöyle cevap verilir:³⁹⁶

³⁹⁴ er-Râzî, **age**, VII, 181-182.

³⁹⁵ er-Râzî, **age**, VII, 182.

³⁹⁶ er-Râzî, **age**, VII, 182.

“İnsan, herhangi bir işi ancak kendisinde o fiili yapmaya götüren bir saik (niyet v.b.) mevcut olduğu zaman yapabilir. Çünkü fiilin sebepsiz meydana gelmesi imkânsızdır. İnsanın (kalbinde) meydana gelen saik ise, ancak Allah’tandır.³⁹⁷

Bu ayette Allah Teâlâ, zarar ve hayrın dokundurulmasından bahsetmiş, fakat zararı (belayı), hayırdan şu iki şey ile ayırmıştır:³⁹⁸

a- O, zararı hayırdan önce zikretmiştir ki bu, her zararın peşinden mutlaka bir hayır ve selametın gerçekleşeceğine delâlet eder.³⁹⁹

b- O, zararın (belânın) dokundurulması ile ilgili olarak, “O (zararı). Ondan başka giderecek yoktur” buyururken, hayrın dokundurulması ile ilgili olarak “(Bil ki) O, her şeye hakkıyla kadirdir” buyurmuştur. Böylece hayır hususunda, kendisinin her şeye kadir olduğunu ortaya koymuştur ki bu, Allah’ın insanlara hayrı vermeyi dilemesinin, zararı ulaştırmayı dilemesinden daha çok ve fazla olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar, Allah’ın iradesinin daha çok rahmet tarafında bulunduğu delâlet etmektedir.⁴⁰⁰

B. ALLAH’IN NÂFİ’ VE DÂRR İSİMLERİ

Bu başlık altında Esmâ’ul-Hüsna içinde yer alan Allah’ın Nâfi’ ve Dârr isimlerinden bahsedilecektir.

İsmın çoğulu olan esma ile “en güzel” anlamındaki hüsna kelimelerinden oluşan Esmâ’ul-Hüsna terkibi, Allah’ın isimleri için kullanılır. Naslarda Allah’a nisbet edilen isimleri ifade eder. Sadece Kur’an’da geçen ilahi isimler 100’den fazladır. Muhtelif hadislerde Allah’a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. Esmâ’ul-Hüsna terkinin, geniş anlamıyla bunların hepsini kapsamakla birlikte terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği kabul edilir.⁴⁰¹

³⁹⁷ er-Râzî, **age**, VII, 182.

³⁹⁸ er-Râzî, **age**, VII, 182.

³⁹⁹ er-Râzî, **age**, VII, 182.

⁴⁰⁰ er-Râzî, **age**, VII, 182.

⁴⁰¹ Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsna” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, C. XI, İstanbul, 1995, s. 404.

Kur’ân-ı Kerim’de Esmâ’ul-Hüsna terkinin geğtiği ayetlere misal olarak şu ayeti göstermek mümkündür:

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُوا اللّٰذِينَ يُلْحَدُونَ فِي الْأَسْمَاءِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“En güzel isimler Allah’ındır, o halde bu isimlerle O’na dua edin. O’nun isimleri konusunda ilhâda düşenleri/haktan sapanları terkedin. Onlar işlediklerinin cezasını çekeceklerdir.”⁴⁰²

Başka bir misal ise şu ayettir:

قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

“De ki: “İster Allah deyin, ister Rahman deyin, hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O’nundur.”⁴⁰³

Esmâ’ul-Hüsna’yla ilgili Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:

“Allah’ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bunları ezberleyip benimseyen (ihsa) cennete girer.”⁴⁰⁴

Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın Nâfi’ ve Dârr isimleri geçmemiştir. Yüce Allah’ın “Allah size bir zarar gelmesini diler veya bir fayda elde etmenizi murat ederse O’na karşı kimin bir şey yapmaya gücü yetebilir?”⁴⁰⁵ buyruğundaki darr ve nef kavramları ise irade sıfatı yoluyla zat-ı ilahiyye’ye izafe edilmiştir.⁴⁰⁶

Allah’ın Nâfi’ ismiyle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Sözlükte nâfi’ kelimesi, “fayda vermek” anlamındaki nef kökünden türeyen nafi’ kelimesi “fayda veren” demektir. Allah’a nisbet edildiğinde “dilediği mahluka hayırlı ve faydalı şeyi veren” manasına gelir.⁴⁰⁷

⁴⁰² A’râf 7/180.

⁴⁰³ İsrâ 17/110.

⁴⁰⁴ el-Buhârî, “eş-Şurût”, 19.

⁴⁰⁵ Topaloğlu, Bekir, “Nâfi’” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 286.

⁴⁰⁶ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 285.

⁴⁰⁷ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 286.

Dârr ve Nafi' isimleri Fahrüddîn er-Râzî'nin de belirttiği gibi övgü ifade eden isimlerdir, zira bu isimlerin içerdiği kudrete sahip bulunmayan bir varlığın kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olması mümkün değildir.⁴⁰⁸

Âlimler Dârr isminin Nafi' ile birlikte Allah'a nisbet edilmesinin gereğini vurgularken Nafi'in tek başına kullanılmasını sakıncalı görmemişlerdir.⁴⁰⁹

Nafi' ismine, “zararlı gibi görünen bir şeyi isabetli fakat sezilmez yollarla faydalı hale getiren, çaresizlerin imdadına yetişen ve ihtiyaçtan fazlasını lütfeden” gibi manalar da verilmiştir.⁴¹⁰

Fiili sıfatlar çerçevesine giren Nafi' ismi Cebbar, Latîf, Muğnî, Mu'iz, mukît ve Rezzâk isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.⁴¹¹

Allah'ın Dârr ismiyle ilgili bilgiler şöyle verilmektedir:

Sözlükte dârr kelimesi, “zarar vermek” anlamındaki darr veya durr manasından sıfat olup “zarar veren” veya “elem ve zarar verici şeyleri yaratan” demektir.⁴¹²

Dârr ile nâfi' isimleri arasında bulunan sıkı münasebet onların birlikte kullanılması sonucunu doğurur. Dârr ismi nâfi' kelimesinin aksine tek başına kullanılmaz. Buna göre zarar verme kavramı Kur'an'da ve bazı hadislerde Allah'a nisbet edilmekte, ancak müstakil bir isim veya sıfat niteliği taşımamaktadır. Nitekim Ebû Abdullah el-Halîmî de Allah'ın tek başına nâfi' ismiyle anılmasının caiz, tek başına dar ismiyle anılmasının ise memnu olduğunu kaydeder.⁴¹³

Allah'ın doksan dokuz ismi içinde “Rahmân – Rahîm” gibi anlamları birbirine çok yakın olanlar yanında “Dâr – Nâfi’”, “Kâbız – Bâsıt” (rızkı daraltan - genişleten), “Muhyî – Mümît” (yaşatan - öldüren) gibi karşıt anlamlı iki kelime şeklinde kullanılanlar da vardır. Bu sonuncular bir çelişkiyi değil, birbirinin zıddı veya alternatifi olan varlık ve olayların düzenli ve ahenkli işleyişinden ibaret bulunan kâinatın Allah ile münasebetini dile getirir.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 286.

⁴⁰⁹ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 286.

⁴¹⁰ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 286.

⁴¹¹ Topaloğlu, **agm**, DİA, XXXII, 286.

⁴¹² Topaloğlu, Bekir, “Dâr” **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. VIII, İstanbul, 1993, s. 481.

⁴¹³ Topaloğlu, **agm**, DİA, VIII, 482.

⁴¹⁴ Topaloğlu, **agm**, DİA, VIII, 482.

Bu açıdan Dâr ismi, “zarar veren” şeklinde değil “zarar verici olanları da dâhil olmak üzere her şeyi yaratan, kâinatı karşılıklı etki-tepki münasebeti içinde düzenleyip yöneten” tarzında anlaşılmalıdır. Dârr bu muhtevası ile Allah’ın kevnî isimleri grubuna girer.⁴¹⁵

C. ALLAH’IN FAYDA VE ZARAR VERMESİNİN SEBEBİ VE AMACI

Muhakkak ki Allah’ın yaptığı ve takdir ettiği her şeyin bir sebebi ve amacı vardır. Ancak bu sebepler ve amaçların bir kısmı belirtilmiş, diğeri ise belirtilmemiştir. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de fayda ve zarar vermesinin sebebini ve amacını açıklamıştır. Şu ayetler Yüce Allah’ın insana hayır ve şer, iyilik ve kötülük, fayda ve zarar dokundurmasının sebebi ve amacından bahsetmektedir:

Yüce Allah, müminleri hayırla ve şerle, iyilikle ve kötülükle, fayda ve zarar vermekle imtihan etmesiyle ilgili şöyle buyurur:

وَنَبَلُّوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

“Sizi bir imtihan olarak şer ile de hayır ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.”⁴¹⁶

İbn Kesîr şöyle demiştir: Ayetteki وَنَبَلُّوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ifadesi, “Bizler, şükür ve sabrınızın nasıl olduğuna bakmak için, sizleri darlıkla ve bollukla, helal ile ve haram ile, hidayet ile ve dalalet ile sınarız” demektir.⁴¹⁷

Şu ayette ise Allah Teâlâ Yahudileri hayırla ve şerle, iyilikle ve kötülükle, fayda ve zarar vermekle imtihan ettiğini belirtmiştir:

وَبَلَّوْنَاَهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

“Kötülüklerinden belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik”⁴¹⁸

⁴¹⁵ Topaloğlu, **agm**, DİA, VIII, 482.

⁴¹⁶ Enbiyâ 21/35.

⁴¹⁷ İbn Kesîr **age**, IX, 403.

⁴¹⁸ A’râf 7/168.

Ayetteki بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ifadesi, “onları hem iyiliklerle” yani, bolluk ve afiyet ile “hem de kötülüklerle” yani, kuraklık, türlü zorluk ve sıkıntılarla “imtihan ettik” demektir. “Kötülüklerinden belki dönerler diye” ifadesi ise, “küfürlerinden vazgeçip geri dönerler diye” demektir.⁴¹⁹

Yüce Allah bu iki ayette, müminlere ve Yahudilere, hayır ve şer, iyilik ve kötülük, fayda ve zarar vermesinin sebebinin imtihan olduğunu belirtmektedir. Amacı ise, müminler için şükürlerini ve sabırlarını ölçmek, Yahudiler için küfürlerinden ve kötülüklerinden vazgeçmelerini sağlamaktır.

Bu ayetlere benzer bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَالَهُمْ يَتَضَرَّعُونَ

“Andolsun, senden önce bir takım ümmetlere de peygamberler gönderdik. (Peygamberlerini dinlemediler.) Sonunda, yalvarsınlar da tövbe etsinler diye onları şiddetli yoksulluk ve darlıklarla yakaladık.”⁴²⁰

Yüce Allah bu ayetin bahsettiği ümmetleri şiddetli yoksulluk ve darlıklarla yakalamasının sebebinin Peygamberlerini dinlememeleri ve yalanlamaları olarak belirtmektedir. Amacı ise tövbe etmeleri olarak belirtmektedir.

Ayetteki بِالْبَأْسَاءِ kelimesi, korku, fakirlik ve açlık anlamındadır. ضَرَّاءٌ kelimesi ise, bela, hastalık, açlık, can ve mal kaybı anlamındadır.⁴²¹

D. İNSANLARIN FAYDA VE ZARAR KARŞISINDAKİ TUTUMLARI

Daha önce denildiği gibi, Yüce Allah’ın insanlara, hayır ve şer, iyilik ve kötülük, fayda ve zarar vermesinin sebebi onlara imtihan olarak belirtilmiştir. O imtihanın sonucu, insanların, Allah’ın onlara verdiği hayır ve şer, iyilik ve kötülük, fayda ve zarar karşısındaki tutumlarına göredir. Müminler iyi ve kötü, zararlı ve faydalı, geniş ve dar, acı ve tatlı her durumda Allah’ı hatırlayıp, ibadet, dua, tövbe, hamd, şükür gibi davranışlarla O’na yönelmektedirler. Diğer insanlar ise, geniş, faydalı ve iyi bir

⁴¹⁹ el-Kurtubî, **age**, IX, 370.

⁴²⁰ En’âm 6/42.

⁴²¹ İbnu’l-Cevzî, **age**, III, 38.

durumda olduklarında Allah'a şükretmezler ve nankörlüklerine devam ederler. Yine onlar zor, dar, şiddetli, acı ve sıkıntılı bir durumda olduklarında Allah'ı hatırlayıp O'na dua ederlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuyla ilgili şu ayetler vardır:

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُفُوسًا

“İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirip yan çizer. Kendisine şer dokununca da umutsuzluğa düşer.”⁴²²

Bu ayetteki “insan”dan maksat, kâfirlerdir. Buna binaen *وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ* ifadesi, kâfirlere bol nimet verdiğimizde veya dünyada onlardan azabı kaldırdığımızda anlamındadır. Ayetteki *أَعْرَضَ* kelimesi ise, Allah'a dua etmekten yüz çevirdi ya da nimetten yüz çevirdi demektir. O nimetin ise Hz. Muhammed'in peygamberliği olduğu ifade edilmiştir. Yine ayetteki *وَنَأَى بِجَانِبِهِ* ifadesi, imandan uzaklaştı demektir. *وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يُفُوسًا* ifadesi ise, ona fakirlik ya da hastalık dokununca, Allah'ın rahmetinden umudu keser demektir.⁴²³

Başka bir ayette Yüce Allah şöyle buyurur:

لَا يَسْأَلُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَفُوسَ قَنُوطًا . وَلَئِنْ أَدْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَهُنَّ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ . وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ

“İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır. Andolsun! Başına gelen bir zarardan sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tattırsak mutlaka "Bu benim hakkımdır, Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Andolsun, biz inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve andolsun, onlara mutlaka ağır azâptan

⁴²² İsrâ 17/83.

⁴²³ es-Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, **Bahru'l-Ulûm**, I-III, 1. baskı, tahkik: Alî Muhammed Muavvaz ve diğerleri, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1413/1993, II, 281.

tattıracağız. İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de yalvarmaya koyulur."⁴²⁴

Ayetlerdeki ilâhî vahyin terbiyesinden geçip gönül zenginliğine ulaşamamış, ruhsal arınmasını gerçekleştirememiş insanın dünyevî menfaatler konusundaki açgözlülüğü; ayrıca böyle birinin, yine ruhî gelişmemişlik ve manevi yoksulluk nedeniyle hayatın mihnetleriyle, belâ ve sıkıntılarıyla karşılaştığında sergilediği dayanıksızlık, ümitsizlik ve karamsarlık dile getirilmektedir.⁴²⁵

İnsanın bir sıkıntıdan sonra nimet ve bolluğa, rahatlığa kavuştuğunda bunu Allah'ın lutfü bilerek O'na şükran ve minnet duygularını arz etmek yerine, "Bu benim hakkımdır; bunu hak ederek kazandım; buna lâıyk bir adam olduğum için Allah lutfetti" gibi sözler söylemektedir veya bu anlama gelebilecek küstahça bir tavır takınmaktadır.⁴²⁶

Bu ayetlerden çıkardığımız derse göre, iman ve ahlâkta kemale ermiş olan kişi ise, tam aksine, Allah karşısında kulluğunun bilincinde olur; nimeti O'ndan bilir, sahip olduğunda şükreder, kaybettiğinde sabreder; yoklukta olduğu gibi varlıkta da Allah'a kulluğunu ve niyazını sürdürür; nihayet ahiret konusunda tam bir sorumluluk kaygısı duyar, buna göre yaşar, buna göre konuşur.⁴²⁷

II- NEF' VE DURR KAVRAMLARININ İSLÂMÎ İLİMLERDEKİ YERİ

A. HADİS

Fayda ve zarar kavramları ayet-i kerimelerde yer aldığı gibi, hadis-i şeriflerde de yer almaktadır. Şu hadislerde Peygamber efendimiz (s.a.v) fayda vermeyi emreder. Ayrıca fayda vermenin faziletini belirtmektedir.

Peygamber efendimiz (s.a.v), aşağıdaki hadiste Ebû Zerr (r.a)'e kavmine tebliğ etmesini emreder. Onun tebliğiyle de Yüce Allah'ın kavmine fayda vereceğini belirtmektedir:

⁴²⁴ Fussilet, 41/49-51.

⁴²⁵ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **age**, IV, 722.

⁴²⁶ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **age**, IV, 722.

⁴²⁷ Hayreddin Karaman ve diğerleri, **age**, IV, 723.

حين دخل أبو ذر في الإسلام كان من حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم معه أن قال له: "فهل أنت مبلغ عني قومك ؛

لعل الله عز وجل أن ينفعهم بك، ويأجرك فيهم"

Ebû Zerr (r.a) İslam'a girdiğinde, Hz. Peygamber'in onunla konuştuğu şeylerden biri şuydu: Hz. Peygamber ona dedi ki: "Sen benim sözümü kavmine ulaştırır mısın? Umulur ki Allah seninle, onlara fayda verir ve onlara tebliğ ettiğin için sana ecir verir."⁴²⁸

Başka bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

"من استطاع أن ينفع أخاه فليفعل"

"Kimin kardeşine fayda vermeye gücü yeterse, ona fayda versin."⁴²⁹

Ebû Berze Hz. Peygamber'e gelmiş ve O'na şöyle demiştir: Bana Allah'ın onunla fayda vereceği bir şey öğret: Hz. Peygamber ona cevaben şöyle buyurmuştur:

"انظر ما يؤذي الناس فاعزله عن طريقهم"

"İnsanlara eziyet veren şeyleri yoldan gider."⁴³⁰

Şu hadiste Peygamber efendimiz din, fıkıh ve ilimden faydalanan ve insanlara ilim öğreterek fayda veren kişiler hakkında şöyle buyurur:

"مثل ما بعثني الله به من الهدى والعلم كمثل الغيث الكثير أصاب أرضا فكان منها نقية قبلت الماء فأنبتت الكأ والعشب الكثير وكانت منها أجادب أمسكت الماء فنفع الله بها الناس فشربوا وسقوا وزرعوا وأصاب منها طائفة أخرى إنما هي قيعان لا تمسك ماء ولا تنبت كأ فذلك مثل من فقه في دين الله ونفعه ما بعثني الله به فعلم وعلم ومثل من لم يرفع بذلك رأسا ولم يقبل هدى الله الذي أرسلت به"

"Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidayet ve ilim, yeryüzüne yağan bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer

⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, XXXV, 416.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, **age**, XXII, 136.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, **age**, XXXIII, 33.

daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak ve kaygan arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir.”⁴³¹

Hiz. Peygamber Şu hadiste İbn Abbas'a Allah'ın takdir ettiğinin dışında insanların fayda ve zarar veremeyeceğini öğretmektedir:

"يا غلام إني أعلمك كلمات احفظ الله يحفظك احفظ الله تجده تجاهك إذا سألت فاسأل الله وإذا استعنت فاستعن بالله واعلم أن الأمة لو اجتمعت على أن ينفعوك بشيء لم ينفعوك إلا بشيء قد كتبه الله لك ولو اجتمعوا على أن يضروك بشيء لم يضروك إلا بشيء قد كتبه الله عليك رفعت الأقلام وجفت الصحف"

“Ey evlat! Ben sana bir takım kelimeler öğretiyorum, Allah'ı gözet ki O da seni gözetsin, Allah'ı gözet ki karşında bulasın. Bir Şey istediğinde Allah'tan iste. Yardım talebinde bulunduğunda Allah'tan yardım iste. Őunu bil ki, bütün halk sana fayda vermek üzere birleŐseler, ancak Allahın sana takdir ettiği kadar fayda verebilirler ve eğer bütün halk sana zarar vermek için birleŐseler, ancak sana Alla'ın takdir ettiği kadar zarar verebilirler. Kalemler kaldırıldı, sahifeler kurudu.”⁴³²

Şu hadislerde Peygamber efendimiz (s.a.v) zarar vermekle ilgili hükümleri belirtmektedir:

Hiz. Peygamber Şöyle buyurmuştur:

"لا ضَرَرَ ولا ضِرَارَ في الإسلام"

“İslâm'da zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur”⁴³³

Şu hadiste Hiz. Peygamber insanın uğradığı zarara karşısındaki yapması gereken Şeyleri açıklamaktadır:

"لا يتمنين أحدكم الموت لضر نزل به وليقل اللهم أحيني ما كانت الحياة خيرا لي وتوفني إذا كانت الوفاة خيرا لي"

⁴³¹ el-Buhârî, “İlim”, 19.

⁴³² et-Tirmizî, “Sıfetu'l-Kiyame”, 59.

⁴³³ Mâlik b. Enes, “el-Akziye”, 4/1078.

“Sizden biriniz başına gelen herhangi bir zarardan dolayı sakın ölümü temenni etmesin. Mutlaka isteyecekse: Allah’ım, yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat. Benim için ölmek hayırlı ise beni öldür! desin.”⁴³⁴

Şu hadisteki dua insanın uğradığı hastalık ve zararlı şeylere karşı etkin bir ilaç olduğu belirtilmektedir:

"من قال بسم الله الذي لا يضر مع اسمه شيء في الأرض ولا في السماء وهو السميع العليم ثلاث مرات لم تصبه فجأة بلاء حتى يصبح ومن قالها حين يصبح ثلاث مرات لم تصبه فجأة بلاء حتى يمسي"

“Bismillâhillezi lâ yedurru ma’asmihî şey’ün fi’l-ardi velâ fissemâi ve hüves-Semî’ul-alîm.” Duasını sabah üç kere okuyana, akşama kadar, akşam okuyana da, sabaha kadar, hiç bela gelmez.⁴³⁵

Peygamber efendimiz (s.a.v) şu hadiste Allah’a isyan eden kişilerin Allah’a zarar vermeyeceklerini belirtmektedir:

"مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشِدَ ، وَمَنْ يَعْصِهِ فَإِنَّهُ لَا يَضُرُّ اللَّهَ شَيْئًا ، وَلَا يَضُرُّ إِلَّا نَفْسَهُ."

“Kim Allah ve Resûlüne itaat ederse, doğru yolda olur, kim de Allah ve Resûlüne isyan ederse, Allah’a zarar vermez, Aksine kendisine zarar verir.”⁴³⁶

Aşağıdaki hadis müminlerin fayda ve zarar karşısındaki tutumlarını nasıl olması gerektiğini göstermektedir:

قال رسول الله صلى الله عليه و سلم "عجبا لأمر المؤمن إن أمره كله خير وليس ذاك لأحد إلا للمؤمن إن أصابته سراء شكر فكان خيرا له وإن أصابته ضراء صبر فكان خيرا له."

Peygamber efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Müminin işine şaşılır. Onun her hali hayırdır. O bir nimete erer şükreder, hayra nail olur. Bir külfetle karşılaşır, sabreder, yine hayra erer.”⁴³⁷

⁴³⁴ et-Tirmizî, “el-Cenâiz”, 3.

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, **es-Sünen**, “el-Edeb”, 40.

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, “el-Hudûd”, 10.

⁴³⁷ Müslim, “ez-Zühd”, 13.

B. FIKİH

Bu bölümde fıkıh usulünde yer alan zarar kavramı ve eş anlamlı ve karşıtı olan kelimelerden bahsedilecektir.

İslâm dininde kolaylık faydayı sağlama, zarar ve meşakkati giderme, insanların genel ve özel yararlarını gözetme esastır.⁴³⁸

Nef' ve durr kelimeleri fıkıhta maslahat-mefsedet ya da menfaat-mazarrat şeklinde geçmektedir. Bununla ilgili şu izahlar yapılmaktadır:

Şer'î hükümlerin gayeleri bağlamında maslahatı gözetme ilkesinin dayanaklarını Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in rahmet olma özelliğine, yine Kur'an'ın öğüt, şifa, hidayet ve rahmet oluşuna (Yûnus 10/ 57-58; el-Enbiyâ 21/107; el-Câsiye 45/20), Peygamber'in çağrısının hayat verici olduğuna (el-Enfâl 8/24) dikkat çeken, salâhı, sâlih ameli öven ve fesadı yeren, Allah'ın kullara zorluk değil kolaylık murat ettiğini belirten, insanlara yararlı olan davranışları ve kolaylaştırmayı özendiren, buna karşılık zararlı davranışları ve güçlük çıkarmayı yasaklayan âyetler ve hadisler oluşturur.⁴³⁹

İbn Abdüsselâm, Kur'an'ın amaçlarının doğrudan veya dolaylı biçimde mesâlihi sağlama ve mefâsidden kaçınma üzerinde yoğunlaştığını söyler; şeriati inceleyen, Kitap ve Sünnet'in maksatlarını kavrayan kimsenin bütün emredilenlerin maslahatı temin, mefseleti giderme veya her ikisi için, nehyedilenlerin de bunun aksi için olduğunu kolayca göreceğini ifade eder.⁴⁴⁰

Fıkıh literatüründe maslahat kavramı, hem ruhî hem bedenî faydaları kapsar biçimde kullanıldığından, İbn Abdüsselâm gibi bazı âlimler maslahatla ilgili incelemelerinde acı ve acıya götüren, yine haz ve hazza götüren durumlara özel olarak temas etme ihtiyacı duymuşlarsa da esasen konunun bu yönü ahlâk felsefesini ve mutlulukla ilgili felsefî telakkileri ilgilendirmektedir.⁴⁴¹

⁴³⁸ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

⁴³⁹ bkz: et-Tûfi, Necmuddîn Süleymân b. Abdu'l-Kaviy b. Abdu'l-Kerîm el-Hanbelî, **et-Ta'yîn fî şerhi'l-Erba'în**, 1. baskı, tahkik: Ahmed Hâc Muhammed Osman, Muessesetü'r-Rayyân, Beyrût, 1419/1998, s. 15-23.

⁴⁴⁰ İzzüddîn, Abd'l-Azîz b. Abdüsselâm, **el-Kavâ'idu'l-Kübrâ**, I-II, tahkik: Nezîh Kemâl Hammad ve Osman Cuma Zamîriyye, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ty, I, 11-12.

⁴⁴¹ Dönmez, İbrahim Kâfî, "Maslahat", DİA, XXVIII, 91.

En büyük mefsedet ise, en yüce maksat olan Allah'ın varlık ve birliğine iman maslahatını ihlâl eden küfür ve şirk; bundan sonra diğer büyük günahlar gelir ve mefsedetler en büyük günahlardan en küçük günahlara doğru derecelenir. Gerçekleştikleri varlık âlemine göre mefsedetler dünyevî ve uhrevî olabilir. Dünyevî mefsedetler, dünya hayatının bir imtihan alanı olması dolayısıyla insanların uğradığı birtakım belâ, sıkıntı ve musibetlerdir (el-Bakara 2/155-156; el-Enbiyâ 21/35; el-Mülk 67/2); âhiretteki en büyük mefsedet ise cehennem azabıdır (Tâhâ 20/127; ez-Zuhruf 43/74-75). Mefsedetler ayrıca açık ve gizli şeklinde iki kısma ayrılır. Aklîselim sahibi herkes tarafından zarar olduğu apaçık bir şekilde anlaşılabilen mefsedetler açık, zarar olduğu çeşitli araştırmalar veya derin düşünme sonunda belirlenebilecek olanlar ise gizli mefsedetlerdir. Meselâ zulmün mefsedet oluşu apaçıktır. Buna karşılık ribâ, Bakara sûresinin 275. âyetinde belirtildiği üzere herkes tarafından kavranamayan mefsedetler içermektedir.⁴⁴²

Maslahat ve mefsedet bir arada bulunması durumunda mefsedet giderilmesine öncelik verilmesi mutlak bir kural olmayıp maslahat yönünün galip gelmesi halinde yararın sağlanması mefsedet giderilmesine tercih edilir. Meselâ yalan söylemek haram (mefsedet) olduğu halde karı-kocanın veya iki hasmın arasını düzeltmek amacıyla yalan söylenmesine cevaz verilmiştir. Çünkü burada yalanla elde edilecek menfaat (maslahat) onun doğuracağı mefsedetten daha büyük ve önemlidir.⁴⁴³

Bir konuda maslahat ve mefsedet bir arada bulunması halinde İslâm âlimleri kural olarak mefsedeti defetmenin maslahatın celbine takdim edileceği kanaatindedir. Çünkü gerek şâriin gerekse akıl sahiplerinin kötülükleri defetme konusundaki özen ve hassasiyeti yararların elde edilmesi konusundaki hassasiyete nisbetle daha kuvvetlidir.⁴⁴⁴

Ayrıca fıkhîta zarar kavramıyla ilgili şu bilgiler verilmektedir:

İslâm'da zarara yol açan durum ve davranışların yasaklanması, uğranılan zararın tazmini, başkasına sorumluluk yüklenemeyecek durumlarda zarara sabredilmesi gibi birbirini tamamlayan ilkeler konmuştur. Prensip olarak zarara uğramamak için gerekli

⁴⁴² İzzüddin, *age*, I, 37-50.

⁴⁴³ İzzüddin, *age*, I, 96.

⁴⁴⁴ Koca, Ferhat, "Mefsedet", *DİA*, XXVIII, 35.

tedbirlerin alınması, ihtiyatın elden bırakılmaması, bir zarara uğrandığında hukuken hakkın korunması, dinen de uğranılan zarar karşısında sabır ve metanet gösterilmesi istenir. Bu noktada inanç esaslar insanın manevî direncini arttırır. Esasen ebedî olan yurt ahiret yurdu olduğu için gerçek yarar ve zarar da ona göre belirlenmelidir.⁴⁴⁵

Müslümanların fert ve cemiyet olarak dünya hayatında davranışlarını ve bunların değer hükmünü konu edinen fikhî ahkâmın tesisinde hareket noktalarından biri de yarar ve zarar kavramı olmuş, yarar ve zararın varlığına ve yoğunluğuna bağlı olarak fikhî hükümler değişmiştir. Ancak dünyada zarardan tamamen arındırılmış (hayr-ı mahz) hiçbir şey yoktur. Bu sebeple bir fiil hakkında değerlendirme yapılırken yarar veya zarardan hangisinin ağır bastığı dikkate alınarak onun vâcip, mendup, mekruh, haram, helâl olduğuna hükmedilir. Bu yaklaşım tarzı zorunlu olarak teşrî’de akıl ve tecrübeye hangi düzeyde rol verildiği tartışmasını gündeme getirmiş, ehl-i re’y diye bilinen kesimin ictehad faaliyetinde belirleyici prensiplerden birini de yarar-zarar konusu tekil etmiştir.⁴⁴⁶

Fikhî hükümlerde zararı önleme, bir zarar meydana gelmişse onu telâfi etme düşüncesi genel kural olup verilen zararın haklı bir sebebe dayanması hali bunun dışındadır.⁴⁴⁷

Zararla ilgili şer’î hükümlerde iki aşamalı bir amaç gözetilir. Öncelikli amaç zararın meydana gelmesini önlemektir. Bu çerçevedeki düzenlemeler tıpkı koruyucu hekimlik gibi bir tedbir olarak tasarlanıp ihtiyat ilkesinden yola çıkılmıştır. Zararı tamamen önlemenin mümkün olmadığı durumlarda ise zararın büyümesine fırsat vermemeye ve onu olabildiğince alt düzeyde tutmaya çalışılmıştır. Birinci aşamadaki ahkâm tedbir, ikinci aşamadaki ahkâm ise telâfi kabilindedir. Bundan dolayı ibadet

⁴⁴⁵ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

⁴⁴⁶ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 131.

⁴⁴⁷ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 132.

alanından ceza ve muâmelât alanına kadar pek çok fikhî ahkâmın zararı önleme veya telâfi etme fikri etrafında şekillendiği söylenebilir.⁴⁴⁸

Zararı konu edinen küllî kaide ve hükümler kavâid, eşbâh-nezâir ve furûk eserlerinde önemli bir yer tutar. Şu kaideler zararı konu edinen birkaç genel fıkıh kaideleridir: Bu bağlamda, “Zarar kadîm olmaz”; “Zarar ve mukabele bi’z-zarar yoktur”; “Zarar izâle olunur”; “Bir zarar kendi misliyle izâle olunamaz”; “Zarar-ı âmm def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”; “Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izâle olunur”; “Zarar bi-kaderi’l-imbân def olunur” gibi kaideler en çok atıf yapılanlardır.⁴⁴⁹

Yarar-zarar kavramları usul eserlerinde tartışılan hüsün ve kubuh, illet, hikmet, münasip vasıf, maslahat, makasid gibi kavramlarla sıkı bir ilişki içindedir. Somut dinî düzenlemelerde dikkate alınan özel yarar-zarar değerlendirmeleri mesâlih-i mu‘tebere kapsamında yer alır ve bunlar genel yarar-zarar değerlendirmeleri için birer referans noktası teşkil eder ki kıyas, istihsan ve mesâlih-i mürsele böyle bir yaklaım ürünüdür. Maslahatın muteber, mürsel ve mülga şeklindeki ayırımı naslardan hareketle yapılsa da temelinde yarar-zarar fikri yatar. Zararın önlenmesi de yararın sağlanması da maslahat eksenli icihadın önemli bir unsurunu teşkil etmekle birlikte burada mevcudu korumaya öncelik verilerek zararı ya da mefsedet-i giderme (def-i mefâsid) yarar sağlamadan (celb-i menâfi‘) daha öncelikli görülmüştür.⁴⁵⁰

Zararın hükmüyle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Zarar kendisini önceleyen bir olay veya fiilin eseri olduğundan konu zarara yol açan olay veya fiil, zararın kendisi ve zarara bağlanacak sonuçlar olmak üzere üç açıdan ele alınır. Meydana gelen zarar doğrudan veya dolaylı biçimde başka bir kişiye isnat edilebiliyor ve o kişi bu sonucun meydana gelmesinden sorumlu tutulabiliyorsa ihlâl edilen hakkın türüne göre farklı müeyyideler devreye girer. Fakat zarara hak sahibi sebebiyet vermişse veya bundan hiç kimse sorumlu tutulamıyorsa bu kayba hak sahibi katlanır. Özellikle mal varlığı çerçevesindeki haklardan birinin konusunu teşkil eden, varlığın mâlikin zilyedliğinde veya emanet hükümleri çerçevesinde başkasının

⁴⁴⁸ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 132.

⁴⁴⁹ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 132.

⁴⁵⁰ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 132.

zilyedliğinde bulunduğu sırada mücbir sebep sonucu telef olma halinde sorumluluk kimseye isnat edilemediği için mâlik bu kayba katlanır.⁴⁵¹

C. KELAM

Fayda ve zarar kavramları kelim ilminde hüsün ve kubuh (iyilik ve kötülük) terimleriyle ilişkilidir. Bundan dolayı, bu bölümde hüsün ve kubuh meselesinden bahsetmek uygun görülür.

İslâm literatüründe hüsün ve kubuh meselesi, hem mahiyeti hem de aklın iyilik ve kötülüğü idrak etmedeki yetkisi ve kapasitesi, dolayısıyla iyilik ve kötülük hakkındaki bilgilerin kaynağı açısından inceleme konusu olmuştur.⁴⁵²

Âlimlerin bu husustaki görüşleri şöyle açıklanmaktadır:

Eş'ariyye ve Selefiyye ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî usulcülerini çoğunluğunun yanı sıra bazı Hanefî usulcülerine göre hüsün ve kubuh şer'îdir, yani bir şeyin iyi veya kötü (faydalı veya zararlı) olduğu ancak tesbit ve tayininden sonra bilinebilir; çünkü iyilik veya kötülük (faydalı veya zararlı) bir fiilin mahiyetine ve zatına ait bir vasıf değildir; fiil, din tarafından insanlara emredilmesi veya yasaklanmasıyla iyilik veya kötülük (faydalı veya zararlı) vasfını kazanır. Şu halde bir fiil Allah tarafından emredildiği için iyi (faydalı), yasaklandığı için kötüdür (zararlı); başka bir ifadeyle bir fiil, iyi (faydalı) olduğu için emredilmiş; kötü (zararlı) olduğu için de yasaklanmış değildir. Bu âlimler dinî sorumluluğun ilâhî buyruklarla sabit olduğunu ileri sürmüş, insanın akıl gücünü kullanarak iyilik ve kötülüğü (faydalı ve zararlı şeyleri) bilip ona göre davranmakla mükellef tutulamayacağını kabul etmişlerdir. Hüsün ve kubuh şer'î olduğunu savunanlara göre hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın ilke olarak hüsün ve kubuh bir fiilin zatî bir özelliği ve değişmez bir vasfı değildir, aksine bu değerler izâfî olup şartlara, kişilere, amaçlara ve anlayışlara göre değişir. Herhangi bir iş bir kişinin amacına ve yaratılışına uygun düşerken bir başkasına aykırı gelebilir. Bu sebeple aklen

⁴⁵¹ Aybakan, **agm**, DİA, XLIV, 133.

⁴⁵² Çelebi, İlyâs, "Hüsün ve Kubuh", **T.D.V. İslâm Ansiklopedisi (DİA)**, I-XLIV, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 60.

iyi (faydalı) veya kötü (zararlı) kabul edilen şeylerin Allah nezdinde de öyle olduğunu söylemek mümkün değildir.⁴⁵³

Cehmiyye ve Mu'tezile olmak üzere Şîa, Kerrâmiyye, bazı Mâtürîdiyye-Hanefiyye âlimleriyle İslâm filozoflarına göre hüsün ve kubuh aklîdir; bu değerler akıl yürütmekle bilinebilir ve böylece iyilikle kötülüğün bir şeyin mahiyetine dahil olup zatî bir vasfını teşkil ettiği anlaşılır. İyilik ve kötülüğün (faydalı ve zararlı) fiillerin mahiyetinde bulunan zatî nitelikler olduğunu ilk defa Cehm b. Safvân öne sürmüş, daha sonra Mu'tezile bu görüşü benimseyip geliştirmiştir.⁴⁵⁴

Mu'tezile mezhebinin beş prensibinden biri olan adl (adalet) kelimesi Arapça'da mastar olup bazen fiil bazen de fâil olarak kullanılır. Bunlara göre, Adl ile fiil kastedildiğinde, "başkasına fayda sağlamak veya zarar vermek üzere fâilin yaptığı her türlü hasen fiil" anlamına gelir. Bu tanıma göre, âlemin Allah tarafından yaratılmasının adl olması gerekir. Çünkü onda bu mâna vardır. Halbuki durum böyle değildir. Dolayısıyla tanımı: "Başkasının hakkını tam olarak vermek ve başkasına ait olanı da ondan almak" şeklinde yapmamız daha uygundur.⁴⁵⁵

Adl ile fâil kastedildiğinde ise, mübalağa anlamında kullanılır. Nitekim oruç tutan (sâim) için savm, hoşnut olan (râzî) için rıza vb. denildiğinde de bu anlam kastedilir. Biz de Allah Teâlâ'yı adl ve hakîm diye nitelendirdiğimiz zaman bununla, onun asla çirkin fiil işlemediğini, çirkin işleri tecih etmediğini, kendisine vacip olan şeyleri ihlâl etmediğini ve yaptıklarının tümünün hasen olduğunu kastederiz. Bu hususta Mücbire Mu'tezile'ye muhalefet etmiş ve Allah'a çirkin fiili nispet etmişlerdir.⁴⁵⁶

Buna delalet eden hususların açılımı şu şekildedir: Allah Teâlâ çirkin fiilin çirkinliğini bilmekte olup ondan müstağnidir ve bundan müstağni olduğunu da bilmektedir. Durumu bu şekilde olanın, hiçbir şekilde çirkin olanı tercih etmesi söz konusu olamaz.⁴⁵⁷

⁴⁵³ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **el-Müstasfâ min İlmi'l-Usûl**, I-IV, tahkik: Hamze b. Züheyr el-Hâfız, yy, ty, I, 57.

⁴⁵⁴ Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 62.

⁴⁵⁵ Kâdî Abdulcebbar b. Ahmed, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse**, 3. baskı, tahkik: Abdu'l-Kerîm Osman, Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1416/1996, s. 301.

⁴⁵⁶ Kâdî Abdulcebbar, **age**, s.301.

⁴⁵⁷ Kâdî Abdulcebbar, **age**, s.301.

Hüsün ve kubhun aklî olmadığının iddia edilmesi, insanların mükellef kılınarak âhirette mükâfat veya cezaya hak kazanmalarını temellendirmeyi imkânsız hale getirir. Çünkü mantıkî olarak dinin bir fiili emretmesi veya yasaklaması, o fiilin mahiyeti itibariyle iyi yahut kötü oluşuyla ilgili olup bunu inkâr etmek zarûrât-ı dâniyyeyi inkâr etmek demektir. Esasen Eş‘arîler’in iddia ettiklerinin aksine pratikte dinî bir eğitim almayan insanların adaletin iyi, zulmün kötü olduğu gibi bazı dinî ve ahlâkî yargıları kavramaları da fiillerdeki hüsün ve kubhun şer‘î değil aklî olduğunu gösterir.⁴⁵⁸

Hüsün ve kubhun aklîliğini benimseyenlere göre aklın değerler hakkındaki bilgisinin kesin ve güvenilir bilgilerden sayılması için, bu değerlerin ait bulunduğu fiillerin değişmez nitelikleri olması gerekir. Bu görüşleriyle Mu‘tezile âlimleri değerleri izâfilikten kurtarmış olurlar. Onlara göre akıl ve din fiillere değer yüklemeyi, yalnızca onlarda var olan bu ontik nitelikleri açığa çıkarır. Buna göre aklın iyi ve kötü, dolayısıyla yükümlülük ve sorumluluk konularında ulaştığı bilgiler fizikî olaylara dair bilgiler kadar kesindir.⁴⁵⁹

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, hüsün ve kubhun fiillerin mahiyetine ilişkin nitelikler olduğunu, yaratılışı itibariyle insanın duygusal olarak bazı fiillerden hoşlanmasına rağmen, aklın sonuçlarını dikkate alarak bunların iyiliğine hükmettiğini, duyguların meylettiği bazı fiillerin sonuçlarını düşünerek bunları da kötülükle nitelendirdiğini söylemiş; böylece iyilik ve kötülüğü kavramada akıl yürütmenin önemli olduğuna işaret etmiştir. Ona göre insanın varlık ve olaylara dair bilgisi arttıkça ve bunları aklî tahlillere tâbi tuttukça hüsün ve kubuh konusunda daha isabetli sonuçlara ulaşması mümkündür. Ancak bu, her aklın vahiyden bağımsız olarak bütün ayrıntılarıyla fiillere ait hüsün ve kubhu bilebileceği anlamına gelmez; aklın değerler konusundaki bilgi kapasitesi sınırlı olup bu sınırın ötesini bilmek vahiy ile mümkündür.⁴⁶⁰

Değerlerin akılla ilişkisi konusunda farklı bir anlayışa sahip bulunan Mâtürîdîler’in çoğunluğu ile Selefiyye’ye mensup bazı âlimlere göre hüsün ve kubuh kısmen aklî kısmen de şer‘îdir. Esas itibariyle hüsün ve kubuh fiillerin zatî bir vasfı olup aklen idrak edilmekle birlikte bu husus hem insanlar hem de fiiller açısından bazı özel

⁴⁵⁸ Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 62.

⁴⁵⁹ Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 61.

⁴⁵⁹ Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 61.

⁴⁶⁰ el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, **Kitâbü’t-Tevhîd**, tahkik: Bekir Topaloğlu ve Muhammed Ârûşî, Mektebetü’l-İrşâd, İstanbul, 1422/2001, s. 218-224.

şartlarla sınırlıdır. Buna göre akıl bütün fiillerin iyiliğini veya kötülüğünü kavrayamaz, ayrıca iyilik ve kötülüğün (fayda ve zarar) bazı şartlarda kişilere göre değiştiği de bilinmektedir.⁴⁶¹

Mâtürîdîler, hüsün ve kubhun hem aklî hem de şer'î olduğunu ileri sürerken her şeyden önce tecrübî olarak değişik zaman, mekân ve sosyal çevrede yaşayan insanların ortak bir kanaatle belli fiillerin iyilik ve kötülüğüne hükmettiklerini, şu halde değerlerin fiillere ait zatî nitelikler olduğunu ve bunun aklen bilinebildiğini belirtmişlerdir.⁴⁶²

⁴⁶¹ Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 62.

⁴⁶² Çelebi, **agm**, DİA, XIX, 62.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu oluşturan “nef” ve “durr”, Kur’ânın iki temel kavramıdır. Bu kavramların lügavî ve ıstilahî tahlili, araştırmanın amacına ulaşmasında önem taşımaktadır.

“Nef” kavramının Kur’ânî tahlilinde, dünya hayatının metâi, akrabalar, ehli hayvanlar, -belli açılardan- içki ve kumar, demir, ateş, deniz, gemiler ve onun gibi varlıkların insanlara fayda vereceği belirtilmektedir. İman, salih ameller, peygamberlerin nasihatleri, hac fiilleri, kurbanlık hayvanları ve benzeri varlıkların da özelde müminlere fayda vereceği belirtilmektedir. Öbür taraftan, Allah’tan başka ibadet edilen varlıklar, dünya malı, evlatlar, akrabalar, dostlar, şefaât, zamanında edilmeyen iman, topluluk ve çokluk, zulmedenlerin mazeretleri, kâfirlere verilen imkânlar, savaştan kaçmak, ayetler, uyarılar ve benzeri varlıkların Allah dilemediğinde insana fayda veremeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca, hayır, nimet, kesb, metâ, hasene, rahmet ve iğnâ kelimelerinin nef kelimesinin anlamına yakın olduğu görülmektedir.

“Durr” kavramının Kur’ânî tahlilinde ise, içki, kumar, ihtiyaç, yoksulluk, açlık, kuraklık, deniz dehşeti, hastalık, sihir, bela, sıkıntı, şiddet ve benzeri varlıkların Allah dilediğinde insana zarar vereceği belirtilmektedir. Küfürde yarışanlar, Allah’a ve Peygamber’e muhalefet edenler, dinden dönenler ve hiçbir kimsenin Allah’a zarar veremeyeceği belirtilmektedir. Aynı şekilde, Allah’tan başka ibadet edilen varlıklar, ehli kitap, münafıklar, dalalete düşenler, hıyanete düşenler, şeytan ve hiçbir şeyin Allah dilemediğinde Peygamber’e ve müminlere zarar veremeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca bu konuyla ilgili Yüce Allah, baba, anne, şahit, kâtip, iddet bekleyen boşanmış kadın ve varislere zarar verilmemesini emretmektedir. Şerr, sû, ezâ, ism, seyyie, be’s ve anet kelimelerinin ise, durr kelimesinin anlamına yakın olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada faydalı ve zararlı varlıkların yaratılması, onların fayda ve zarar verebilmesi ve kime fayda ve zarar verebileceğinin, hepsinin Allah’ın takdiri olduğu açıklanmaktadır. Bundan dolayı, Yüce Allah Kur’ân’da müminlere, kâfirlere ve tüm

insanlara dünyada ve ahirette fayda ve zarar vereceği şeyleri belirtmiştir. Bu varlıkların bir kısmı dünyada fayda verirse, ahirette fayda vermez. Buna misal, dünya malı ve evlatlardır. Nitem onlar dünyada bazı insanlar için çok faydalı olur, ancak ahirette onlar için hiçbir faydası olmaz. Yine bu varlıkların bir kısmı dünyada insana zarar verirse de, ahirette ona fayda verir. Buna misal, müminlerin uğradığı hastalık, fakirlik ve musibetlerdir. Nitekim bu varlıklar dünyada müminlere zarar verir, ahirette ise onlar için sevab, ecir ve fayda olarak değerlendirilir.

İman eden kişinin, kâfirler, münafıklar, şeytanlar vb. varlıkların şerrinden ve zararlarından tek Allah'a sığınması gerekmektedir. Öte yandan müminin kardeşine zarar vermemesi, zarar veren kardeşine de zararla karşılık vermemesi gereklidir. Kısaca mümin kişinin insanlar, hayvanlar, bitkiler ve tüm varlıklar için faydalı olup zararlı olmaması lazımdır. Yine iman eden kişinin kâfirler, şeytan, sihir ve zarar verebileceği tüm varlıkların şerrinden ve zararından sadece Allah'a sığınması gerekmektedir. Çünkü onların şerrini ve zararını giderecek Aziz ve Celil olan Allah'tır.

İçki ve kumar gibi bazı varlıklar, bir taraftan insana fayda vermesine rağmen haram kılınmıştır. Çünkü zararları faydasından daha büyüktür. Yine leş gibi bazı varlıklar, zararlı olmasına rağmen zaruret halinde mübah kılınmıştır.

Olur ki, bir şey insan için faydalı iken, onu zararlı görür. Yine olur ki, bir şey insan için zararlı iken, onu faydalı görür. Nitekim Allah takdir ederse, faydalı şeylerin zarar vermesi, zararlı şeylerin de fayda vermesi mümkün olur.

Çalışmada nef' ve durr'un kaynağı, sebebi ve amacı açıklanmaya gayret edilmiştir. Yüce Allah'ın müminlere fayda vermesi, onlara nimet veya mükafaat vermesi anlamındadır. Müminin bu fayda karşısında Allah'a şükretmesi gerekir. Öte yandan müminin uğradığı musibet veya zarar imtihan olarak değerlendirilebilir. Müminin o zarar karşısında sabretmesi lazımdır. Kâfirler ise zararı görünce Allah'a dua ederler. Nimetlere ulaşip fayda elde ettikleri zaman ise, şükretmeyip küfür ve nankörlüklerinde inat ederler.

Ayrıca Allah'ın Nâfi' ve Dârr isimleri, Allah'ın tüm yarattığı varlıklara sayılamayacak kadar iyilik ve fayda vermesi, hak edenlere de zarar vermesi, yani azap etmesi anlamındadır. Son olarak, nef' ve durr kavramlarının hadis, fıkıh ve kelâm gibi İslâmî ilimlerde, ne şekilde geçtiğinin incelenmesi uygun görülmüştür.

Sonuç olarak, bu çalışmada Kur'ân'da insanlara fayda ve zarar verip veremeyeceği belirtilen varlıklar üzerinde durulmuştur. Ayrıca nef' ve durr kavramları ve bunlarla ilgili konular hakkında bilgiler verilmiştir.

KAYNAKLAR

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), **el-Müsned**, 1. baskı, tahkik: Şu'ayb el-Arnaût ve diğeri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1420/1999.

Ahmed Muhtâr Abdu'l-Hamîd Ömer, **Mu'cemü'l-Lügati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra**, 1. Baskı, Âlemü'l-Kütüb, Kâhire, 1429/2008.

el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbü'd-Dîn es-Seyyid Mahmûd Şükrî el-Bağdâdî (ö. 127/745), **Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, 1. baskı, tahkik: Alî Abd'l-Bârî Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/1994.

Arslan, Ali, **Büyük Kur'ân Tefsiri (Hulâsatü't-Tefâsîr)**, Arslan Yayınları, İstanbul, ty.

Aybakan, Bilal, "Zarar", **DİA**, XLIV, 130-131, İstanbul, 2012.

el-Beyzâvî, Nâsiruddîn Ebü'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî (ö. 691/1292), **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, tahkik: Muhammed b. Abdurrahman el-Mer'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ty.

Bilmen, Ömer Nasûhî, **Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri**, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul, ty.

el-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, 1. baskı, tahkik: Muhibbu'd-Dîn el-Hatîb, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kâhire, 1400/1980.

Boynukalın, Ertuğrul, "Makâsîdü's-Şerâ", **DİA**, XXVII, 424-425, Ankara, 2003.

Bursevî, İsmail Hakkî (ö. 1137/1724), **Rûhü'l-Beyân**, I-X, Eser Yayınevi, İstanbul, 1389/1969.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (ö. 292/905), **es-Sihâh Tâcü'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye**, 4.baskı, tahkik: Ahmed Abdulğafur Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1411/1990.

Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, 6. baskı, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Çağrıçı, Mustafa, “Zarûriyyât”, **DİA**, XLIV, 146, İstanbul, 2012.

Çalış, Halit, “Zarûret”, **DİA**, XLIV, 141, İstanbul, 2012.

Çelebi, İlyâs, “Hüsün ve Kubuh”, **DİA**, XIX, 60, İstanbul, 1999.

Çınar, Mahmut, “Zarûrât-ı Diniyye”, **DİA**, XLIV, 138, İstanbul, 2012.

Demirci, Kürşat, “Hayır”, **DİA**, XVII, 44, İstanbul, 1998.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Maslahat”, **DİA**, XXVIII, 79, Ankara, 2003.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (ö.275/888), **Sünen Ebî Dâvûd**, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Amman, ty.

Ebussuûd, Kâdı'l-Kudât Ebussuûd b. Muhammed el-İmâdî el-Hanefî (ö. 982/1574) **İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm**, tahkik: Abdülkadir Ahmed Atâ, Metebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd, ty.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö. 817/1414), **Basâiru Zevi't Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz**, 3. baskı, tahkik: Muhammed Ali en-Neccâr, Lecnetü İhyâ'it-Turâsi'l-İslâmî, Kâhire, 1417/1996.

-----, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb, Kâhire, 1403/1983.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), **el-Müstasfâ min İlmi'l-Usûl**, tahkik: Hamze b. Züheyr el-Hâfız, yy, ty.

Hayreddin Karaman ve diğlerleri, **Kur'ân Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2007.

İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî (ö. 354/965), **Sahîhu İbni Hibbân bi Tertîbi ibni Bilben**, 2. baskı, tahkik: Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1414/1993.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, tahkik: Abdullah b. Ali el-Kebîr ve diğlerleri, Dâru'l-Maârif, Kâhire, 1401/1981.

İbn Kesîr, el-Hâfız İmadüddîn Ebü'l-Fidâ İsmail b. Kesîr ed-Dimeşkî, (ö. 774/1372), **Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm**, 1. baskı, tahkik: Mustafa es-Seyyid Muhammed ve diğlerleri, Müessesetü Kurtuba, Cîze, 1421/2000.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahmân (ö. 597/1201), **Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzir fî İlmi'l-Vücûh ve'n-Nezâir**, 3.baskı, tahkik: Muhammed Abdu'l-Kerîm Kâzım er-Râzî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1407/1987.

-----, **Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr**, 3. baskı, tahkik: Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrût, 1404/1984.

İbrahim Enis ve diğlerleri, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, 4. baskı, Mektebetü'ş-Şürûki'd-Devliyye, Kâhire, 1425/2004.

İzzüddîn, Abd'l-Azîz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262), **el-Kavâ'idu'l-Kübrâ**, tahkik: Nezîh Kemâl Hammad ve Osman Cuma Zamîriyye, Dâru'l-Kalem, Dimaşk, ty.

Kâdî Abdulcebbâr b. Ahmed (ö. 415/1024), **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse**, 3. baskı, tahkik: Abdu'l-Kerîm Osman, Mektebetü vehbe, Kâhire, 1416/1996.

el-Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn (ö. 1332/1914), **Mehâsinu't-Te'vîl**, 2. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003.

Kaya, Remzi, **Kur'ân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gıdalar**, Kaya Matbaası, İstanbul, 1421/2000.

Koca, Ferhat, "Mefsedet", **DİA**, XXVIII, 356, İstanbul, 2012.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr (ö. 671/1272), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, 1. baskı, tahkik: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1427/2006.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Asbahî el-Himyerî (ö. 179/795), **el-Muvatta**, 1. baskı, tahkik: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetü Zâyid b. Sultan, Abu Dabi, 1425/2004.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî el-Hanefî (ö. 333/944) **Te'vîlâtü Ehli's-Sünne**, 1. baskı, tahkik: Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1425/2004.

-----, **Kitâbü't-Tevhîd**, tahkik: Bekir Topaloğlu ve Muhammed Ârûşî, Mektebetü'l-İrşâd, İstanbul, 1422/2001.

el-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö.450/1058), **en-Nüket ve'l-Uyûn**, tahkik: Abdu'l-Maksûd b. Abdurrahîm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ty.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. el-Haccac b. Muslim el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî (ö. 261/875), **Sahîhu Muslim bi-Şerhi'n-Nevevî**, 1. baskı, el-Matbaatu'l-Mısriyye, Kâhire, 1347/1929.

- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mamûd (ö. 710/1310), **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, 1. baskı, tahkik: Yûsuf Ali Bidiyvî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrût, 1419/1998.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (ö. 565/1169) **Müfradâtu Elfâzı'l-Kur'ân (el-Müfradât fî Ğarîbi'l-Kur'ân)**, 4.baskı, tahkik: Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1430/2009.
- er-Râzî, Fahrüddîn, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin b. Hasan b. Ali (ö. 606/1209), **Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)**, 1. baskı, Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1401-1981.
- Reşîd Rızâ, Muhammed, **Tefsîru'l-Menâr**, 2. baskı, Dâru'l-Menâr, Kâhie, 1366/1947.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr**, 4. baskı, Dâru'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrût, 1402/1981.
- es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 375/985), **Bahru'l-Ulûm**, 1. baskı, tahkik: Alî Muhammed Muavvaz ve diğeri, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1413/1993.
- es-Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbas Şehâbeddîn Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim (ö. 756/1355), **Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrafi'l-Elfâz**, 1. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1417/1996.
- Seyyid Kutub (ö. 1386/1966), **fî Zılâli'l-Kur'ân**, 32. baskı, tahkik: Ali b. Nayif el-Şehûd, Dâruş-Şurûk, Beyrût, 1423/2003.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/1834), **Fethu'l-Kadîr**, tahkik: Abdurrahmân Umayrah, Dâru'l-Vefâ, yy, ty.

et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, 1. baskı, tahkik: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kâhire, 1422/2001.

et-Tehânevî, Muhammed Ali, **Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn**, 1. baskı, tahkik: Ali Dahrûc, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1417/1996.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (ö. 279/892), **el-Câmiu's-Sahîh (es-Sünen)**, 1. baskı, tahkik: İbrahim Atva Avaz, Mektebetü Mustafa el-Babi, el-Halebî ve evlâdihî, Mısır, 1382/1962.

Topaloğlu, Bekir, "Esmâ-i Hüsnâ" **DİA**, XLIV, C. XI, , 404. İstanbul, 1995.

-----, "Nâfi" **DİA**, I-XLIV, C. XXXII, 285, İstanbul, 2006.

-----, "Dâr" **DİA**, I-XLIV, C. VIII, 481, İstanbul, 1993.

Toprak, M. Faruk, "Zarûrât-ı Şi'riyye", **DİA**, XLIV, 138, İstanbul, 2012.

et-Tûfî, Necmuddîn Süleymân b. Abdu'l-Kaviy b. Abdu'l-Kerîm el-Hanbelî (ö. 716/1316), **et-Ta'yîn fî şerhi'l-Erba'în**, 1. baskı, tahkik: Ahmed Hâc Muhammed Osman, Muessesetü'r-Rayyân, Beyrût, 1419/1998.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî (ö. 1205/1790), **Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, tahkik: Ali Hilâlî ve diğeri, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1414/1993.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrahim b. es-Serî (ö. 311/923), **Meâni'l-Kur'ân ve i'râbühu**, 1. baskı, tahkik: Abdu'l-Celîl Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kutub, Beyrût, 1408/1988.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (ö. 538/1142), **el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmızı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vücûhi't-**

Tenzîl, 1. baskı, tahkik: Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd ve diğlerleri,
Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 1418/1998.

-----, **Esâsü'l-Belâğa**, 1. baskı, tahkik: Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Dâru'l-
Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Mohtaseb Rakad		SHARİFEEN
Doğum Yeri ve Yılı	İrbid/ÜRDÜN		1991
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
Düzeyi	İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2007	2009	Beyt Yafa Lisesi
Lisans	2009	2013	Yermuk Üniversitesi
Yüksek Lisans	2013	2016	Uludağ Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	mohtasebshreyfeen@gmail.com		
	Tarih İmza Adı Soyadı	19.07.2016 Mohtaseb Rakad SHARİFEEN	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Mohtaseb Rakad Sharifeen
Tez Adı	Kur'an'da Nef' ve Durr Kavramları
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Celil Kiraz
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :28.07.2016

İmza :